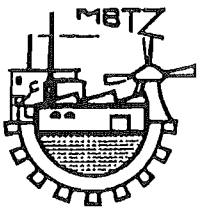

HOUTEN PAKHUIZEN EN SCHUREN GEBOUWD IN DE ZAANSTREEK
IN DE PERIODE 1600-1940.

Inventarisatie van nog aanwezige houten pakhuizen en
schuren, in de gemeente Zaanstad, in het jaar 1992.

Vereniging tot Behoud van Monumenten van
Bedrijf en Techniek Zaanstreek. aug. 1992

HOUTEN PAKHUIZEN EN SCHUREN, GEBOUWD IN DE ZAANSTREEK, 1600-1940.

INHOUD.

bladzijde

- A. Voorwoord.
1. Historische ontwikkeling van de Zaanstreek.
5. Pakhuizen als integrerend onderdeel van de molennijverheid.
7. Vorm en afmetingen van de houten pakhuizen.
10. De constructie van de houten pakhuizen.
12. Verschillende soorten pakhuizen, onderscheiden naar het gebruik, zoals:
Graan- en zaadpakhuizen.
Oliebakpakhuizen.
Kaaspakhuizen.
Papierpakhuizen.
Stijfselpakhuizen.
Vleethuizen.
Veempakhuizen.
Droogschuren voor hout, kruit en zovoort.
19. Bouwjaar en aantallen van de houten pakhuizen.
20. Bijlage 1.
21. Bijlage 2.
22. Bijlage 3.
23. Inventarisatie houten pakhuizen en schuren, omvattende 24 pakhuizen en een molenschuur.

VOORWOORD.

Na de beeindiging van de Tweede Wereldoorlog was het duidelijk, dat het historisch erfgoed van de Zaanstreek, voor wat betreft de van hout opgetrokken woningen, molens en bedrijfsgebouwen uit de periode 1600-1900, in de komende jaren zwaar bedreigd zou worden door uitbreiding van de woonbebouwing, door de zich snel expanderende industrie, alsmede door de aanleg van nieuwe bruggen over de Zaan.

Door de aanleg van de Zaanse Schans in 1961, werd een reservaat geschapen voor in de streek bedreigde houten woonhuizen. Naar dezelfde Zaanoever werden tevens drie elders bedreigde molens overgeplaatst. Hierdoor kon de toekomst van de belangrijkste houten woonhuizen en van een aantal molens veilig worden gesteld.

Anders lag dit met de nog in de streek aanwezige houten pakhuizen en andere bedrijfsgebouwen. Deze voor de Zaanse nijverheid in de periode 1600-1900 onmisbare bedrijfsgebouwen werden en worden nog steeds ernstig bedreigd. Ze zijn meestal aan de Zaan gelegen en tegenwoordig omringd door hoge stenen fabrieken. Hun verdwijning lijkt slechts een kwestie van tijd.

Om de ernst van de situatie te kunnen vaststellen, maakte in 1968 de bouwkundig student C.Hoope, als stagiaire bij het architectenbureau Schipper te Zaandam, in opdracht van dit bureau een inventarisatie van alle toen nog aanwezige houten bedrijfsgebouwen, omvattende 59 pakhuizen en 10 molenschuren. Ondanks het feit dat er 7 pakhuizen naar de Zaanse Schans werden overgeplaatst, gingen er vele door sloping of door brand verloren.

Toen in 1988 de Vereniging tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek Zaanstreek een WERKPLAN voor de inventarisatie het licht deed zien, waren er nog slechts 49 pakhuizen aanwezig, waarvan er inmiddels één door de gemeente Zaanstad en negen door de provincie zijn beschermd.

Omdat op dit ogenblik de gemeente Zaanstad, in het kader van het Zaanoeverproject, industrieterreinen langs de Zaan voor woningbouw wil bestemmen, worden wederom verschillende houten pakhuizen met sloping bedreigd.

In verband hiermede heeft de vereniging M.B.T.Z. de hierna volgende inventarisatie opgesteld, die voor het grondgebied van de gemeente Zaanstad, 24 houten pakhuizen en één molenshuur omvat.

HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN DE ZAANSTREEK.

In tegenstelling tot de hooggelegen kleigronden van Westfriesland, zijn de veengebieden tussen Alkmaar en Amsterdam, temidden van meren en doorsneden met waterlopen, pas laat bewoond geworden. De eerste bewoning van de streek dateert blijkens bodemvondsten op z'n vroegst van 55 v.Chr. en duurde tot in de Romeinse tijd. Bewoning vond plaats op de oeverwallen van veenkreken in Assendelft en Krommenie. De woningen en andere opstallen waren lichte gebouwen met een geraamte van ronde stammen en een dak van stroo. Ze waren voorzien van wanden van tenen vlechtwerk, echter zonder vloeren en fundering. Door stijging van het zeewater zijn de eerste bewoners tenslotte in de tweede en derde eeuw weggetrokken. Een tweede periode van, nu permanente, bewoning begon honderden jaren later, in de 11e eeuw, toen het inmiddels ontstane hoogveen voor landbouwdoeleinden werd ontgonnen. Door het bezinken van zand in de kreken en het oxyderen en inklinken van het hoogveen, kwam het zand in de vorm van zanderige richels hoger te liggen dan het veen. De oudste bebouwing in de Zaanstreek vond plaats op deze iets hoger gelegen en daardoor droge richels en terpjes.

In de Middeleeuwen kon de strijd tegen het stijgende zeewater tenslotte gewonnen worden door het leggen van dijken rond de meren en het aan beide zijden afdammen van de waterloop de Zaan, daar waar later de dorpen Zaandam en Knollendam zouden ontstaan.

Van de toegenomen welvaart in de 15e- en 16e eeuw van het gewest Holland, van Haarlem, Alkmaar, Amsterdam en de stadjes langs de Zuiderzee, profiteerden de Zaanse dorpen maar zeer ten dele. Op de slecht ontwaterde veengrond was geen landbouw mogelijk, slechts schamele veeteelt. In deze periode voorzag de Zaanstreek evenals Waterland de groeiende stad Amsterdam van vis, zuivel en gevogelte. De groeiende bevolking vond onvoldoende werkgelegenheid in de streek en zocht elders emplooi. Velen verhuisden naar Amsterdam of verhuurden zich als schepeling op haringbuizen of op de handelsvloot, die naar de Oostzee en de Levant voer. Vanuit de Zaanstreek ontstond enige vrachtvaart op binnenlandse havens, waardoor in de Zaanse dorpen wat bouw en reparatie van binnenvaartuigen werd bedreven.

De godsdienstge troebelen in de 16e eeuw gingen aan de Zaanstreek niet voorbij. Veel Zaanse wederdopers, zowel mannen als vrouwen, werden in Amsterdam ter dood gebracht. In de tweede helft van de 16e eeuw, aangetrokken door de relatieve afgeslotenheid van de streek, vestigden zich hier veel doopsgezinden uit Vlaanderen en Friesland. Om hun pacifistische principes waren zij uitgesloten van het bekleden van openbare ambten. Zij waren werkzaam als ambachtslieden en kooplieden. Door hun strenge levenswijze waren zij vooral in de 17e eeuw de stuwende krachten in de ontwikkeling van de streek.

Het uitbreken van de 80-jarige oorlog had catastrofale gevolgen voor de Zaanstreek. Na de Victorie van Alkmaar trachtte de Spaanse bevelhebber Bossu Noord-Holland vanuit Amsterdam op de Prins van Oranje te heroveren. Van 1572 tot en met 1576 was de Zaanstreek het slachtoffer van strooptochten en schermutselingen tussen Spaanse en Staatse troepen. Hierdoor ging het grootste deel van de in hout opgetrokken bebouwing in vlammen op en kwam het economisch leven tot stilstand. De belangrijkste militaire gebeurtenis was het verslaan van een Spaans leger van 3000 man in het dorp Wormer, dat op 31 mei 1574 vanuit Assendelft Purmerend trachtte te veroveren. Bij het oversteken van de Zaan bij Wormerveer werden ze bestookt door vrijbuiters, die in de Zaanse Schans gelegerd waren. Tenslotte werden ze in het dorp Wormer teruggedragen, waarbij ruim 1000 Spaanse soldaten sneuvelen. De volgende dag, de dag na Pinksteren, wordt nog altijd als een feestdag, Pinkster-drie genoemd, in de Zaanstreek gevierd. Pas na 1578 toen Amsterdam overliep naar de Staatsen, kon de wederopbouw van de Zaanstreek beginnen.

In de daarop volgende 25 jaar voltrok zich de herbouw van de verwoeste panden en herleefde de economie in de Zaanstreek. Enerzijds bleef de streek toeleveringsgebied van het zich vooral na 1585 (de val van Antwerpen) snel uitbreidende Amsterdam. Anderzijds ontwikkelde het zich tot een geduchte concurrent van de Amsterdamse ambachtelijke bedrijven. En wel omdat ten plattelande de strenge gildenormen niet golden en er geen ruimtelijke belemmeringen van militaire aard waren, die de vestiging van bedrijven verhinderden. Tenslotte was de vakbekwaamheid van de arbeiders groot en waren de lonen er laag.

De grote stimulans voor de welvaart van de Zaadorpen was echter de overbrenging in 1596 van een, in 1592 door Cornelis Corneliszoon van Uitgeest uitgevonden, wind-houtzaagmolen naar de Zaanstreek. Na een aantal technische verbeteringen aan dit prototype bleek het mogelijk om met deze molens sneller en veel nauwkeuriger stammen tot balken en planken te verzagen, dan dit voordien met handkracht mogelijk was. Dit gold in het bijzonder voor het zagen van wagenschot; dat zijn radiaal gezaagde eiken delen, waarop de zogenaamde "spiegels" zichtbaar zijn. Het Amsterdamse Houtzagers-gilde heeft zich zonder resultaat een kwart eeuw tegen het machinaal zagen verzet. In Amsterdam werd zelfs een keur uitgevaardigd, die de invoer van in Zaandam gezaagd hout verbood. Het verloren terrein bleek daarna niet meer in te halen, zodat in de 17e- en 18e eeuw de Zaanstreek een monopoliepositie innam in het mechanisch verzagen van hout.

Een tweede basisindustrie in de Zaanstreek, die voortkwam uit de 16e eeuwse toeleveringsindustrie, was de scheepsbouw.

Aanvankelijk begonnen met de reparatie en de bouw van binnenschepen, werden in de 17e eeuw, op aan de Achterzaan gelegen werven, ook zeegaande schepen gebouwd, voornamelijk fluiten, galjoten en pinassen. Deze schepen waren echter zo groot, dat ze niet door de aanwezige sluizen gescht konden worden. Daartoe werd over de Dam te Zaandam een overtoom aangelegd, die vanaf 1609 tot 1718 meer dan 1000 schepen liet passeren. Van lieverlee werden de werven naar de oevers van de Voorzaan verplaatst, waarna de overtoom werd afgebroken. Vooral de scheepsbouw deed een groot aantal toeleverende ambachtsbedrijven ontstaan, zoals touwslagerijen, zeildoekweverijen, masten- en pompenmakerijen, hennepklopperijen, rolrederijen, beschuitbakkerijen, beeldsnijderijen en verfmalerijen. Door de sterke verwevenheid van deze bedrijven, tesamen met de houtzagerijen, de houthandel en de molenmakerijen, kon de Zaanstreek de concurrentie van de steden weerstaan, ondanks de protectionistische maatregelen die zij uitvaardigden. In de 16e eeuw werd in 1531 reeds de "Order op de buitennering" uitgevaardigd, een eeuw later in 1621 gevolgd door de "Ordre tegen de capitale neeringen ten platte-lande".

De derde belangrijke tak van industrie was het verwerken van oliehoudende zaden in olieslagerijen. Deze bedrijfstak was sterk verweven met de verwerking van granen in pelmolens. De eigenaren van deze molens combineerden hun bedrijf vaak met de handel in granen, oliën en veekoeken.

Hoewel reeds in het begin van de 17e eeuw een 5-tal papiermolens in de streek aanwezig waren, die grauw papier en blauw papier (als wikkels voor suikerbroden) vervaardigden, ontstond omstreeks 1672 een belangrijke industrie, die zich toelegde op de fabricage van wit druk- en schrijfpapier. Door de uitvinding van de "hollander", een kuip waarin de vodden door roterende messen werden verpulverd, werd de fabricage versneld en gerationaliseerd. In de 18e eeuw stonden er circa 40 papiermolens in de Zaanstreek, de meesten in Zaandijk.

De Zaanse nijverheid onderging aan het einde van de 18e eeuw de negatieve gevolgen van de neergang van Amsterdam als stapelplaats van hout, granen en oosterse waren en de overvleugeling door Londen als financieel centrum. In de daarop volgende Napoleontische tijd bracht de werking van het Continentale stelsel de Zaanse nijverheid vrijwel tot stilstand.

Na 1815 kwam de economie in de Zaanstreek slechts langzaam op gang. Een aantal bedrijven zou nooit meer terugkomen, zoals de grootscheepmakerij, de wagenschotzagerij en de beschuitbakkerij te Wormer en Jisp. In veel landen waarheen voordien de Zaanstreek exporteerde, had men de verwerking van ruwe grondstoffen zelf ter hand genomen. Pas na 1850 was van enige opleving sprake. Omdat door technische verbeteringen en de invoering van een ploegenstelsel en nachtarbeid de productie van de windmolens sterk opgevoerd werd, kwam de overschakeling van wind op stoom als krachtbron slechts langzaam tot stand. Het rampjaar 1871, toen er een jaar lang nauwelijks wind was, vormde de doodsteek voor de windmolens. Na dit jaar beleefde de streek een sterke opleving.

De versnelde invoering van stoommachines bracht een schaalvergroting tot stand, zowel in de productie als in de omvang van de nu in steen opgetrokken industriële bebouwing. De overigens efficiënte houten werktuigen in de molens werden vervangen door nieuwe fabricagemethoden met metalen machinerieën; hetgeen in de streek een nieuwe bedrijfstak, de metaalnijverheid, deed ontstaan.

Van de aanvang af was de Zaanse nijverheid een veredelingsindustrie geweest. Nu echter ontstond een secundaire veredelingsfase. De houtzagerijen werden uitgebreid met schaverijen, meubelen en houtwarenfabrieken. De graanmalerijen en pellerijen bewerkten nieuwe grondstoffen. Werd voorheen Europees tarwe, gerst en rogge verwerkt, daarbij voegden zich nu tarwe, mais en rijst uit Amerika en Zuidoost-Azië. De in de Zaanstreek gepelde rijst werd voor een belangrijk deel weer naar de landen van herkomst uitgevoerd. Nauw verbonden met deze malerijen waren de stijfselfabrieken, maizenafabrieken, pudding- en cacao-fabrieken. Ook de olie-industrie breidde de traditionele grondstoffen, lijn- en koolzaad, uit met copra, grondnoten en palmpitten. Door raffinage en harding kwamen de eindproducten van deze industrie beschikbaar voor de levensmiddelen-industrie en voor de menging van veevoerders. Een zeer belangrijke ontwikkeling ontstond in de verfmalerij, namelijk de fabricage van gerede verfproducten en aanverwante chemische producten. Voor het einde van de eeuw verdween het maken van geschept papier in de 40 papiermolens in de streek (alleen de molen De Schoolmeester vervaardigt nog steeds het Zaanse bord).

Door het tijdig overgaan op stoomaandrijving ontwikkelde zich in Wormer een bloeiende papierindustrie, met nevenvestigingen in Velsen, Apeldoorn en Renkum. In deze periode werd tevens in Wormerveer de stoomzeepfabriek De Adelaar gebouwd, waaruit zich een chemische industrie en chemicaliënhandel zou ontwikkelen. Tenslotte ontstond in 1899 in Krommenie uit de oliefabrieken en uit de, door het verdwijnen van de zeilvaart ter ziele gaande zeildoekweverijen, een nieuwe industrie, namelijk de fabricage van linoleum.

Belangrijke stimulansen voor de Zaanse nijverheid in het laatste kwart van de vorige eeuw waren verder; de opening van het Noordzeekanaal in 1876, de aanleg van een zeehaven te Zaandam in 1885 en de bouw van de Wilhelminasluis aldaar in 1903. Deze sluis, die met zijn lengte van 120 m. de Oude sluis met een lengte van slechts 28 m. verving, maakte de industrieën aan de Achterzaan bereikbaar voor kleine zeeschepen.

In de eerste 40 jaar van de 20ste eeuw werd de ontwikkeling in de daaraan vooraf gaande kwart eeuw doorgezet, onderbroken echter door de Eerste Wereldoorlog. Na deze oorlog ging onder andere de rijstpellerij verloren, maar werd de basis gelegd voor de veelzijdige Zaanse levensmiddelen-industrie en wel in de fabricage en verpakking van margarine, spijsolie, pindakaas, maizena, haver-mout, kindermeel, puddingpoeder, stroop, vermicelli, soepen, koffie, thee, tabak, koek, beschuit, biscuits, cacao, chocolade, ouwels enzovoort.

Bij de samenstelling van dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van het artikel "De economische geschiedenis van de Zaanstreek" door prof. Dr. A. van Braam, voorkomende in de Encyclopedie van de Zaanstreek, 1991, deel I.

PAKHUIZEN als integrerend onderdeel van de molennijverheid.

Voor een vlotte arbeidsgang in de molens was het noodzakelijk dat de ruwe grondstoffen, nadat ze per schip waren aangevoerd, in de onmiddellijke nabijheid van de maalwerktuigen in het molenlijf werden opgeslagen. Na de bewerking moest het afgewerkte product tijdelijk naast de werkruimte worden opgeslagen. Elke molen beschikte daartoe over een bergschuur, waarin de ruwe grondstoffen en het afgewerkte product gescheiden werden weggezet. In verband met stormen en ijsgang lag de aanvoer van hout, granen en potas uit de Oostzeelanden gedurende het najaar en de winter geheel stil. Ook de aanvoer van specerijen en rijst uit het Verre Oosten kon door de moessonwinden alleen in de zomer plaats vinden. Als gevolg hiervan waren pakhuizen nodig voor de tijdelijke opslag van allerlei ruwe grondstoffen, zoals granen, oliehoudende zaden, specerijen, cacaobonen, tabak, potas, verfhout, krijt en ruwe aardverven. Ook de opslagcapaciteit voor de afgewerkte producten in de molenschuren was beperkt, zodat tevens voor deze waren aanvullende bergruimte, vooral tijdens de wintermaanden, nodig was.

De pakhuizen vervulden aldus een zeer belangrijke, zo niet een cruciale rol in het geheel van de Zaanse molennijverheid. Zonder het beschikbaar zijn van voldoende opslagruimte, was de Zaanstreek niet uitgegroeid tot het grootste Nederlandse industriegebied in de 17e- en 18e eeuw. Doordat de pakhuizen functioneel een andere vestigingsplaats hadden dan de molens, is lange tijd hun onmisbare rol in het geheel niet onderkend.

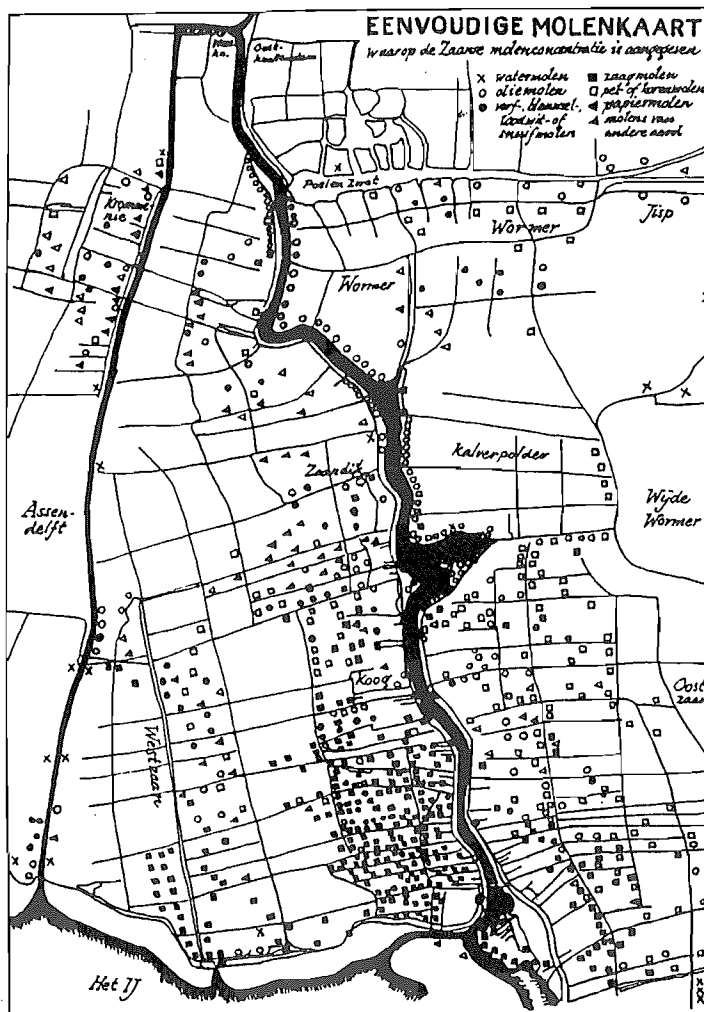
Na de Eerste Wereldoorlog groeide in de Zaanstreek het besef, dat de toen nog aanwezige windmolens uit cultureel-historische overwegingen en als herinnering aan het vroegere indrukwekkende molenlandschap, bewaard dienden te worden. De in 1925 opgerichte Vereniging de Zaanse Molen heeft sindsdien tien van de twaalf grote industriemolens in eigendom verworven.

De cultuurhistorische waarde van de pakhuizen is pas na de Tweede Wereldoorlog onderkend. Als gevolg hiervan werden zeven pakhuizen naar de Zaanse Schans overgeplaatst,

Op de op de volgende bladzijde afgedrukte vereenvoudigde molenkaart, waarop slechts 700 van de circa 1000 Zaanse molens konden worden aangegeven, is te zien dat de molens voornamelijk in de polders ten westen en ten oosten van de Zaan stonden en wel langs de oost-west lopende sloten. Vanaf Zaandijk in noordelijke richting lagen zeer veel molens langs de beide oevers van de Zaan. In Zaandam en Koog aan de Zaan stonden slechts enkele molens aan de Zaan. De meeste buitendijkse gronden werden hier in de 17e- en 18e eeuw in beslag genomen door woonbebouwing, scheepswerven en pakhuizen. De pakhuizen stonden gewoonlijk langs de Zaan en langs de hiervoor genoemde oost-west gerichte poldersloten, meestal echter in de nabijheid van de sluizen, die toegang tot de Zaan gaven. Door deze ligging was een snelle aan- en afvoer van de goederen van en naar elders gewaarborgd.

In de tweede helft van de 19e eeuw. toen Wormerveer en Wormer het voortouw namen bij de toepassing van stoom als krachtbron, werden langs de Zaanweg te Wormerveer een reeks grotere pakhuizen gebouwd; nog steeds geheel van hout maar met een stenen voorgevel. In deze periode werden de vele pelmolens in Wormerveer en Wormer vervangen door de bekende reeks stenen rijst- en gortpellerijen op de oostelijke oever van de Zaan, op het grondgebied van de gemeente Wormer. In deze fabrieken waren de bovenste verdiepingen bestemd voor de opslag van granen en rijst, zodat hiervoor geen afzonderlijke pakhuizen werden gebouwd.

Toen na 1901 de bouw van houten panden in Nederland werd verboden, werden desondanks ook na deze datum nog vele houten pakhuizen gebouwd, waarvoor dan ontheffing door Burgemeester en Wethouders werd gegeven. Voor de opslag van de grote hoeveelheden aangevoerde granen hadden de bestaande graanpakhuizen nu te weinig capaciteit. In de periode 1912 tot 1940 werden daarom in de Zaanstreek een groot aantal silo's van gewapend beton voor de opslag van dergelijke grondstoffen opgetrokken.

VORM en AFMETING van de houten pakhuizen.

De verlangde opslagcapaciteit was bepalend voor de vorm en de afmetingen van de pakhuizen, die in de loop van drie eeuwen in de Zaanstreek werden gebouwd. De behoefte aan berging nam, ondanks oorlogen en recessies, gestadig toe, om in het laatste kwart van de 19e eeuw explosief te stijgen, zodanig dat het hout als constructie-materiaal niet langer toereikend was, zodat dit vervangen werd door ijzer en gewapend beton. Nauw samenhangend met de wijze waarop in de streek houten woningen en boerderijen werden opgetrokken, zijn in de pakhuishbouw de volgende typen te onderscheiden:

- a. éénbeukige pakhuizen.
- b. tweebeukige pakhuizen.
- c. driebeukige pakhuizen.
- d. vier-en vijfbeukige pakhuizen.

Elk type komt voor zowel met een enkele bouwlaag, als met twee of meer bouwlagen. Behalve de breedte en de hoogte was ook de lengte van de pakhuizen bepalend voor de opslagcapaciteit. Vaak ook was de lengte afhankelijk van de aard van de goederen of van de daarin uit te oefenen werkzaamheden. Vooral de droogschuren voor hout en papier, alsmede de lijnbanen van de touwslagerijen hadden vaak een zeer grote lengte.

HET EENBEUKIGE PAKHUIS.

Dit type, dat slechts een bescheiden opslagcapaciteit had, heeft zich desondanks gedurende drie eeuwen gehandhaafd. Tot dit type behoort onder andere het pakhuis "Archangel", vroeger staande aan het Noordeinde te Wormerveer, daarna overgeplaatst naar Nauerna en voorkomende op de provinciale monumentenlijst. Dit pand bestaat slechts uit een enkele bouwlaag en een zolder. De pakhuizen "Asia", "De Haan" en "Gouda" bestaan echter uit twee bouwlagen en een zolder, terwijl het pakhuis "De Ruiter" later met een bouwlaag is verhoogd tot drie lagen. Ter vergroting van het vloeroppervlak werden dergelijke éénbeukige pakhuizen vaak uitgebreid met een afleggering aan één van de zijden, zoals de pakhuizen "Asia" en "De Tulp". Van deze éénbeukige pakhuizen zullen er in de loop der eeuwen zeer vele zijn geweest. Dergelijke eenvoudige houten gebouwen werden tevens veelvuldig gebruikt voor het uitoefenen van de talloze ambachten in de streek, bijvoorbeeld ten behoeve van timmerlieden, scheepsbouwers, kuipers, draaiers, huisschilders en dergelijken. Ook de lijnbanen, die vaak een lengte hadden van 300 meter, zoals "De Blauwe Arent", "De Oude lijnbaan" en "De Nieuwe Lijnbaan", alle in het Oostzijderveld in Zaandam gelegen, zullen éénbeukige gebouwen zijn geweest. Helaas ontbreken hierover alle gegevens.

HET TWEEBEUKIGE PAKHUIS.

Van dit type pakhuis zijn er een tiental overgebleven. De meesten van deze brede panden bestaan slechts uit een enkele bouwlaag met een zolder. De overigen hebben een bouwlaag meer.

HET DRIEBEUKIG PAKHUIS.

Het driebeukige pakhuis behoort met het éénbeukige pakhuis tot de oudste typen. Dit geldt voor de pakhuizen "Jagerslust", "Zeeman", "De Lelie" en de klompenmakerij "De Vrede". Deze bestaan uit een brede middenbeuk en twee lagere zijbeuken met lessenaarsdaken. Alleen de middenbeuk heeft een zolder en een vliering. Dit gebouwtipe komt overeen met de driebeukige Saksische boerderijen in het oosten van het land.

Het driebeukige pakhuis "De Zeug" is in feite een stenen pand met een inwendig houtskelet. Gezien het steenverband dateert het uit de 17e- begin 18e eeuw. Dit enorme pand heeft twee bouwlagen, een zolder en een vliering.

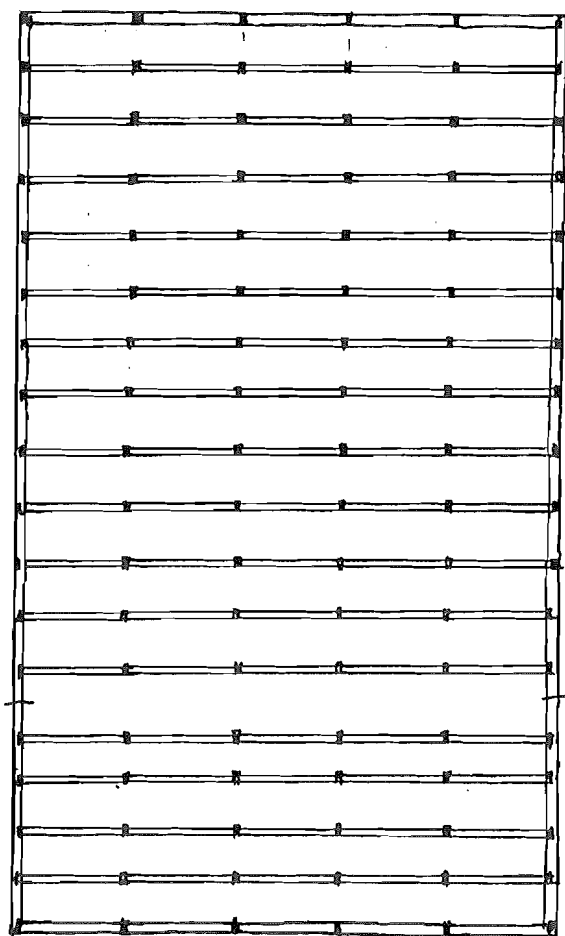
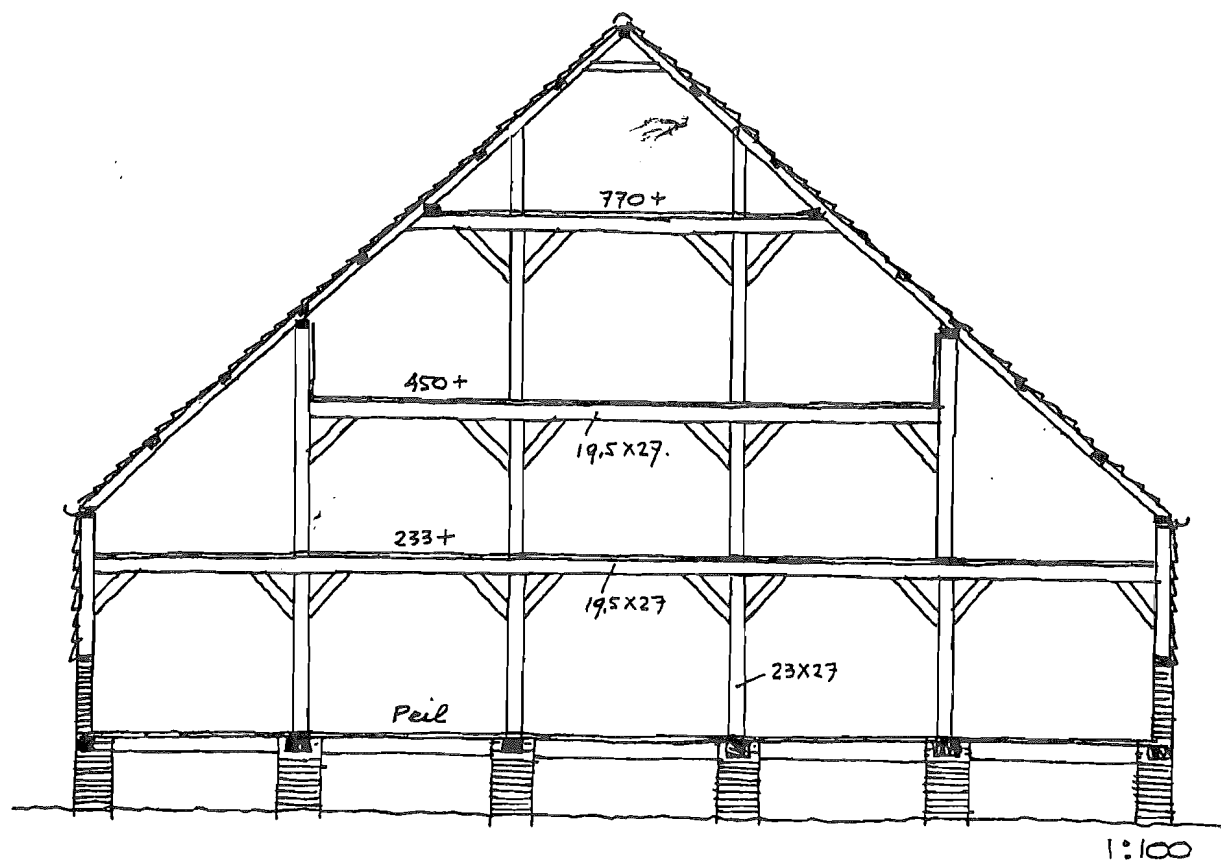
De beide andere driebeukige pakhuizen, "De Dissel" en "Purmerend", beiden te Wormerveer, dateren waarschijnlijk uit de vorige eeuw. De afmetingen van de skeletdelen zijn geringer dan die van de overige panden, tevens ontbreken de korbelen aan de standvinken. Beide pakhuizen bestaan uit twee bouwlagen, een zolder en een vliering.

HET VIERBEUKIGE PAKHUIS.

Van de beide vierbeukige pakhuizen is het pakhuis "Vrede" te Zaandam ongetwijfeld het oudste. Gezien het zware houtskelet en de stijlde kap dateert het zeker uit de 17e-begin 18e eeuw. Het pand bestaat uit één bouwlaag, twee zolders en een vliering. Het andere vierbeukige pakhuis "Amsterdam" te Wormerveer is van oorsprong een hoog driebeukig pand, dat in 1884 met een brede beuk is vergroot. Het pand kreeg daarbij een nieuwe kap en een stenen voorgevel.

HET VIJFBEUKIGE PAKHUIS.

Het is bijzonder te betreuren, dat enige jaren geleden het pakhuis "Raven", gelegen aan het Ameland te Zaandam, is gesloopt. Gelegen aan de zuidkant van de Mallegatsloot, behoorde het met een aantal andere grote pakhuizen aan beide zijden van deze toevoerweg te water tot het Westzijderveld, tot een complex van handelspakhuizen, zoals nergens in de Zaanstreek bestond. Het pakhuis "Raven" kwam qua type overeen met het nog aanwezige pakhuis "Vrede", maar was aanmerkelijk breder. Ook de opbouw van het houtskelet was anders. De balklaag van de eerste zolder vormde namelijk met de eerste en de vierde standvink een ankerbalkconstructie. Ter vergelijking is een opmetingstekening van dit pakhuis op de volgende bladzijde afgebeeld.

VOORMALIG PAKHUIS „RAVEN“.
GELEGEN AAN HET AMELAND
TE ZAANDAM /

OPGEMETEN DOOR C. HOOPE,
14.12.1970.

1:200

DE KAATS.

Een kaats is een gebouw-type, dat reeds in de 16e eeuw werd vermeld. Boekenooien memoreert namelijk in zijn "De Zaanse Volkstaal", blz. 176, de notaris E.D.A. Valcoogh in zijn Cronycke van de Sype, 1599, de klacht van de dijkwerkers aldus: In arme hutkens moeten wij slapen, in onsen kaats is soo weynich te freten".

Een kaats is een schuur zonder zolder, gedekt met een lesse-naarsdak. De ondersteunende houtconstructie bestaat slechts uit een aantal jukken, waarvan de dakliggers onder een betrekkelijk flauwe helling, door middel van zwiepingen aan de stijlen zijn verbonden. Een zwieping is een schoor, die niet met pen en gat maar met loeven aan de liggers en stijlen is verbonden. De constructie van een kaats vereiste daarom weinig vakmanschap.

Ook in de daarop volgende eeuwen werden kaatsen gebouwd en in notarisprotocollen genoemd. In de Verpondingsregisters van 1731 worden voor Oost- en Westzaandam respectievelijk 7 en 10 kaatsen vermeld, tegenover 137 pakhuizen in geheel Zaandam. De kaatsen vormden dus slechts een gering percentage van het totaal aantal pakhuizen. Hun opslagcapaciteit zal gering zijn geweest, omdat ook de huurwaarde slechts 10-20 gulden per jaar was. De gemiddelde jaarhuur van een pakhuis bedroeg ruim 80 gulden.

Kaatsen waren dus eenvoudig gebouwde goedkope pakhuizen. Op het ogenblik bestaat deze bouwvorm uitsluitend nog voor kleine bergschuurtjes. In de tuin van het Zaans Uurwerk Museum, Kalverringdijk 3 is een dergelijk schuurtje in de vorm van een kaats te vinden. In de 18e- en 19e eeuw werden echter ook grotere achterhuizen van woningen, waarin zich bergingen en zomerkeukens bevonden, in de vorm van een kaats gebouwd. Ook afbeeldingen van kaatsen zijn zeldzaam. Ze komen slechts voor in "De Zaanstreek belicht" op blz. 24 en 34 en in het "Zaans Kaikboek" op blz. 43 en 57.

DE CONSTRUCTIE van de houten pakhuizen.

Constructief bestaan de houten pakhuizen uit een aantal jukken, geplaatst op een onderlinge afstand van 120-150 cm, waartegen de vloeren, de wanden en het dakbeschot zijn aangebracht. Elk juk is samengesteld uit een zolderbalk, steunende op twee muurstijlen, of zoals bij meerbeukige pakhuizen op één of meer tussenstijlen, standvinken genoemd. Zolderbalk, muurstijlen en standvinken zijn onderling verstevigd door rechte korbelen. In dit verband kan opgemerkt worden, dat in Zaanse woonhuizen deze korbelen altijd licht gebogen zijn, danwel in de woonvertrekken versierd werden door ze in de vorm van een zwanehals uit te zagen.

Meerdere verdiepingen in een pakhuys werden gerealiseerd door dergelijke jukken op elkaar te plaatsen. Pas in de 19e eeuw werd deze traditionele constructie vervangen door doorlopende muurstijlen. Op elk juk werd een kapsant geplaatst, rustende op een voetgording of "wurmt". Ter hoogte van de vliering en in de nok zijn de spanten door gordingen gekoppeld. Ter ondersteuning van het dakbeschot bevinden zich vaak tussen de spanten lichtere gordingen (op hun plat).

De kappen van alle Zaanse schuren, met uitzondering van de droogschuren, zijn beschoten, dat wil zeggen dat ze voorzien zijn van verticaal dakbeschot. Daardoor waren deze daken waterdicht, hetgeen noodzakelijk was ter bescherming van de daaronder opgeslagen goederen.

In het artikel "Het Zaanammer dak" in het blad "Anno 1961", april 1991-117, heeft schrijver dezes geconstateerd dat ook alle Zaanse woonhuizen sedert het begin van de 17e eeuw voorzien waren van beschoten daken. Dit in tegenstelling tot hetgeen in den lande gebruikelijk was. Elders maakte men altijd bepaald niet waterdichte onbeschoten sporenkappen. Dit was zelfs het geval bij de uit een ruime beurs gebouwde Amsterdamse grachtenpanden en Amsterdamse pakhuizen. Alleen enkele zeer belangrijke opslagruimten in Amsterdam, zoals het Oost-Indisch Huis (specerijen) en het Arsenaal (turf) waren voorzien van beschoten kappen. Wellicht was het in ruime mate beschikbaar zijn van hout de reden, dat in de Zaanstreek alle bouwwerken deze kostbare beschoten daken bezaten.

De vloerconstructie van de pakhuizen bestond uit brede grenen delen, steunende op vloerbalken, die meestal halverwege opgevangen werden door een onderslagbalk of "doorslag"; een in de lengterichting van het pand lopende zware balk. Al deze balken lagen op hun plat. Een beter inzicht in de sterkte van balken ontstond pas in de 19e eeuw, waarna dergelijke balken steeds op hun kant werden gelegd.

Het gewicht van het pand en die van de opgeslagen goederen werd via vloeren en balken, via gemetselde poeren, overgebracht naar de paalfundering. De meestal van gele Friese klinkers gemetselde poeren rustten op een fundering van een groot aantal korte heipalen van 5-7 meter, geheid binnen een in de grond aangebrachte ton. Het is opmerkelijk, dat deze vrij primitieve constructie voldoende draagkracht opleverde, daar geen van de nog aanwezige

pakhuizen verzakkingsverschijnselen vertoont, hetgeen van vele Amsterdamse grachtenpanden en pakhuizen niet gezegd kan worden.

De wanden van de pakhuizen waren aan de buitenzijde bekleed met zogenaamde "getrapte weeg". Dit waren grenen delen, dik 2,5-3 cm en breed circa 30 cm, die met een overlap van 5 cm tegen de muurstijlen werden aangebracht. Op de langsnaden sloten ze door een speciale vernageling luchtdicht op elkaar aan. Dit was noodzakelijk om te beletten, dat bijvoorbeeld het zeer fijne koolzaad niet door deze naden naar buiten viel. Nadat een geteerde hennepdraad tussen de naad was gelegd, werd van binnen uit een taaie nagel (gesmede spijker) door de overlapping geslagen. Deze werd aan de buitenzijde omgeslagen, zodanig dat deze als een vishak weer in het hout drong. Een dergelijke bewerking werd "naaien" genoemd en was afkomstig van de Middeleeuwse manier van het aanbrengen van een scheepshuid. Dit geschiedde namelijk met overnaadse planken. Voor zover hier te lande is na te gaan werden deze overnaadse huidplanken door spijkers of klinknagels zo waterdicht mogelijk op elkaar aangebracht. Dit was reeds het geval met de bekende Vikingschepen. Het is echter mogelijk dat in een daaraan vooraf gaande periode de huidplanken inderdaad met de taaie wortels van een denneboom aan elkaar werden genaaid. De wandplank van de bekende uit Noorwegen afkomstige houten dozen (butte) is met een dennewortel aaneen genaaid. Langs de kusten van Afrika werden vroeger de huidplanken van primitieve scheepjes gewoonlijk met cocostouw aan elkaar genaaid.

De wanden van de pakhuizen waren vrijwel raamloos. Een enkele maal, zoals bij voorbeeld bij het pakhuys Asia werden ramen aangebracht voor verlichting van een kantoor. De schuren van molens en de werkplaatsen van ambachtslieden waren daarentegen wel van de nodige ramen voorzien.

Aan de ventilatie van de pakhuizen moest grote aandacht worden besteed, om broei van de opgeslagen goederen te voorkomen. In de langs- en in de kopwanden werden daartoe smalle luiken aangebracht, strokende met de beplanking van de wanden. Ze waren aan de bovenzijde afgehangen en konden met getande stokken worden opengezet. In gesloten stand werden ze vastgezet met kromme wiggen, "komkommers" genoemd.*

De buitenwanden van de pakhuizen, met inbegrip van de waterborden, windveren, deuren, luiken, kozijnen en ramen, kortom al het houtwerk werd geteerd. Dit geschiedde met bruine Stockholmmer teer; sinds de 19e eeuw echter met zwarte koolteer. Daar waar pakhuizen in de woonbebouwing lagen, werden de windveren en waterborden gewoonlijk groen geschilderd.

Even bij de molens had ook elk pakhuys een naam; dit ter oriëntering van de beurtschippers. *

* zie bijlage.

VERSCHILLENDE SOORTEN pakhuizen, onderscheiden naar het gebruik.

De uiteen lopende eisen, die de opslag van de ruwe grondstoffen of de afgewerkte producten aan de pakhuizen stelden, leidde er toe, dat voor specifieke producten afzonderlijke pakhuizen werden opgetrokken. Dit gold tevens voor de pakhuizen en schuren, waarin een deel van het productieproces, zoals het drogen van hout, papier, krijt en dergelijke, plaats vond.

Door economische oorzaken wijzigde het gebruiksdoel van vele pakhuizen zich in de loop der tijden soms vele malen, hetgeen blijkt uit de vergelijking van gegevens in de zogenaamde "Pakhuisboeken vóór de Zaanstreek van de Amsterdamse assuradeuren" uit de jaren 1879, 1905 en 1910.

Ondanks deze vele wisselingen kunnen de volgende soorten pakhuizen worden onderscheiden:

1. Graan- en zaadpakhuizen.
2. Oliebakpakhuizen.
3. Kaaspakhuizen.
4. Papierpakhuizen.
5. Stijfselpakhuizen.
6. Vleethuizen.
7. Veempakhuizen.
8. Droogschuren voor hout, krijt enzovoort.

Graan- en zaadpakhuizen.

Van de door Zaanse graanhandelaren uit de Oostzeelanden rechtstreeks of via de Amsterdamse graanbeurs aangekochte tarwe en gerst, was de tarwe deels bestemd voor de zeer belangrijke scheepsbeschuitbakkerijen in Wormer en Jisp en voor de vele stijfelmakerijen in de streek, anderdeels voor de handel in den lande. De gerst werd in de pelmolens verwerkt tot gort, het volksvoedsel in de 17e-, 18e- en 19e eeuw.

Uit dezelfde Oostzeelanden werd het lijn- en hennepzaad betrokken, terwijl het raap- of koolzaad voornamelijk uit Vlaanderen en Oostfriesland werd aangevoerd.

In de pakhuizen moesten deze granen en zaden los gestort worden opgeslagen in zogenaamde karen, kleine compartimenten met lage houten of stenen wandjes, waarin het om broei te voorkomen regelmatig met de schop moest worden omgezet.

Het in zakken aangevoerde graan werd door zaadsjouwers via stijle ladders naar hoger gelegen verdiepingen gebracht en daar in de karen gestort. De afvoer van de granen en zaden liet men aan de zwaartekracht over. Door in de vloeren aangebrachte schuifluikjes liet men het graan naar beneden stromen, om het daar in zakken op te vangen voor vervoer naar elders of om het in de naastgelegen molen te verwerken. De belasting op de houten vloeren kon hoog oplopen. Om het te sterk doorbuigen van de vloerbalken te voorkomen, werden tussen de vloer- en zolderbalken houten stutten geplaatst, passende in een lichte uitholling in de bovenliggende balk.

Oliebakpakhuizen.

De eindproducten van de oliemolens, de lijnolie en de raapolie, werden tijdelijk opgeslagen in ronde of vierkante oliebakken. * Dit waren gemetselde kelders, aangebracht onder de pakhuizen of molenschuren, ongeveer 150 cm diep. Meestal was de houten pakhuisvloer over de kelders doorgetrokken en waren deze alleen bereikbaar via een vloerluik. Een enkele maal stak de boverkant van de keldermuren ongeveer een halve meter boven de vloer uit. Door middel van houten pompen werd de olie in vaten overgepompt. De verdiepingvloeren van de oliebakpakhuizen werden gewoonlijk voor de opslag van oliehoudende zaden gebruikt. In de zijwanden van deze schuren waren de gebruikelijke ventilatieluiken aangebracht.

Kaaspakhuizen.

Deze pakhuizen waren eigendom van handelaren, die de kaas opkochten van kazende veeboeren in de streek. Reeds in de 17e eeuw was de kaashandel zeer belangrijk en zou dit in de 18e- en 19e eeuw blijven, doordat de handelaren zich tevens op de export naar de omringende landen waren gaan toeleggen. In 1716 waren er in Wormerveer al 21 kaaskopers gevestigd, allen doopsgezind. De handel concentreerde zich in dit dorp, waar tot 1882 een waag gevestigd was.

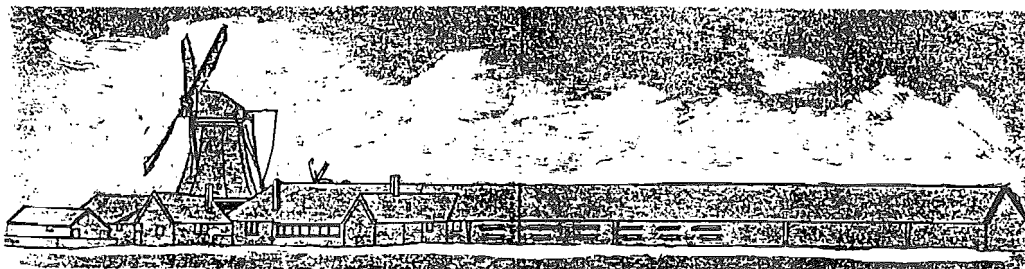
In de kaaspakhuizen werden de kazen gelagerd op stellingen waar tussen smalle looppaden. De jonge kazen moesten namelijk regelmatig gekeerd worden. De oude kazen dienden, voordat ze verkocht werden, van schimmel te worden ontdaan. De drie nog overgebleven kaaspakhuizen bevinden zich allen in Wormerveer. De pakhuizen "De Dissel" en "Gouda", gelegen aan de Zaanweg, respectievelijk no. 13 en 19, dateren uit 1785 en 1699. Aan de standvinken van deze 18e eeuwse pakhuizen ontbreken de korbelen. Het derde kaaspakhuis in Wormerveer, het pakhuis "Purmerend" is gelegen aan de Sluissloot in het Guisveld, echter op korte afstand van de sluis, die toegang tot de Zaan gaf. Dit enorme pakhuis, bestaande uit twee bouwlagen en twee zolders, dateert tevens uit de 18e eeuw. In het overigens sterk verbouwde interieur is de plaats van de tussenstijlen, waar aan de kaasstellingen waren bevestigd, nog duidelijk zichtbaar.

Papierpakhuizen.

De papierfabricage was een zeer arbeidsintensief proces, dat veel ruimte vroeg in de molen, maar meer nog in de lange droogloodsen. Ook buiten de molen was veel ruimte nodig voor de aanleg van grote waterreservoirs voor de opslag van helder water, vereist voor het vervaardigen van wit schrijfpapier. Van de 60 papiermolens waren de meesten in het Westzijderveld en het Guisveld gelegen; 13 in Zaandijk, 10 in Westzaan, 8 in Koog en Wormerveer en 7 in Westzaandam. Van al deze molens

* zie De Windbrief, febr.1988, artikel van Klaas A.Knaap, "Vader vertelt . . . over oliebakken"

is "slechts de molen "De Schoolmeester" te Westzaan nog aanwezig en in bedrijf. In de lange droogloods is de noodzakelijke dwarsventilatie mogelijk gemaakt, door de in de beide langswanden aangebrachte luiken; twee hoog boven elkaar.

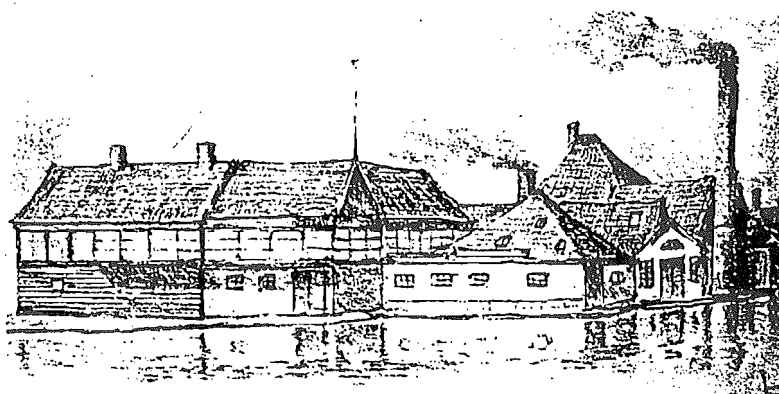

Stijfselpakhuizen.

Helaas is geen van de vele stijfselpakhuizen, die er ooit geweest zijn, meer aanwezig. Het stijfsmaken werd reeds in de 17e eeuw in de Zaanstreek beoefend. In de 17e eeuw was de Zaanstreek internationaal de voornaamste leverancier van stijfsel, ten behoeve van het stijven van linnen kleding, molenkragen en kanten. Tot 1880 werd het maken van stijfsel van tarwe in kleinbedrijf uitgevoerd. Daarna ontstond de fabriekmatige productie van maisstijfsel.

De stijfselhuizen bestonden gewoonlijk uit een beganegrond waar de productie plaats vond en een verdieping, waar de blokken stijfsel werde gedroogd. De buitenwanden van deze verdiepingen bestonden geheel uit houten luiken, die afgehangen aan de onderzijde, naar buiten toe open vielen.

Door de stank, die bij het stijfsmaken vrij kwam, werden dergelijke bedrijven zo veel mogelijk uit de bebouwde kom geweerd. Het bijproduct, de "stijfseldrank", bevatte nog zoveel voedingsstoffen, dat boeren in de omgeving hierdoor zeer lucratief varkens konden vetmesten.

Vleethuizen.

De Zaanstreek was in de 18e eeuw de voornaamste haven, waar walvisvaarders werden uitgereed. De walvisvaart was een risicovol seizoenbedrijf. De vangstresultaten waren zeer wisselend en er waren veel gevaren voor schip en bemanning. In de 18e eeuw werd de traan niet meer op Spitsbergen of op Jan Mayen gekookt, maar werd het spek naar Nederland verscheept om in de

Zaanstreek tot traan verwerkt te worden. In verband met de stank die de traankokerijen verspreidden, stonden deze steeds buiten de bebouwde kom.

Daar de omvangrijke hoeveelheid gereedschap van een walvisvaarder, zoals harpoenen, spekmessen, bijlen, roeiboten en tuigage, de "vleet" genoemd, buiten het jachtseizoen voor de rest van het jaar zorgvuldig opgeborgen moest worden, werden deze zaken in een zogenaamd vleethuis opgeslagen. *

Het enige nog in de streek aanwezige vleethuis, Hoogstraat 46 te Koog aan de Zaan, kon helaas wegens de slechte staat waarin het verkeerde, in 1965 niet naar de Zaanse Schans worden overgeplaatst, maar moest daar worden gereconstrueerd.

Het betreffende vleethuis bestaat uit twee bouwlagen met een kap. Op de beganegrond is een overluiving aangebracht om tuigage buiten te laten drogen. Dergelijke overluivingen komen voornamelijk in de Zaanstreek voor aan woonhuizen ter verhoging van het woongenot. Ook deze vleethuizen waren van ventilatieuiliken in de langsgevels te zien.

Veempakhuizen.

De Zaanse handel vormde met de nijverheid een twee-eenheid. De meeste moleneigenaars, gaandehouders genoemd, bezaten veelal door aankoop of door vererving zogenaamde "parten" in andere molentrafieken of handelondernemingen. Meestal waren deze in handen van familieleden of geloofsgenoten, gewoonlijk doopsgezinden. Dergelijke "partenrederijen" kwamen in alle takken van de Zaanse nijverheid voor, echter in het bijzonder bij risicovolle ondernemingen zoals de walvisvaart, of bij zeer kapitaalsintensieve bedrijven zoals de papierindustrie.

Wanneer bijvoorbeeld de eigenaar van enkele paltrokmolens tevens in olie en graan handelde en voor deze goederen opslagruimte behoefde, huurde hij deze in een veempakhuis voor kortere of langere tijd. Hoewel deze veempakhuizen al in de 17e- en 18e eeuw een integrerend deel van de Zaanse nijverheid en handel uitmaakten, ontstond in het begin van de 19e eeuw een concentratie van veempakhuizen in eigendom van de familie de Boer op het schiereiland de Hemmes bij het buurtschap Het Kalf. In de loop van de eeuw groeide deze onderneming, centraal in de Zaanstreek gelegen, uit tot het omvangrijke Veem- en factorbedrijf Zaans Veem. Door verplaatsing van het bedrijf naar Zaandam nabij het Noordzeekanaal is helaas van dit complex van veempakhuizen niets meer aanwezig.

Hoogstwaarschijnlijk werden in vroeger eeuwen geen pakhuizen speciaal voor het veembedrijf gebouwd, maar werden reeds aanwezige pakhuizen voor dit doel bestemd. Zij hebben daarom geen specifieke vorm of indeling. Pas in deze eeuw werden zeer grote loodsen door het Zaans Veem op de Hemmes voor de tijdelijke opslag van handelsgoederen gebouwd.

* zie bijlage

Droogschuren voor hout en krijt.

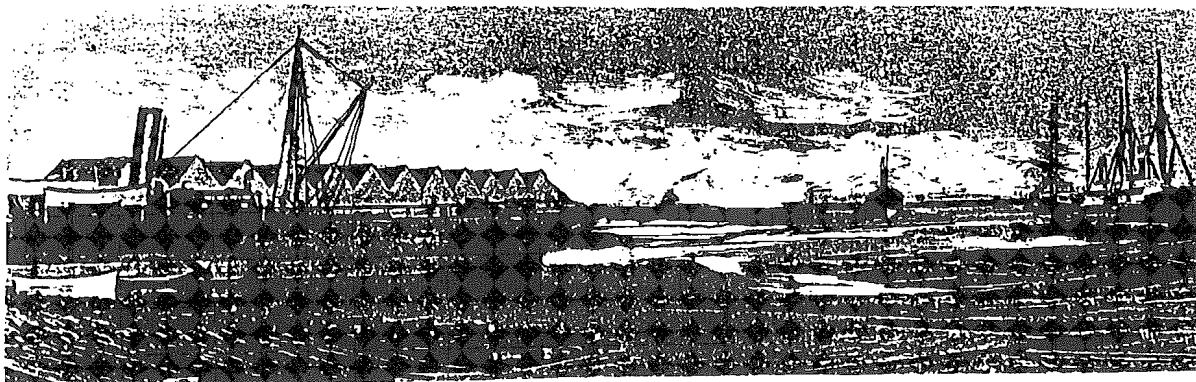
Houtloodsen.

De droogschuren ten behoeve van de houtzagerij, de oudste Zaanse industrie, gegroepeerd rond de tientallen houtzaagmolens, bepaalden reeds in de 17e eeuw het landschap in de polders ter weerszijden van de Zaan. Ook na de overgang van wind op stoom bleef deze industrie voornamelijk in het Westzijderveld bij Zaandam geconcentreerd. In de 19e eeuw toen de aanvoer van gezaagd hout in omvang de productie van de eigen zagerijen vele malen overvleugelden, werden in het Westzijderveld en op het Eiland in de Voorzaan zeer grote houtloodsen gebouwd. Vaak werden deze loodsen aanëensluitend naast elkaar gebouwd, waarbij ook de aanvoersloten werden overdekt, teneinde het uit Scandinavië aangevoerde hout niet aan de regen bloot te stellen. Zowel de houtindustrie in het Westzijderveld als op het Eiland heeft in de 80-er jaren het veld moeten ruimen voor de stadsuitbreiding. Hiërdoor zijn de nog aanwezige 17e- en 18e eeuwse, maar ook alle 19e eeuwse houtloodsen verdwenen.

Alleen de uit 1719 daterende paltrokmolen "De Held Jozua" te Zaandam, die zich nu in vervallen staat temidden van een moderne woonwijk bevindt, is nog omringd door de oorspronkelijke houtloodsen.

Bij de vanuit Zaandam naar de Zaanse Schans overgeplaatste paltrokmolen "De Poelenburg" is in 1991 een replica van een 18e eeuwse houtloods opgetrokken. Omdat een paltrokmolen geen molenschuur heeft, is in de houtloods een zogenaamde "hut" aangebracht, een vertrekje voor onderdak van het personeel. Dergelijke houtloodsjes waren betrekkelijk smal, 5-6 meter breed, met aan beide zijden een overstek om het opgestapelde hout tegen de regen te beschermen. Wanneer een overstek, om welke reden dan ook moest vervallen, werd het hout aan die zijde tegen natregenen beschermd door een lattenwand. Bij gebrek aan ruimte werd bij uitzondering een houtloods in twee verdiepingen gebouwd. Tot dit type behoort de houtloods aan het Hazepad te Zaandijk, welk pand reeds op de provinciale monumentenlijst is geplaatst.

Aan de kopzijden waren de houtloodsen voorzien van een dichte houten wand, met aan weerszijden de karakteristieke ojiefvormige beëindigingen.

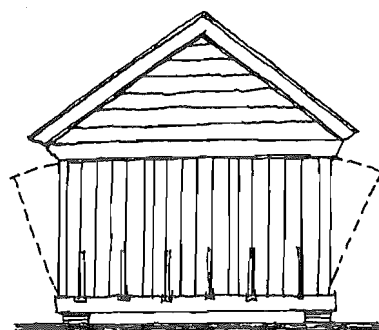
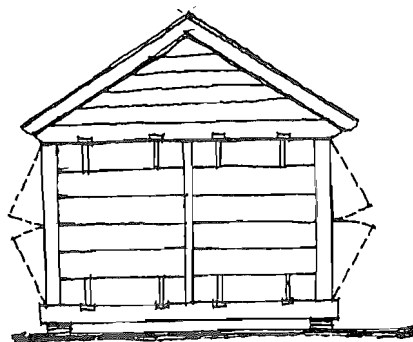
Krijtloodsen.

De ruwe gróndstof krijt wordt zowel uit Engeland als uit Frankrijk ingevoerd in de vorm van onregelmatige brokken, ter grootte van circa 30-50 cm. Omdat het vermalen van deze brokken tot poeder alleen mogelijk is als ze geheel droog zijn, moeten ze vooraf zorgvuldig worden gedroogd.

Alle 50 verfmolens die ooit in de streek aanwezig waren, beschikten over zo'n loods voor het op een natuurlijke wijze drogen van krijt. De wanden van dergelijke loodsen bestonden aan alle zijden uit houten luiken, die open gezet konden worden om de noodzakelijke dwarsventilatie bij elke windrichting mogelijk te maken.

Daarbij onderscheidde men twee soorten luiken. Bij de ene soort bestonden de wanden uit twee rijen luiken boven elkaar, die respectievelijk aan de onderzijde en aan de bovenzijde naar buiten open vielen. Bij de andere soort waren de luiken even hoog als de wanden en vielen aan de bovenzijde naar buiten toe open.

In het voorjaar van 1992 is naast de verfmolen "De Kat" aan de Kalverringdijk een kleine droogloods van dit laatste type gebouwd. Het is gereconstrueerd naar oude foto's van overeenkomstige loodsjes bij de overigens verdwenen verfmolens "De Krab" en "De Krijthengst".

BOUWJAAR EN AANTAL van de houten pakhuizen.

Het bouwjaar van de uit de 17^e, 18^e- en 19^e eeuw daterende pakhuizen en schuren, is zonder uitgebreid onderzoek in de Maatboeken, de Veilboeken en de Verpondingsregisters van de verschillende dorpen niet te achterhalen. Hetgeen desondanks bekend is geworden, is bij de beschrijvingen der panden vermeld. Dit gebrek aan kennis is geheel in tegenstelling tot de kennis omtrent het wel en wee van de windmolens. Hiervan ligt het bouwjaar gewoonlijk vast, doordat in het betreffende jaar, per windbrief, het windrecht door de Staten van Holland en West-Friesland werd verleend. Het einde van een molen stond tevens te boek. Molenbranden werden n.l. opgetekend in z.g. Brandkronieken, terwijl in de boeken van de Onderlinge Assurantie Compagnieën de afbraak van de molen werd vastgelegd.

De eerste indicatie van het aanwezige aantal pakhuizen is te vinden in het "Redres-generaal der verpondingen van Holland en West-Friesland, 1628-1630. Daarin waren voor de Zaanstreek 128 molens opgenomen. Wanneer we aannemen, dat het aantal pakhuizen de helft van het aantal molens bedroeg, dan zouden er in 1630 een aantal van 60-65 pakhuizen zijn geweest.

In 1731 werd op last van de Staten een herziening van de verponding doorgevoerd, waaruit S. Hart (de Zaende, maart en april 1947) de hierachter afgedrukte staat heeft opgemaakt. Er blijkt dat er in het jaar 1731 een aantal van 286 pakhuizen en 17 kaatsen in de Zaanstreek aanwezig waren, alsmede 583 windmolens. Op het hoogtepunt van de welvaart in de streek, namelijk in de eerste helft van de 18^e eeuw, blijken er dus op elke honderd molens een aantal van 50 pakhuizen aanwezig te zijn. Het grote belang van de pakhuizen voor het functioneren van de molens wordt hiermee duidelijk. *

In het jaar 1806 werd een lijst opgesteld van de toen aanwezige opstallen in Oost-Zaandam, waaruit blijkt dat er van de 64 pakhuizen die in 1731 in dit deel van Zaandam aanwezig waren, er nog maar 36 over waren. Dit als gevolg van de recessie in het einde van de 18^e- en het begin van de 19^e eeuw.

In het laatst van de 19^e- en het begin van de 20ste eeuw geven de Amsterdamse assuradeuren zogenaamde "Pakhuisboeken voor de Zaanstreek" uit, namelijk in 1879, 1905 en 1910. Uit de vergelijking van het aantal pakhuizen in deze kwarteeuw is de vooruitgang in de industriële ontwikkeling duidelijk af te lezen. Temeer omdat de aantallen gesplitst zijn in houten en stenen pakhuizen. Uit de bijgevoegde staat blijkt dat het aantal houten panden van 1879 tot 1905 toeneemt, om in de daarop volgende 5 jaar licht af te nemen. * Het aantal stenen pakhuizen stijgt daarentegen; in het bijzonder in Wormerveer, namelijk van 7 naar 23 stuks. In de gehele Zaanstreek steeg het aantal houten pakhuizen van 218 stuks in 1879 naar 250 in 1905. De in de Pakhuisboeken genoemde aantallen pakhuizen zijn echter te laag, omdat daarin niet zijn opgenomen de pakhuizen in Westzaan en die, staande in het Westzijderveld- en Oostzijderveld.

Van de 250 pakhuizen aanwezig tijdens de eeuwwende zijn er nu in 1992 nog slechts 36 over.

* zie bijlage

BIJLAGE 1.

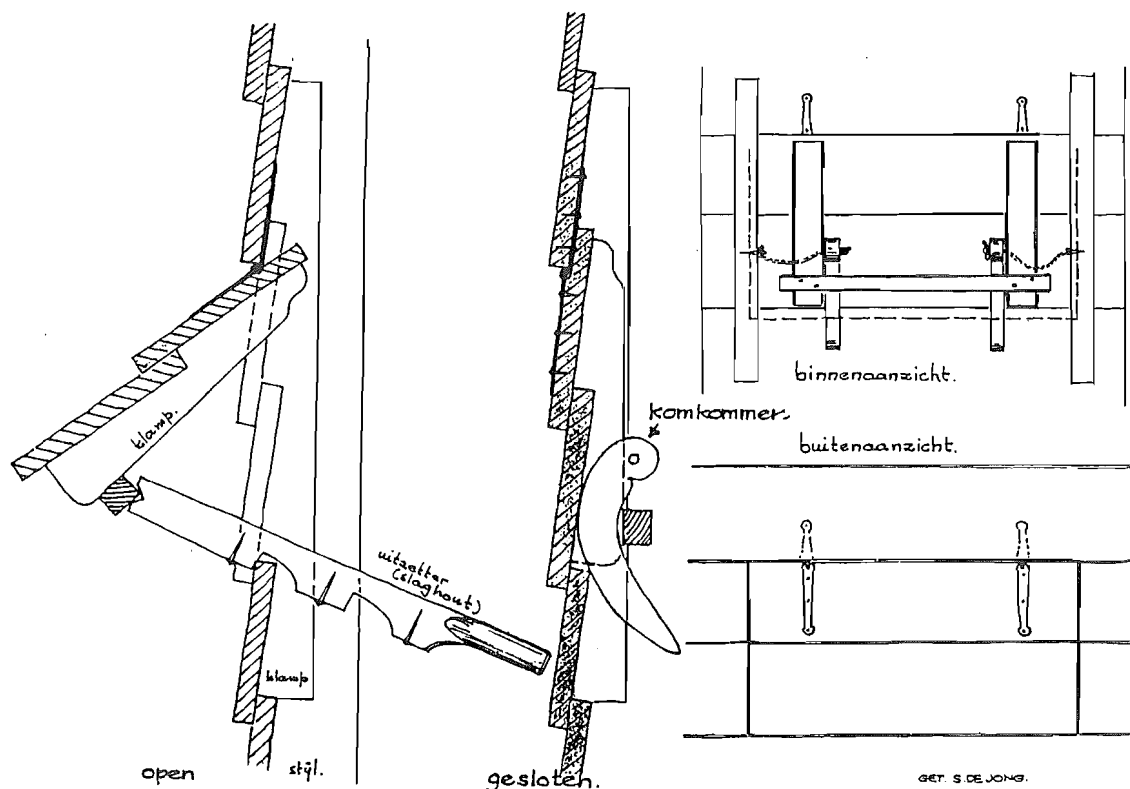
OVER EEN OUDE KEUR BETREFFENDE HET GEVEN VAN NAMEN AAN MOLENS

In het boek „Molenleven in Rijnland” van A. Bicker Caarten, vonden wij een passage, die van groot belang is voor de Zaanstreek. Na verkregen toestemming nemen we deze hier inextenso over.

Redactie

De Rekenkamer der Domeinen in Holland heeft schout en gerechte van Oostzaan, Westzaan, Wormer, Jisp, Uitgeest, Akersloot, Rijp, Graft, Zuid-schermer, Noord-schermer, Ouddorp, Oterleek, Koe-dijk, St. Pancras en Krommenie gelast bij een brief van 8 Januari 1663 „dat gij de eygenaers van alle de moolens onder U jurisdictie staende, egeene uytgesondert mette eerste bequaemste geleegenheyt voor U sult hebben te ontbieden ende in onsen name aff te vorderen het consent dat sij tot het opreghten van de selve van ons hebben geobtineert ende vervolgens deselve aanbeveelen, dat yder eygenaer sijne moolen binnen aght daegen daernaer sullen hebben te geeven geschildert een teecken na het een of ander dier off instrument, hetselve teycken met letteren daerbij geschreven, draagende Sorge dat yder moolen een bysonder teycken heeft omme alle abuysen voor te komen...”

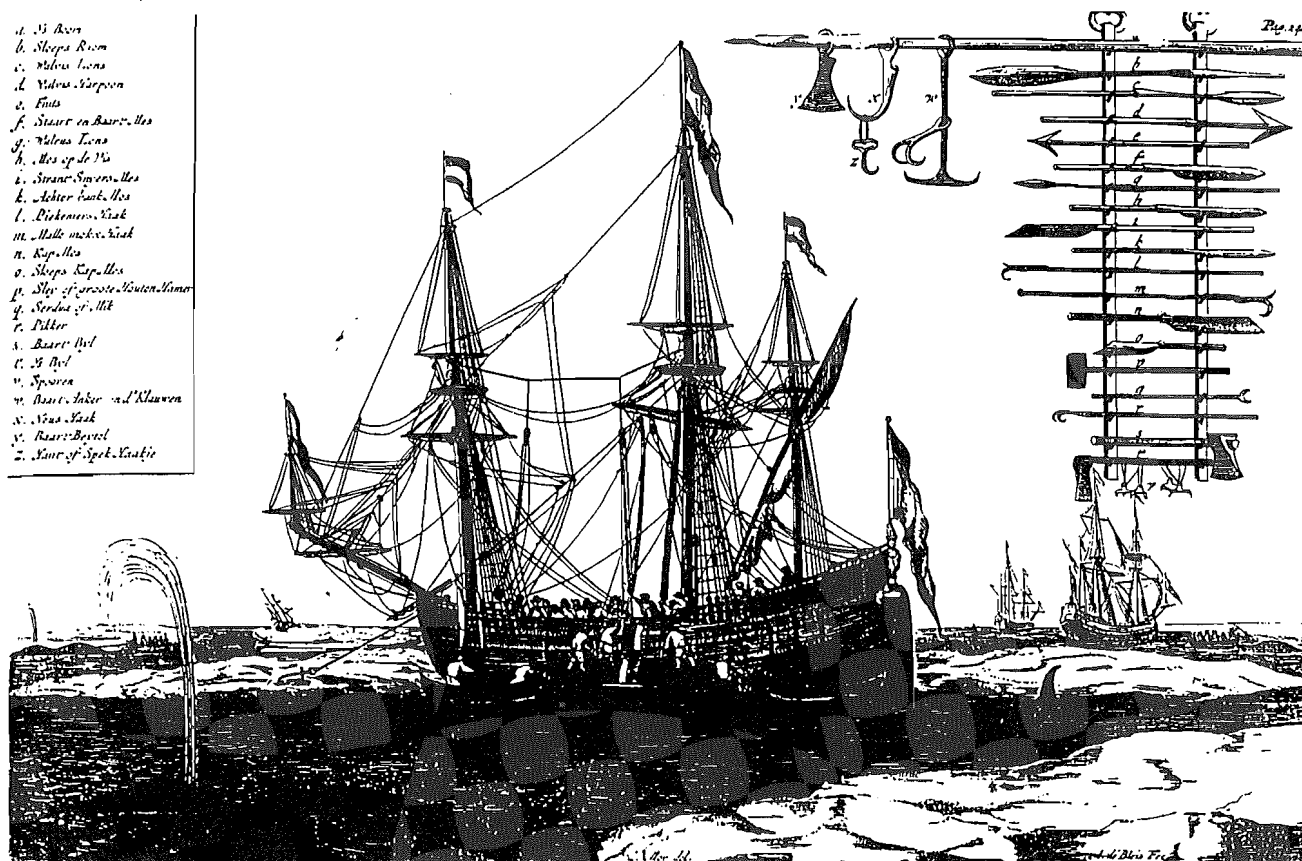
uit: "De Zaende"
april 1947.

Ventilatieluiken of "slagen" in pakhuizen.

BIJLAGE 2.

- a. N. Boon
 b. Sloops Room
 c. Nieuwe Loois
 d. Nieuwe Nieuwen
 e. Fouts
 f. Staat en Baar, alle
 g. Nieuwe Loois
 h. Nieuw op de Ma
 i. Staat, Nieuwe, alle
 k. Nieuw, Nieuwe, alle
 l. Nieuwe, Nieuwe
 m. Nieuw, Nieuwe, alle
 n. Nieuwe, alle
 o. Nieuw, Nieuwe, alle
 p. Nieuw, Nieuwe, alle
 q. Nieuw, Nieuwe, alle
 r. Nieuw, Nieuwe, alle
 s. Nieuw, Nieuwe, alle
 t. Nieuw, Nieuwe, alle
 u. Nieuw, Nieuwe, alle
 v. Nieuw, Nieuwe, alle
 w. Nieuw, Nieuwe, alle
 x. Nieuw, Nieuwe, alle
 y. Nieuw, Nieuwe, alle
 z. Nieuw, Nieuwe, alle

Groenlandvaarder met rechts het gereedschap (de vleet) afgebeeld.

Overzicht van het aantal houten pakhuizen en stenen pakhuizen (fabrieken) in de Zaanstreek in de periode 1879 - 1910.

0 10 20 30 40 50 60 70 80

	1879	1905	1910	0	10	20	30	40	50	60	70	80
Zaandam - oostzijde	63	81	82									
Zaandam - westzijde	24	27	24									
Koog aan de Zaan	25	32	31									
Zaandijk	13	19	19									
Wormerveer	34	48	46									
Wormer	30	37	53									
Oost- en West Knollendam	6	6	9									
Krommenie	11	22	21									
Westzaan	14	9	9									

• HOUTEN PAKHUIZEN

○ STENEN PAKHUIZEN.

uit:
Pakhuisboeken voor de Zaanstreek van 1879-1905 en 1910.

BIJLAGE 3.

TABEL VAN DE BEDRIJVEN, WERVEN EN PAKHUIZEN IN DE ZAANSTREEK
IN 1731:

	Oostzaan	Oost- Zaandam	West- Zaandam	Westzaan	Koog	Zaandijk	Wormer- veer	Jisp	Assendelft	Krommenie	Wormer	Totaal
Stijfshuizen	8	8	1	1	4	1	3					26
Traankokerijen	6 ²	7	1	1				1				16 ³
Prutkokerijen	1	1			1			2				5
Vleethuizen		3		2		2	1					8
Lijnbanen		4 ¹	1									5
Weefhuizen		1	1			1			2			5
Kuiphuizen		2						1				3
Leerlooierijen		1	1		1		1					4
Kaashuizen		1	2			1	1					5
Kaarshuizen		2										2
Potasbranderijen				2								2
Blauwshuizen				1								1
Timmerwerven			2									2
Lijmkokerij	1											1
Pakhuisen	21	64	73	27	35	24	10			2	30	286
Kaatsen		7	10									17
Scheepstimmer- werven		11	15									26

TABEL VAN DE MOLENS IN DE ZAANSTREEK IN 1731

Molensort	Oostzaan	Oost- Zaandam	West- Zaandam	Westzaan	Koog	Zaandijk	Wormer- veer	Wormer ²	Jisp	Assendelft	Krommenie	Totaal
Zaag		46	159	33	14	2		1 ¹			1	156
Olie	1	51	13	7	10	6	20	23	4	4	1	140
Pel	6	40	4	2	7	2	1					62
Papier		3	5	5	6	13	6	1		2	1	42
Tabak		1	6	6	2	3	1					19
Verf		6	4		3	2	1	3			1	20
Meel	1	2	1	1		1	1	3	1		1	12
Vol	1	5			1							7
Snuif				3						2	1	6
Schelpzand		1					1					2
Run			1							1		2
Mosterd			1									1
Poeder		1										1
Hennepkloppers				1				3			9	13
Totaal	9	156	194	58	43	29	31	34	5	9	15	583 ³

uit:

"De Zaanstreek en Oost-Zaandam in het bijzonder, in het jaar 1731.
door S.Hart, in "De Zaende" april 1947.

INVENTARISATIE

HOUTEN PAKHUIZEN EN SCHUREN IN DE GEMEENTE ZAA NSTAD. 1992.

ZAANDAM.

1.	pakhuis "De Zeug"	Ameland 18
2.	pakhuis "De Vrede"	Oostzijde 161
3.	pakhuis	Oostzijde 319
4.	pakhuis "De Tulp"	't Kalf 5
5.	scheepmakersschuur "Brouwer"	Kraaiepad 2
6.	pakhuis "De Lelie"	Zeilemakerspad 7
7.	schuur "De Bezem"	Kraaienest 1-2-3
8.	pakhuis "De Vrede"	Kraaienest 3-4
9.	pakhuis "De Kraai"	Kraaiepad 1
10.	vleethuis "De Walvis"	Kalverringdijk 15
11.	molenschuur "De Bonte Hen"	Kalverringdijk 39

KOO G AAN DE ZAA N.

12.	pakhuis "Asia"	Lagedijk 66
-----	----------------	-------------

ZAANDIJK.

13.	drukkerij "Out"	Zaagselpad 1
14.	pakhuis "De Haan"	Lagedijk 8
15.	pakhuis	Lagedijk 16
16.	pakhuis "Zaandijk"	Lagedijk 278
17.	pakhuis "Het Vette Schaap"	Lagedijk 280

WESTZAA N.

18.	pakhuis "Zeeman"	Relkepad
19.	pakhuis "Jagerslust"	J.J.Allanstraat 4

WORMERVEER.

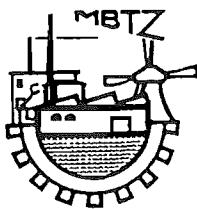
20.	pakhuis "De Ruiter"	Zaanweg 4
21.	pakhuis "Amsterdam"	Zaanweg 12
22.	pakhuis "De Dissel"	Zaanweg 13
23.	pakhuis "Gouda"	Zaanweg 19
24.	pakhuis "Nieuwe Sluis"	Karnemelkspad 16
25.	pakhuis "Purmerend"	Sluispad 15

Totaal 25 objecten, omvattende 24 pakhuizen en een molenschuur.

In deze inventarisatie zijn niet opgenomen:

pakhuis "De Wildeboer" vroeger te Zaandam, nu te Wormerveer.
geplaatst op de gemeentelijke monumentenlijst.

pakhuis "Archangel" vroeger te Wormerveer, nu te Nauerna.
de pakhuizen "De Bonte Kieft", "Memel", "Reus" en "Suez" te
Koog, alle geplaatst op de provinciale monumentenlijst.

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Ameland 18 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : H
nummer : 115

Kadastrale tenaamstelling : R.Nihot, de S.Lohmanstraat 11 Z'dam
Uitgeverij Eminent b.v. te Zaandam

Beschrijving van het pand :

Houten graanpakhuis, genaamd "De Zeug", groot 12,40 X 26 m;
omtrekmuren van rode baksteen, dik 33 cm, met een inwendig
houtskelet met standvinken;
bestaande uit beganegrond, verdieping, zolder en vliering;
in alle gevels zijn de oude bolkozijnen nog aanwezig;
in 1993 voorzien van moderne achteraanbouw;
beganegrond vloer van gewapend beton; in voorgevel moderne
deuren; houten geveltop is vervangen door baksteen.

1893?

Het pand wordt genoemd in het Notarieel archief van Zaandam,
d.d. 1695, 22.5.1699, 13.1.1720, 14.8.1721, 25.11.1721,
15.11.1775, 24.8.1787, 1.11.1792.

Bouwkundige staat : inwendig goed onderhouden; gevels en
bolkozijnen behoeven herstel.

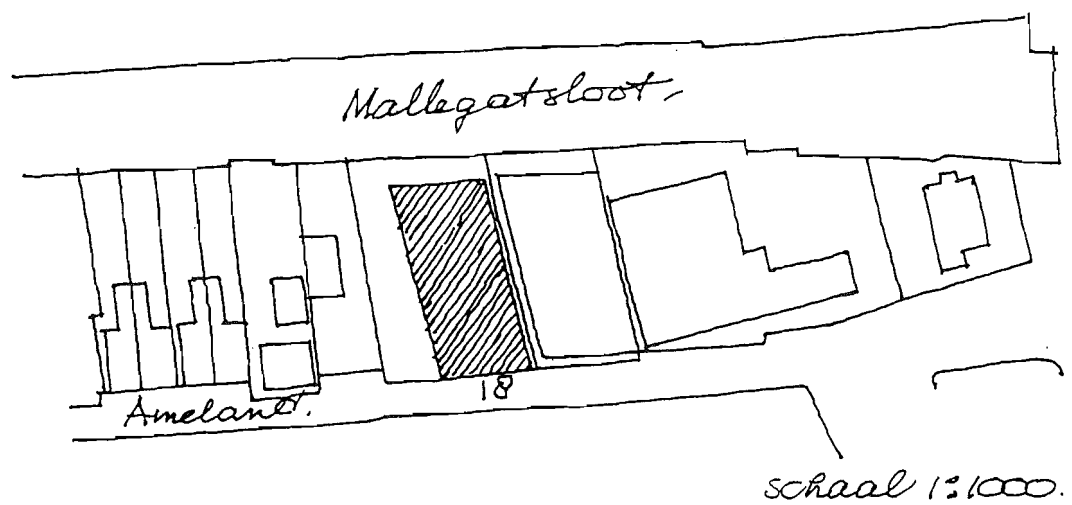
Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk laat 17e eeuws

Vroeger gebruik : veempakhuis
Huidig gebruik : postzegel- en munthandel

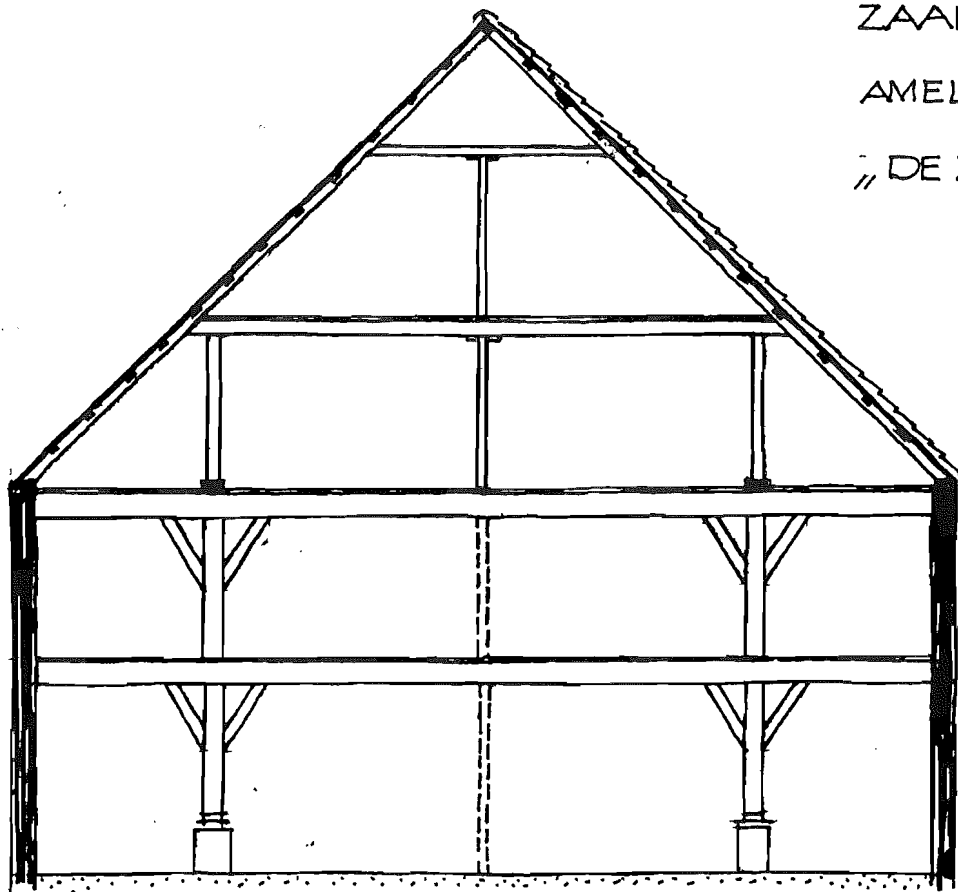
Bouwtekeningen : bouwvergunning aanbouw 1973, GAZ.

Literatuur : geen

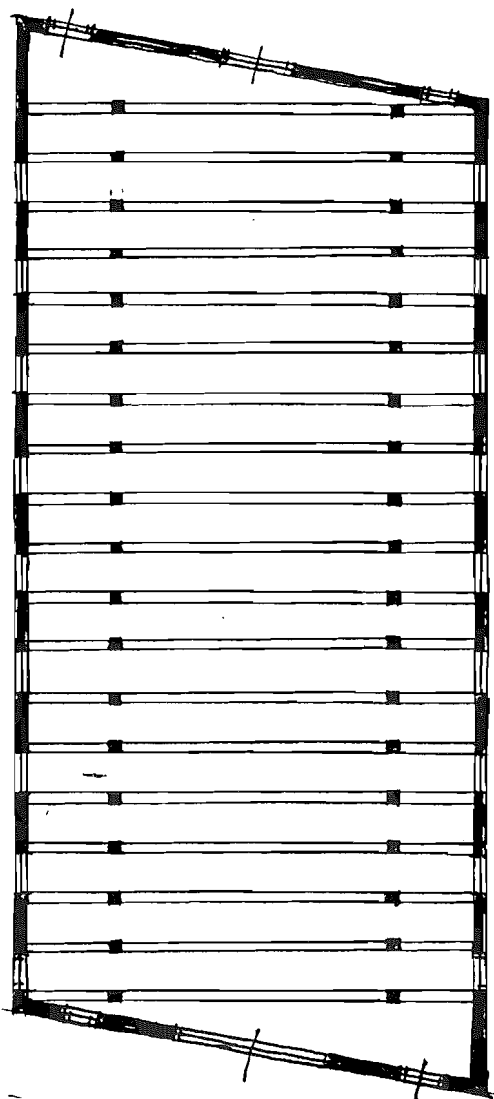
ZAANDAM,
AMELAND 18.
„DE ZEUG“

ZAANDAM,
AMELAND 18.
„DE ZEUG“

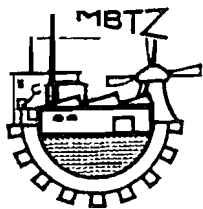

1:100

12,40 x 26, -

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Oostzijde 161 Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : L
nummer : 5159

Kadastrale tenaamstelling : W.Bruins Oostzijde 163 Zaandam.

Beschrijving van het pand :

Houten graanpakhuis, genaamd "De Vrede", groot 12,54 X 22,45 m;
vierbeukig houtskelet met standvinken;
bestaande uit beganegrond, verdieping, zolder en vliering;
houtskelet rondom bekleed met geteerde getrapte weeg, waarin
enige opgeklampte buitendeuren en ventilatieluiken;
de fundering bestaat uit gemetselde poeren;
het dak is gedekt met rode Hollandse pannen;
de bakstenen binnenwanden van de graankaren zijn nog aanwezig;
de houten beganegrond vloer is vervangen door een betonvloer.

Het pand wordt genoemd in het Notarieel archief* van Zaandam,
d.d. 13.3.1749, 2.1.1755, 29.9.1756.

Bouwkundige staat : houtskelet in goede staat, weeghout is slecht

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk gebouwd in 1748, toen de eigenaar van de naastgelegen houtzaagmolen "De Pauwin" deze tot maalmolen voor verf en dergel. liet verbouwen

Vroeger gebruik : graanpakhuis

Huidig gebruik : het pand staat leeg

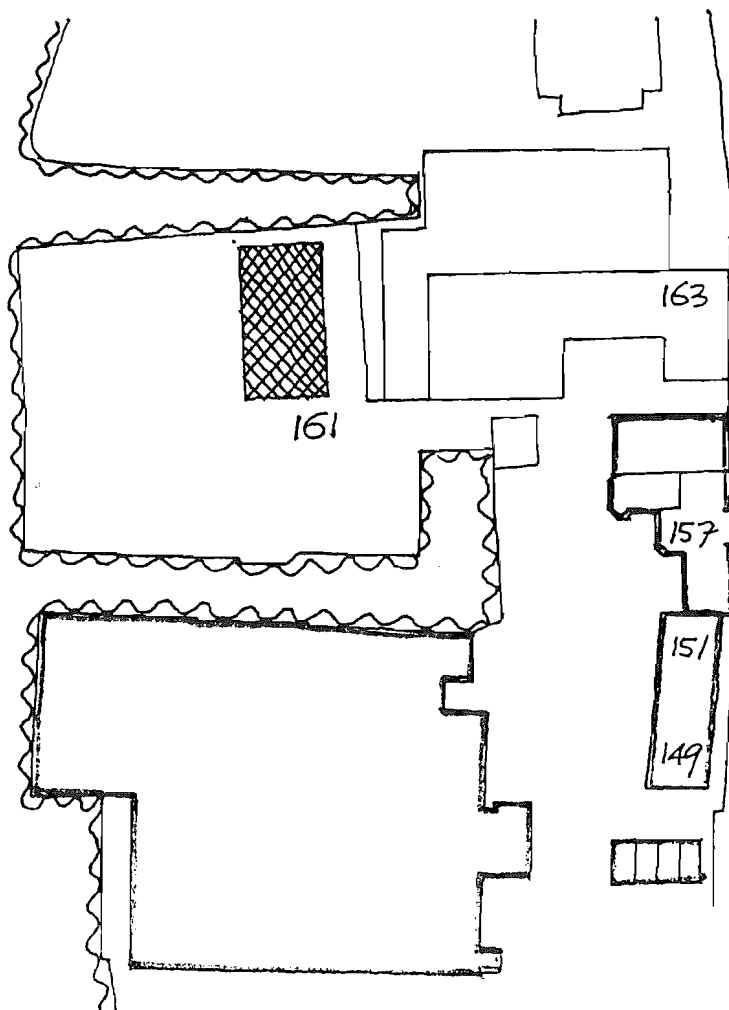
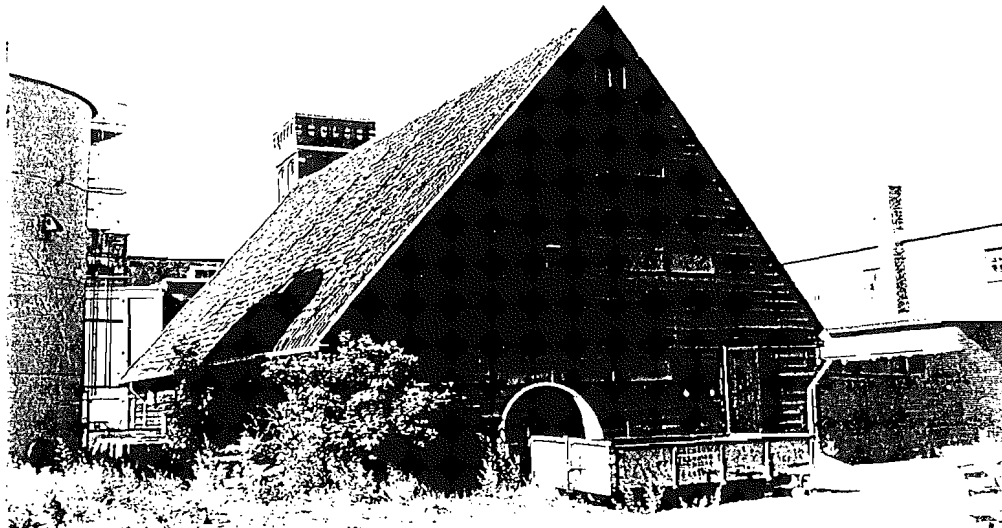
Bouwtekeningen : opmetingstekening 11.12.1990 van DSOW Zaanstad

Literatuur : geen

ZAANDAM

OOSTZUDE 161

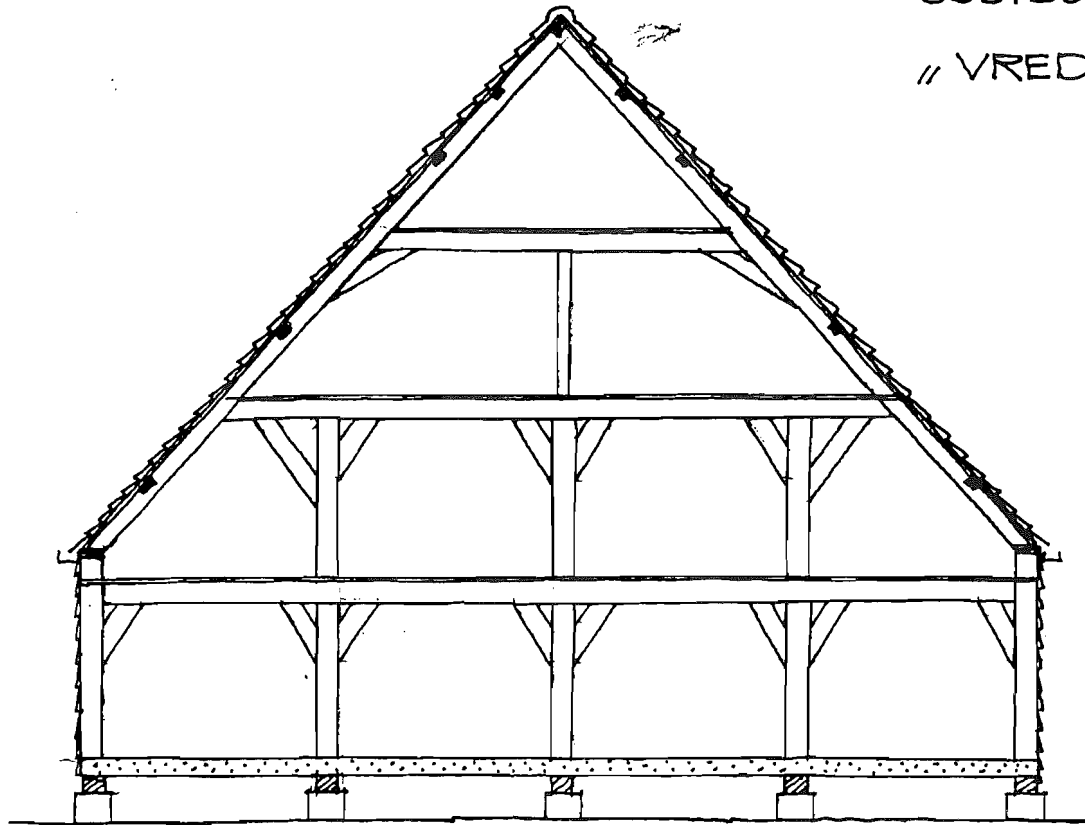
PAKHUIS „VREDE“.

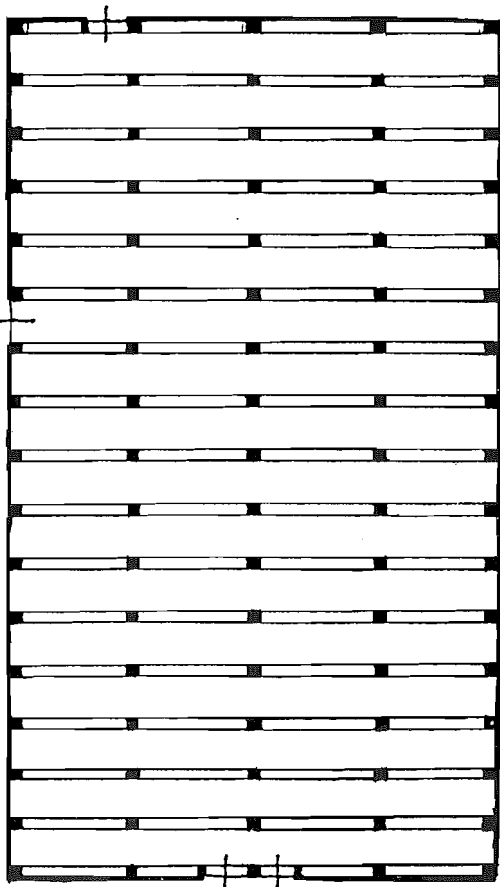
SITUATIE SCHAAL 1 : 1000

gemeente ZAANDAM
SECTIE L. nr. 3685

ZAANDAM
OOSTZUDE 161
"VREDE"

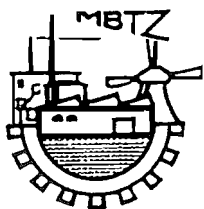

1:100

1:200

naar tekening DSOW Zaanstad.

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Oostzijde 319 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : M
nummer : 1969
Kadastrale tenaamstelling : R.Grinwis Oostzijde 319 Zaandam

Beschrijving van het pand :

Geheel houten houtloods, bijzonder zwaar geconstrueerd, onder gebruikmaking van zwaar rondhout(scheepsmasten); rondom bekleed met getrapte weeg en gedekt met rode Hollandse pannen; het houtskelet is tweebeukig met een een onderslag in langs-richting onder de verdieping balklaag.

Byzonderheden : Geoloopt in januari 1995

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 19e eeuw

Bouwkundige staat : matig

Vroeger gebruik : loods voor hardhout van de fa.F.&G.Gras Zaandam
Huidig gebruik : bergloods voor scheepsreparatiebedrijf

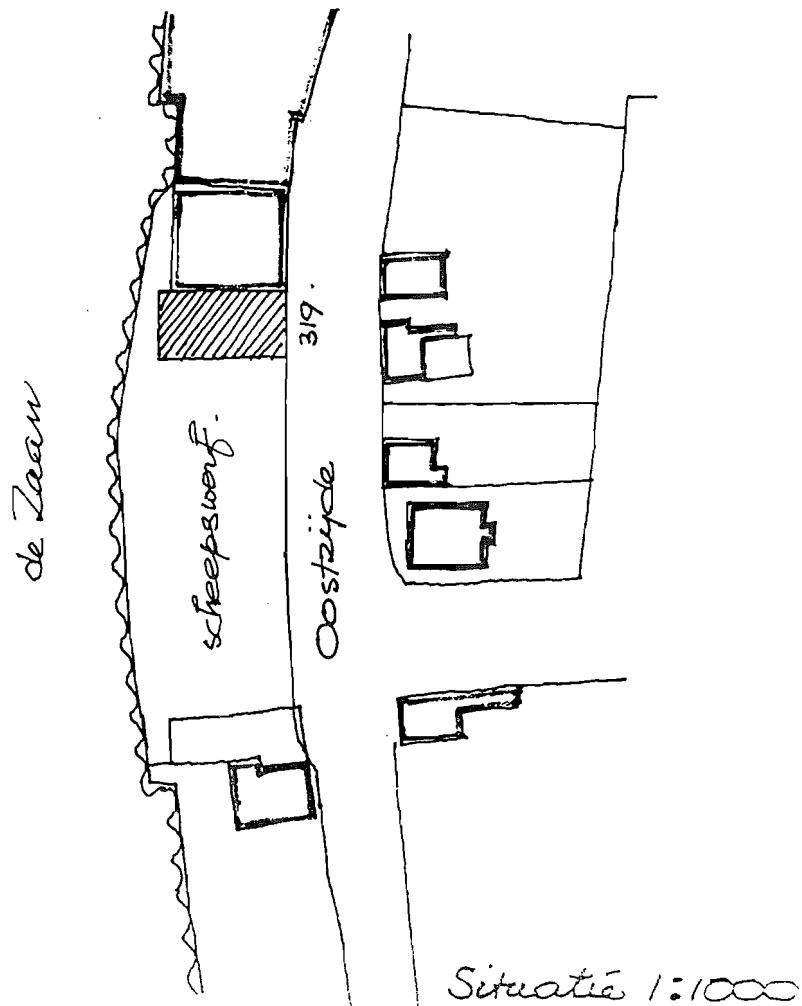
Bouwtekeningen : inwendige verbouwing nov.1917. GAZ

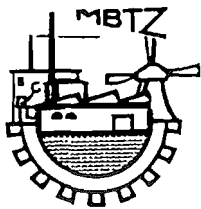
Literatuur : geen

ZAANDAM,

OOSTZIJDE 319.

HOUTLOODS.

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Het Kalf 5 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : B
nummer : 2515
Kadastrale tenaamstelling : Stichting Frans Mars.

Beschrijving van het pand :

Geheel houten pakhuis, genaamd "De Tulp", groot 3,90 X 12,69 M, bestaande uit een beganegrand, zolder en vliering; het éénbeukig houtskelet is rondom bekleed met getrapte weeg en is gedekt met rode Hollandse pannen.

In 1990 is het pand verplaatst naar het terrein van de firma Jo Schol, gelegen op het industrieterrein "De Hemmes".

Het pand wordt genoemd in een acte in Het Notarieel archief van Zaandam, d.d. 4.6.1763.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuw.

Bouwkundige staat : matig

Vroeger gebruik : onbekend

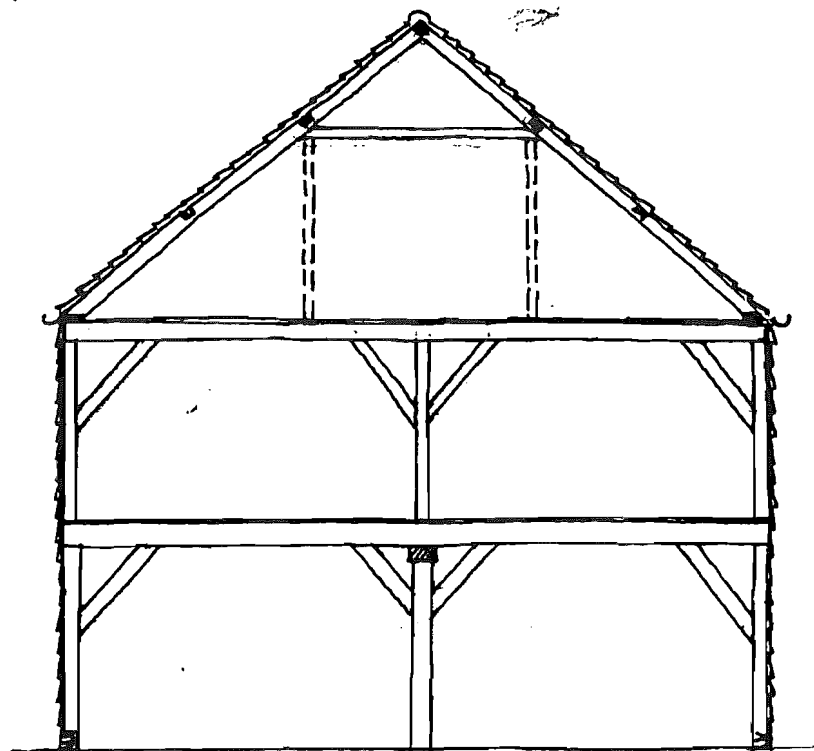
Huidig gebruik : staat leeg, een gebruiker wordt gezocht

Bouwtekeningen : opmetingstekening 19 nov.1990 DSOW Zaanstad

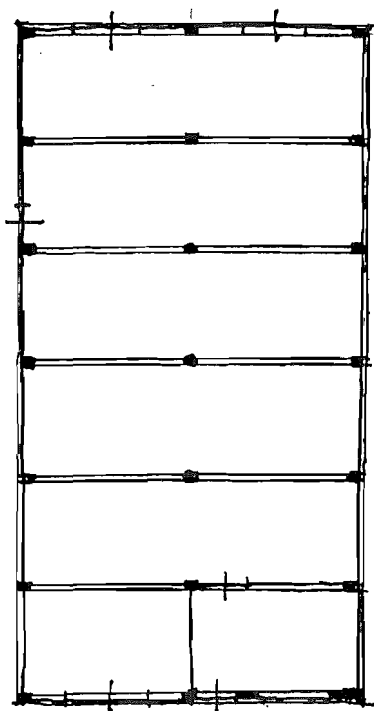
Literatuur : geen

-ZAANDAM

OOSTZUDE 319.

1:100

9.-x17.80

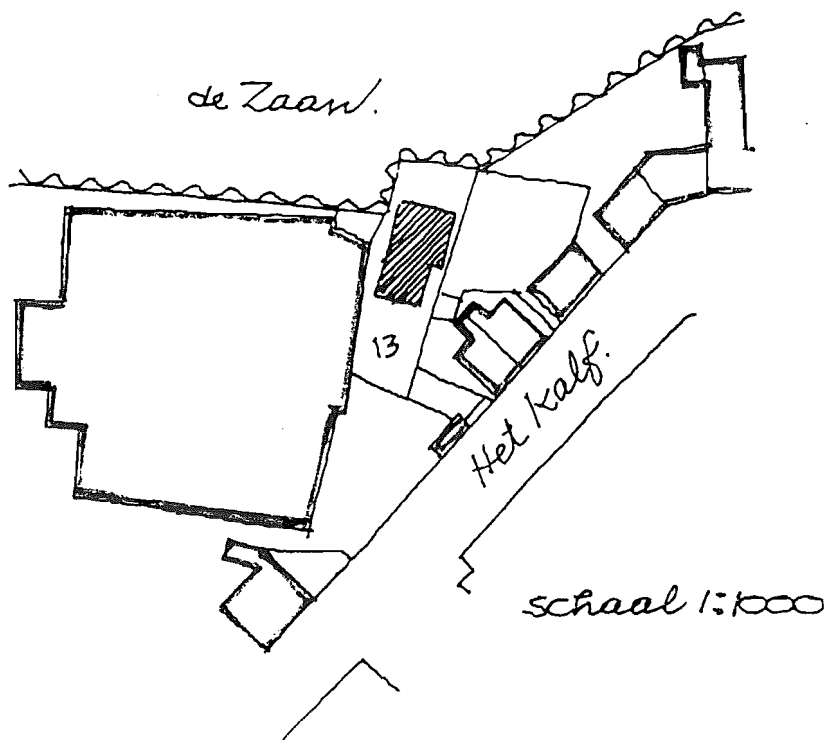
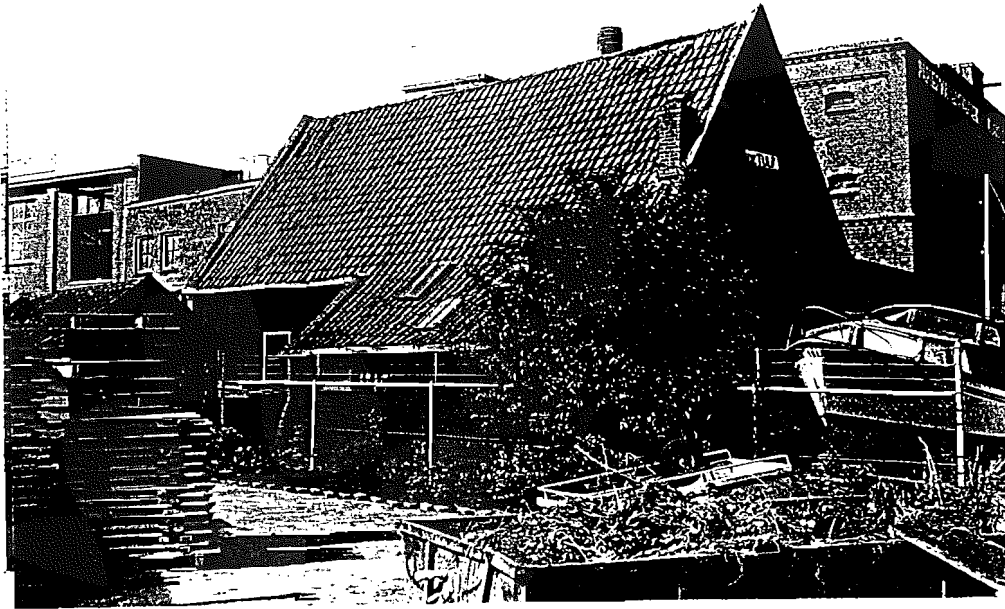
gesloopt in januari 1995
overgeplaat naar "de Hemmes"
vandaar naar erf aan
heroldshind pad de Zaandijk
en gereconstrueerd.

1:200

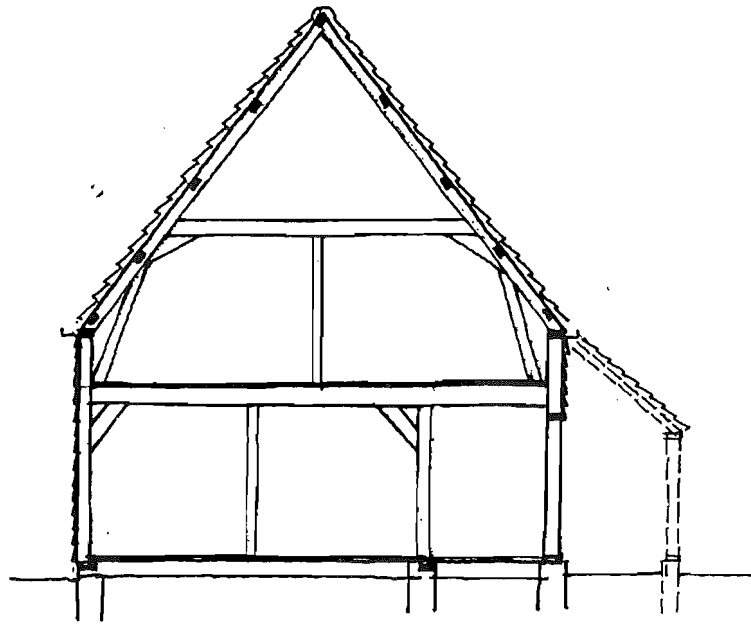
ZAANDAM.

HET KALF 13.

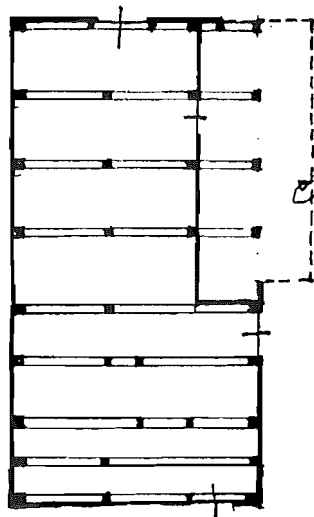
PAKHUIS „DE TULP“

ZAANDAM
HET KALF 5
„DE TULP.“

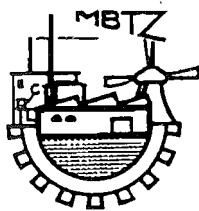
1:100

6,36 x 12,68

gesloopt.

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Kraaiepad 2 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam

sectie : A

nummer :

Kadastrale tenaamstelling : Stichting Zaanse Schans te Zaandam

Beschrijving van het pand :

Deze scheepsbouwloods werd afgebroken aan het Rustenburg te Zaandam, ten behoeve van de bouw van het kantoor van AHOLD.

Bij de overplaatsing zijn alle scheefheden en verdere incorrectheden behouden.

Karakteristiek voor een scheepsbouwloods is, dat de gehele voor-gevel uitneembaar moet zijn om het afgebouwde schip door te laten. Verder ontbreekt in een dergelijke loods een vaste vloer. De spantmallen worden afgesteld op de vaste grondslag, inplaats van op een houten vloer, die onder invloed van het gewicht van het schip kan doorbuigen.

Bouwdatum : 19e eeuw

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : bouwloods vletten en pramen.

Huidig gebruik : bouwloods gondels enz.

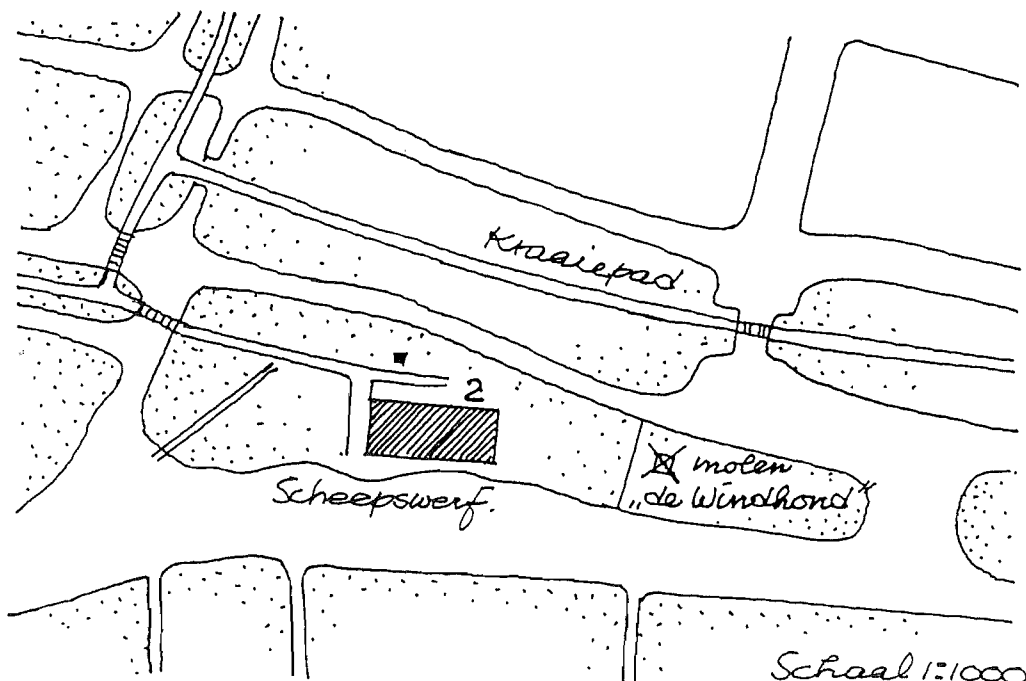
Bouwtekeningen : bouwarchief bureau J.Schipper

Literatuur : geen

ZAANDAM

KRAAIEPAD. 2.

SCHEEPSWERF, "BROUWER"

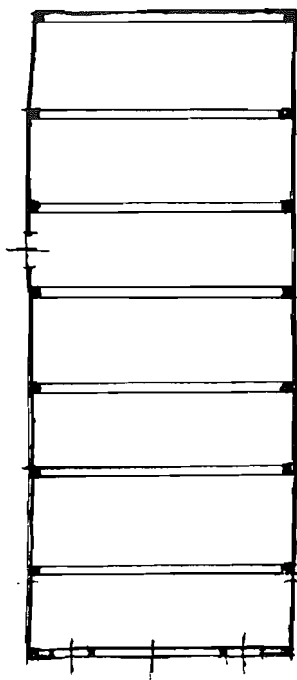
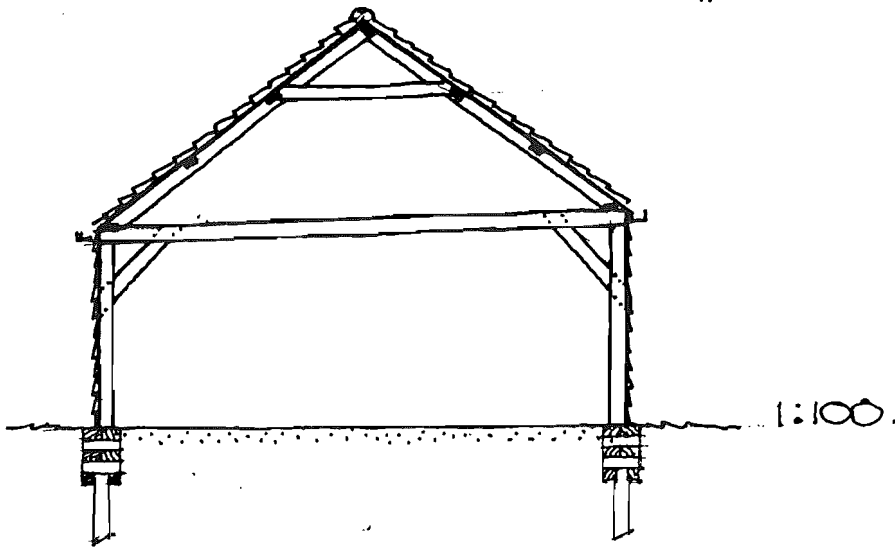

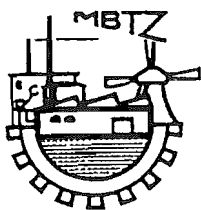
ZAANDAM.

KRAAIEPAD 2

SCHEEPMAKERSSCHUUR

"BROUWER".

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Zeilemakerspad 7 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : A
nummer : 1232
Kadastrale tenaamstelling : Stichting Zaanse Schans te Z8dam

Beschrijving van het pand :

Houten pakhuis, genaamd "De Lelie", groot 11 X 31,60 M.; driebeukig houtskelet met ankergebint, bestaande uit een begane grond, zolder en vliering;

Het pand is in 1973 overgeplaatst van het Watermolenspad te Westzaan naar de Zaanse Schans. Het is daarbij 10 m verlengd om onderdak te bieden aan een kleine toneelzaal. Aan de oostzijde is een c.v. ruimte aangebouwd

Het pand komt voor in een acte in het Notarieel archief van Westzaan, d.d. 6.12.1789.

*Deed dienst als de pand van
"de speelzaal" tot medio 1974
Is daarna verkocht aan Jodograaf Engel
Hij demonstreert aan bachelors heren
en verkoop souvenirs, maar door
slecht inkomen was uitgesloopt werd.*

J.L.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuw

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : onbekend
Huidig gebruik : tentoonstellingsruimte

Bouwtekeningen : bouwarchief Zaanse Schans

Literatuur : geen

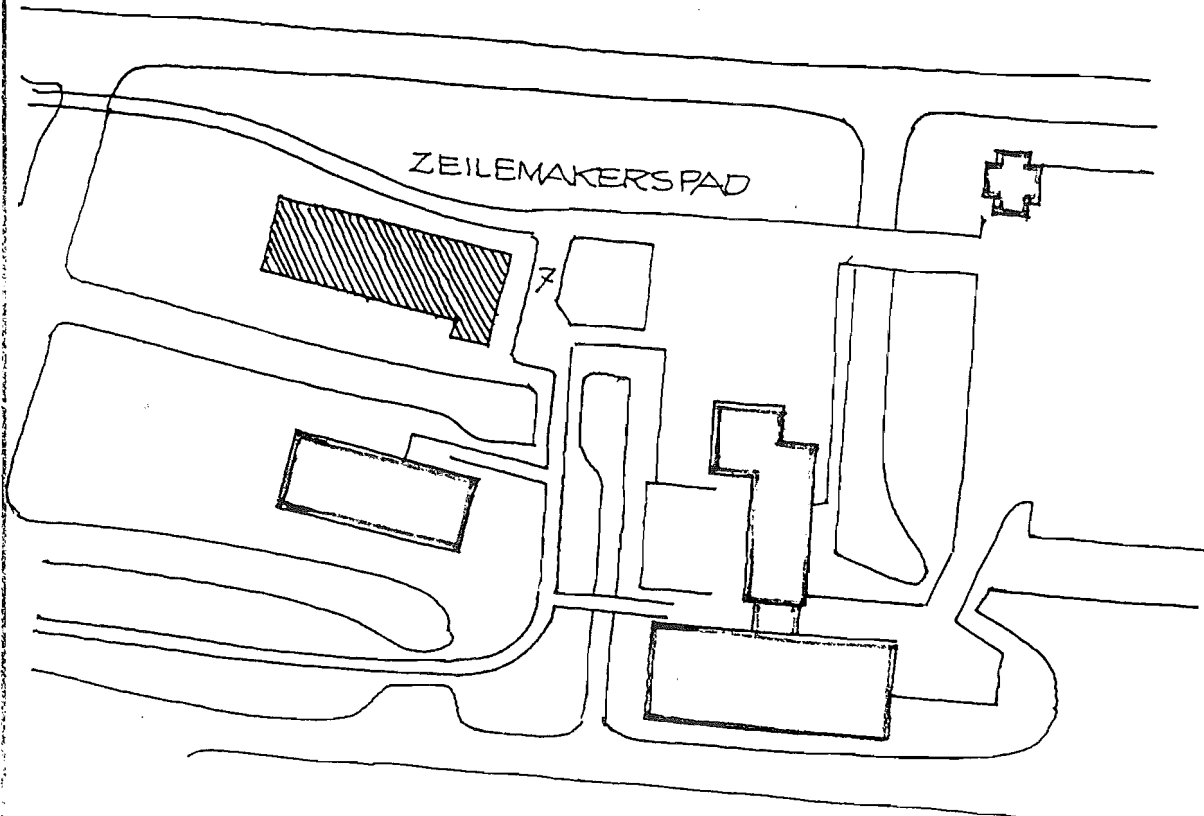
ZAANDAM

ZEILEMAKERSPAD 7.

KUKSCHUUR „DE LELIE“

EERDER WATERMOLEN,

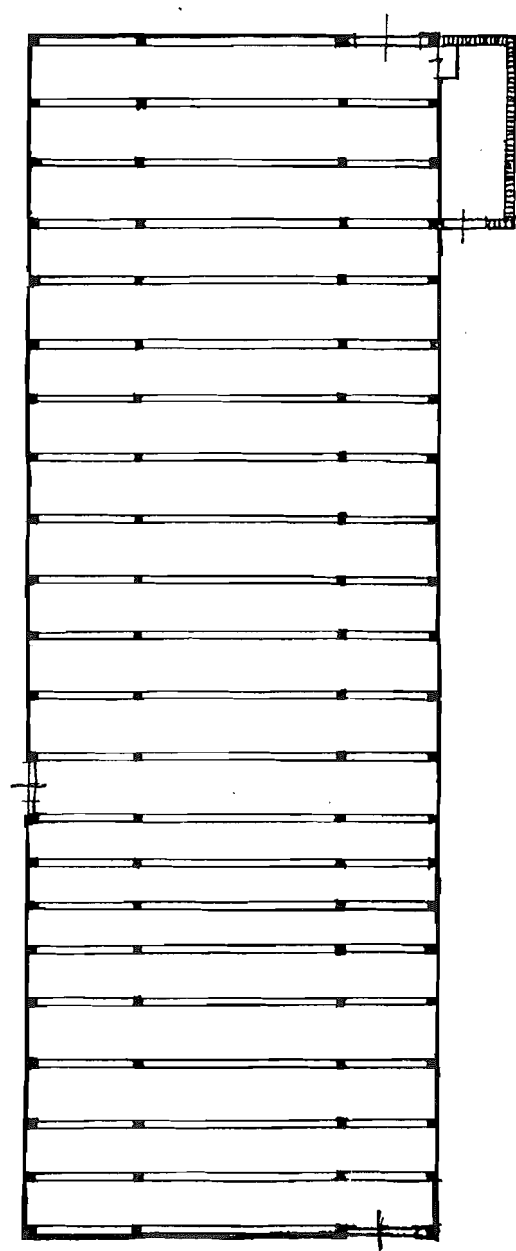
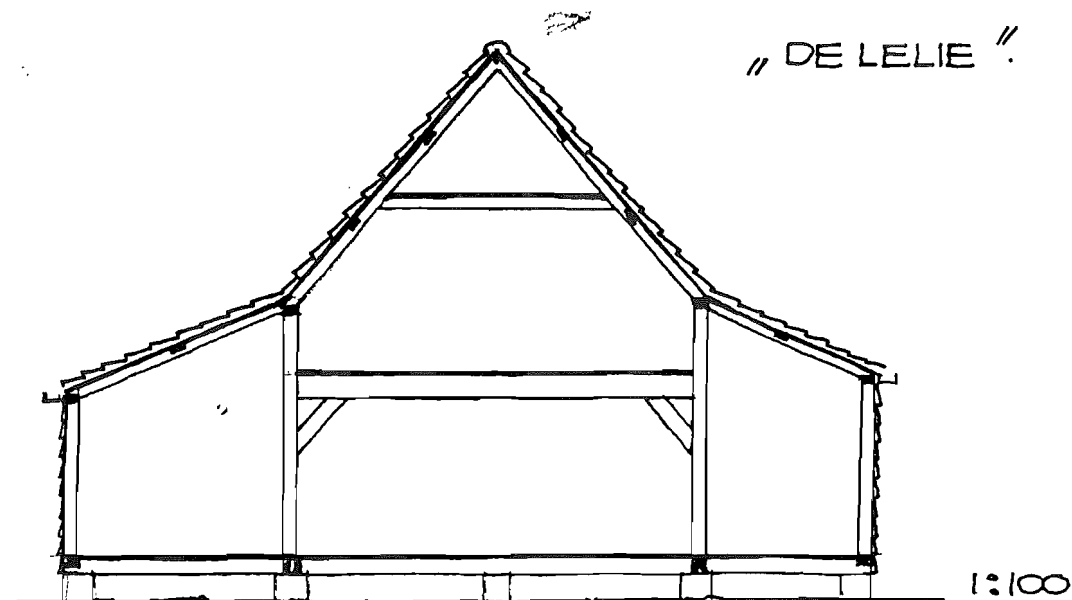
PAD TE WESTZAAN,

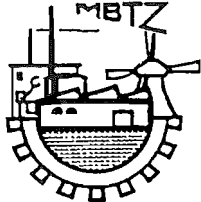

ZAANDAM.

ZEILEMAKERSPAD. 7.

"DE LELIE".

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Kraaijenest 1-2-3, te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : A
nummer :
Kadastrale tenaamstelling : Stichting De Zaanse Schans

Beschrijving van het pand :

Geheel houten schuur, genaamd "De Bezem", groot 8.60 X 21,30 m, tweebeukig:
bestaande uit een beganegrond met een zolder:
het houtskelet rondom bekleed met getrapte weeg, gedekt met rode pannen.
In 1976 overgeplaatst vanuit Wormerveer.

Het pand is de vroegere molenschuur van de molen "De Bezem", te Wormerveer aan de Zaan. De molen is in 1896 gesloopt.

Bouwdatum : waarschijnlijk 16 , windbrief 21 jan.1682

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : molenschuur daarna pakhuis
Huidig gebruik : winkels en kantoor

Bouwtekeningen : archief Stichting Zaanse Schans

Literatuur : Duizend Zaanse Molens, blz.173

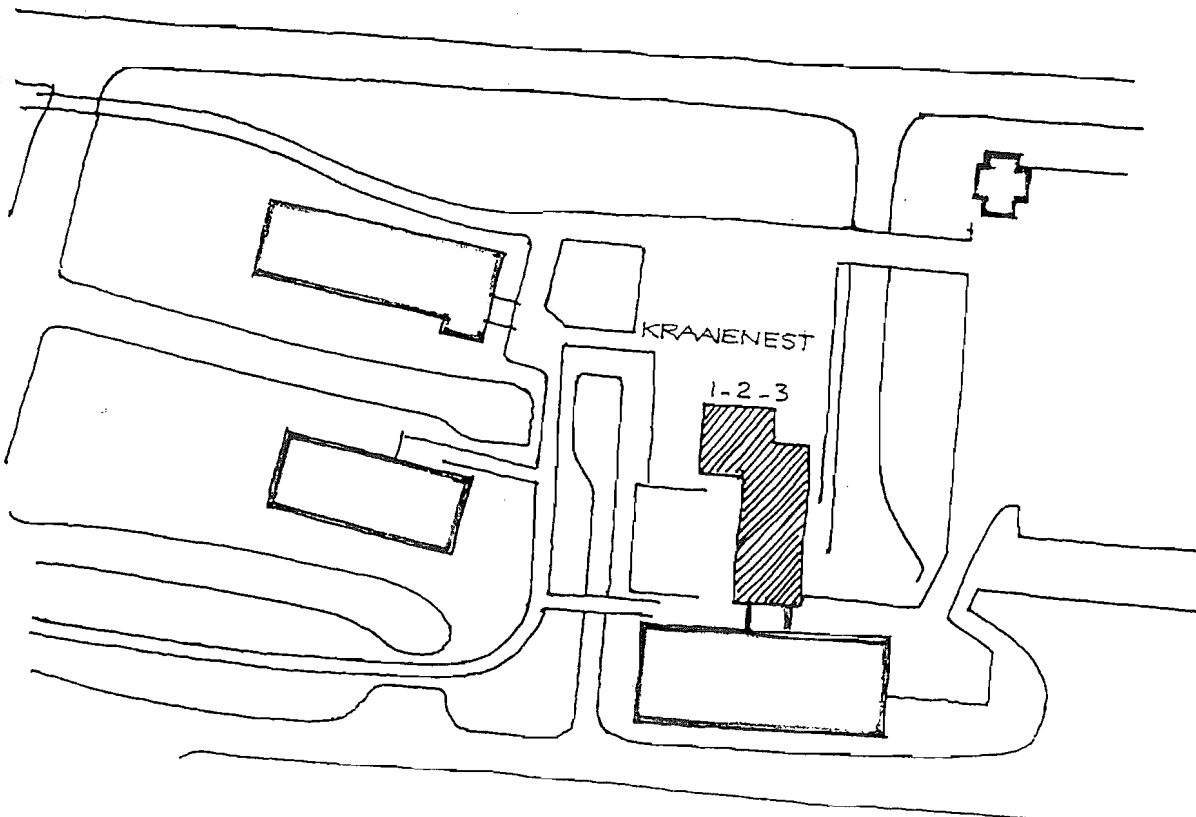
ZAANDAM

KRAAIENEST 1-2-3,

PAKHUIS,, DE BEZEM "

EERDER TE

WORMERVEER ,

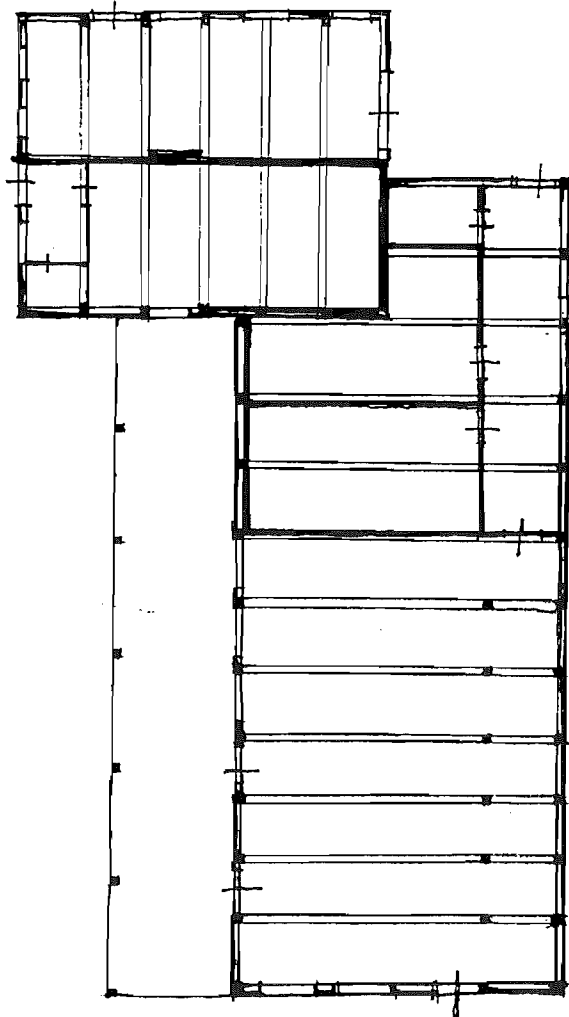
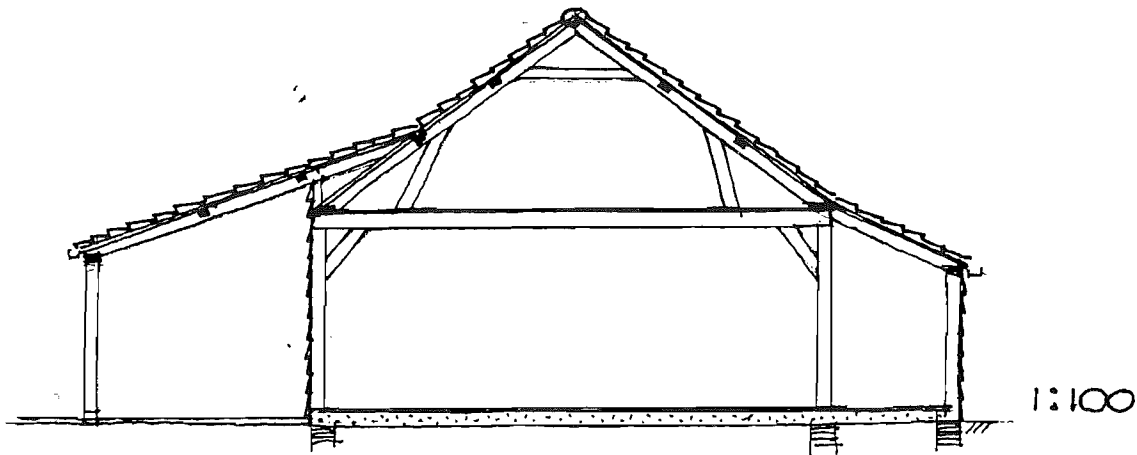
ZAANDAM,

KRAAIENEST 1-2-3,

PAKHUIS „DE BEZEM“

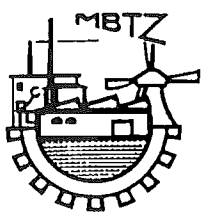
EERDER TE

WORMERVEER,

860X21,30

1:200.

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Kraaijenest 3-4te Zaandam

Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam

sectie : A

nummer :

Kadastrale tenaamstelling : Stichting Zaanse Schans te Zaandam

Beschrijving van het pand :

Deze houten loods is overgeplaatst van het Watermolenpad te Westzaan naar de Zaanse Schans, waarbij een groot aantal kolommen en korbelen weer toegepast konden worden. 1985

Het driebeukig houtskelet, waarvan de middenbeuk voorzien is van ankerbalken, is rondom bekleed met getrapte weeg; ten behoeve van de nieuwe functie zijn nieuwe ramen en deuren aangebracht, overeenkomstig de traditionele constructies.

Het pakhuis wordt "De Vrede" genoemd en komt voor in het Notarieel archief van Westzaan, d.d. 20.6.1774..

*Van het toepassen van nog een
skeletonderdeel is het niet gekend.
De voorkeuze in een lichte staat na
jarenlang aan een windsterke staat
geheel te zijn geweest
De skeletonderdelen zijn allen nagemaakt*

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuw

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : pakhuis
Huidig gebruik : klompenmakerij

Bouwtekeningen : bouwarchief Bureau J.Schipper

Literatuur : geen

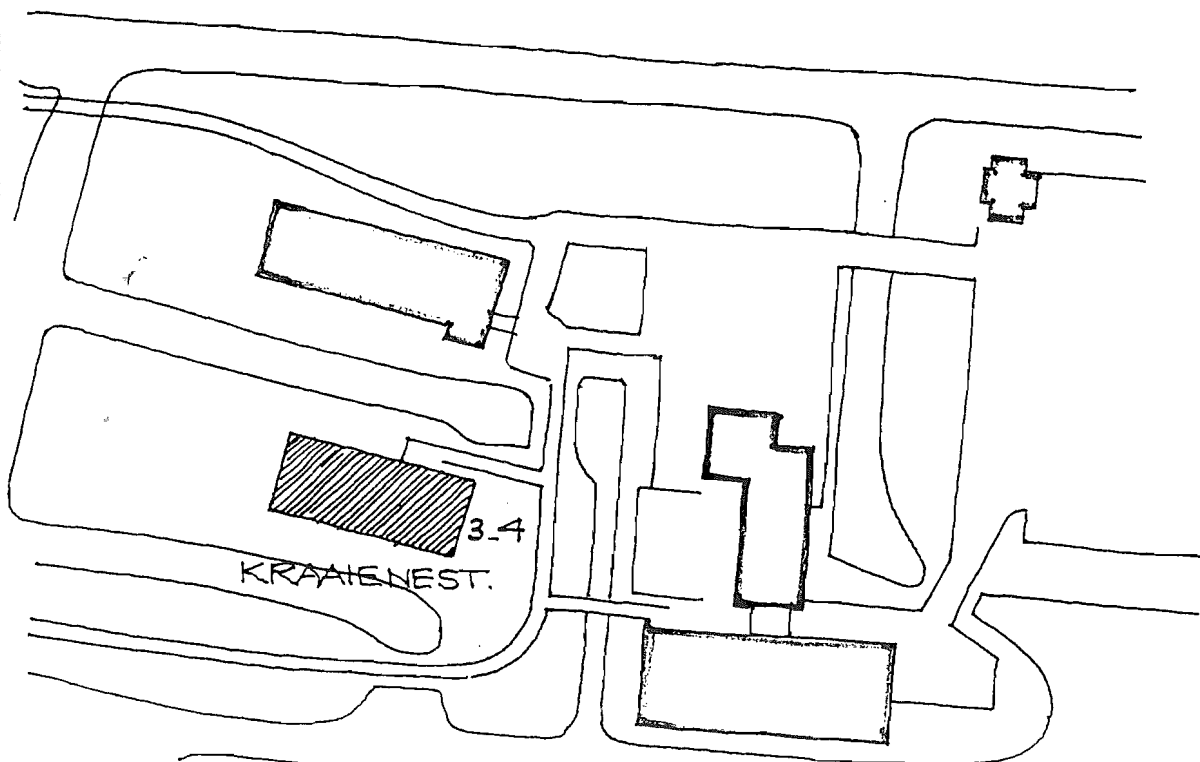
ZAANDAM

KRAAIENEST 3-4.

PAKHUIS „VREDE“.

EERDER WATERMOLEN.

PAD TE WESTZAAN.

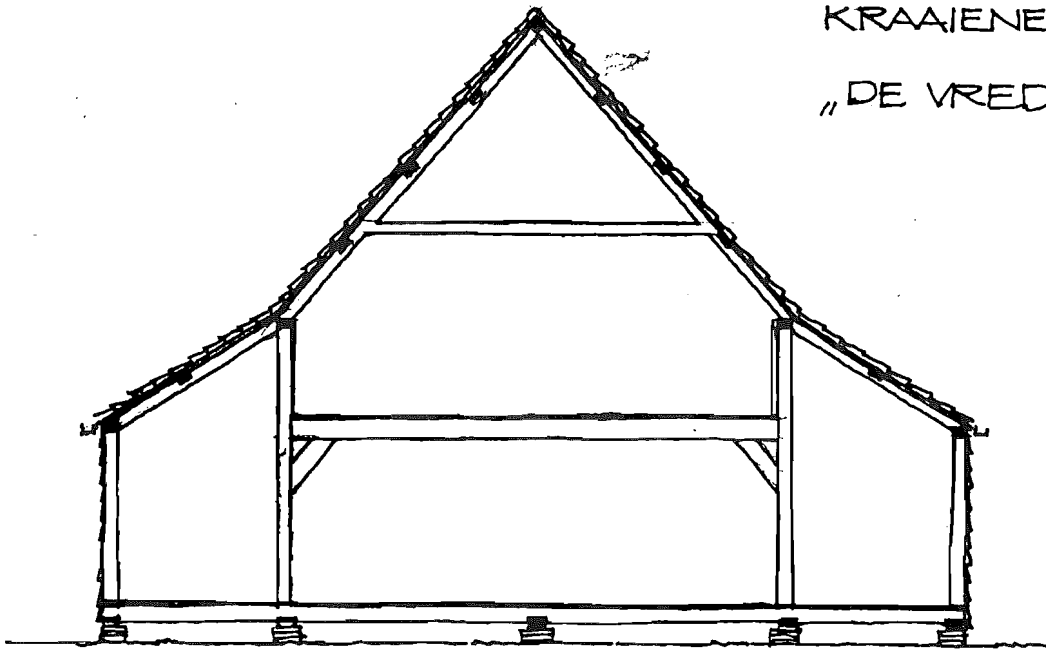

Schaal 1:1000.

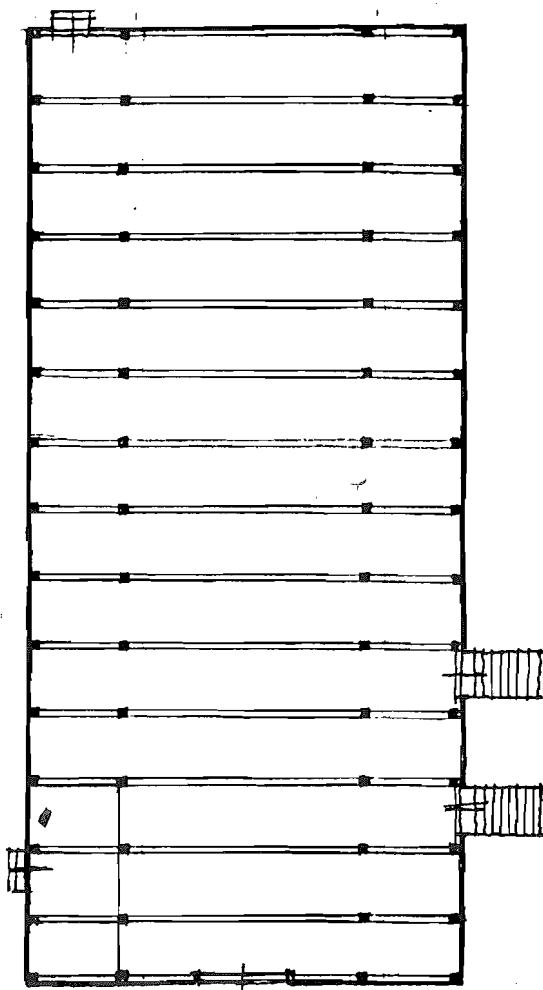
ZAANDAM

KRAAIENEST 3-4.

"DE VREDE"

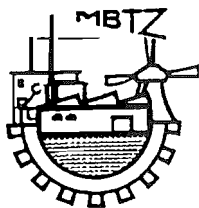

1:100

11,30 X 25,20

1:200.

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Kraaijenest 1 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : A
nummer :

Kadastrale tenaamstelling : Stichting Zaanse Schans te Zaandam

Beschrijving van het pand :

houten graanpakhuis, genaamd "De Bonte Kraai", groot 14 X 32 M,;
drie-beukig houtskelet, bekleed met rabatdelen, waarin nieuwe
ramen en deuren, gedekt met rode Hollandse pannen.

Dit pakhuis is in 1976 overgeplaatst van Wormerveer, staande op
de terreinen van Wessanen en Laan, naar de Zaanse Schans; het
pand werd in acht delen per schip overgebracht.

Bouwdatum : in 1885 werd de molen de Bonte Kraai gesloopt,
op de zelfde plaats werd het pakhuis van dezelfde naam gebouwd
Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : graanpakhuis
Huidig gebruik : restaurant

Bouwtekeningen : bouwarchief De Zaanse Schans.

Literatuur : geen

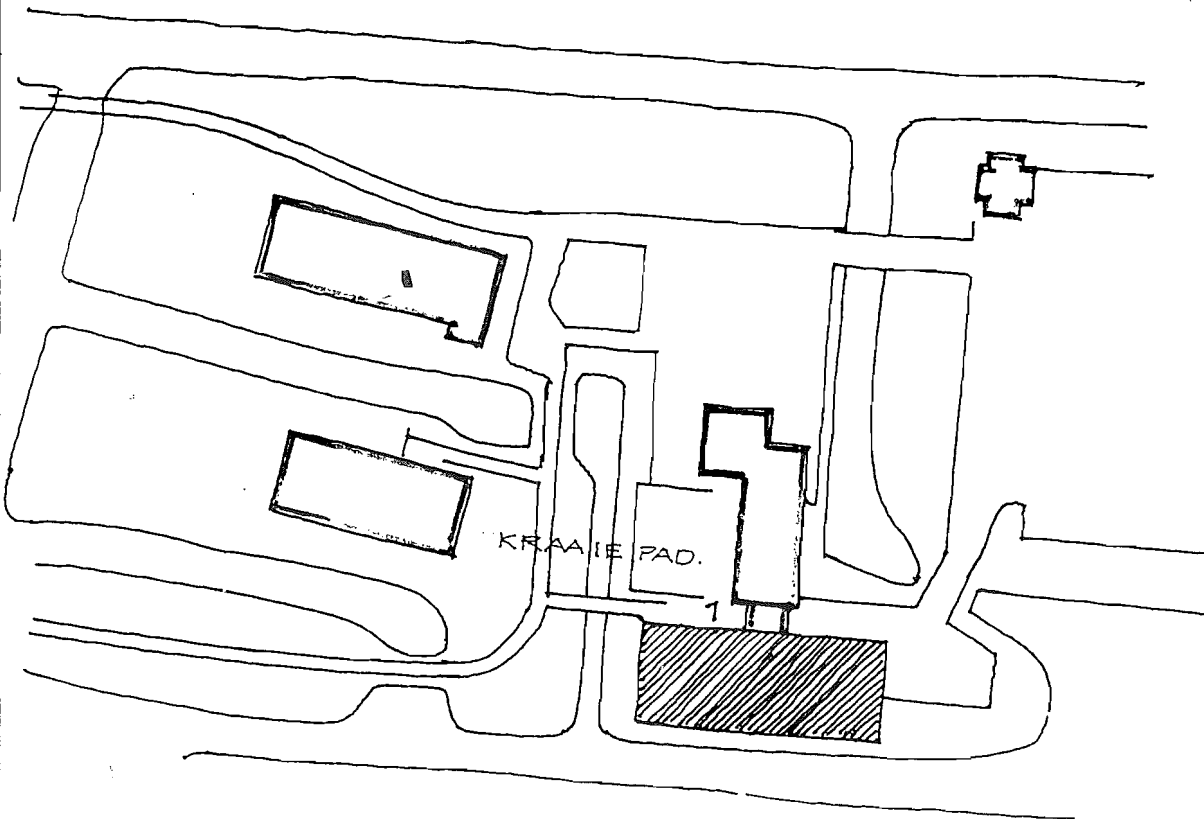
ZAANDAM

KRAAIEPAD 1.

PAKHUIS „DE BONTE KRAAI“

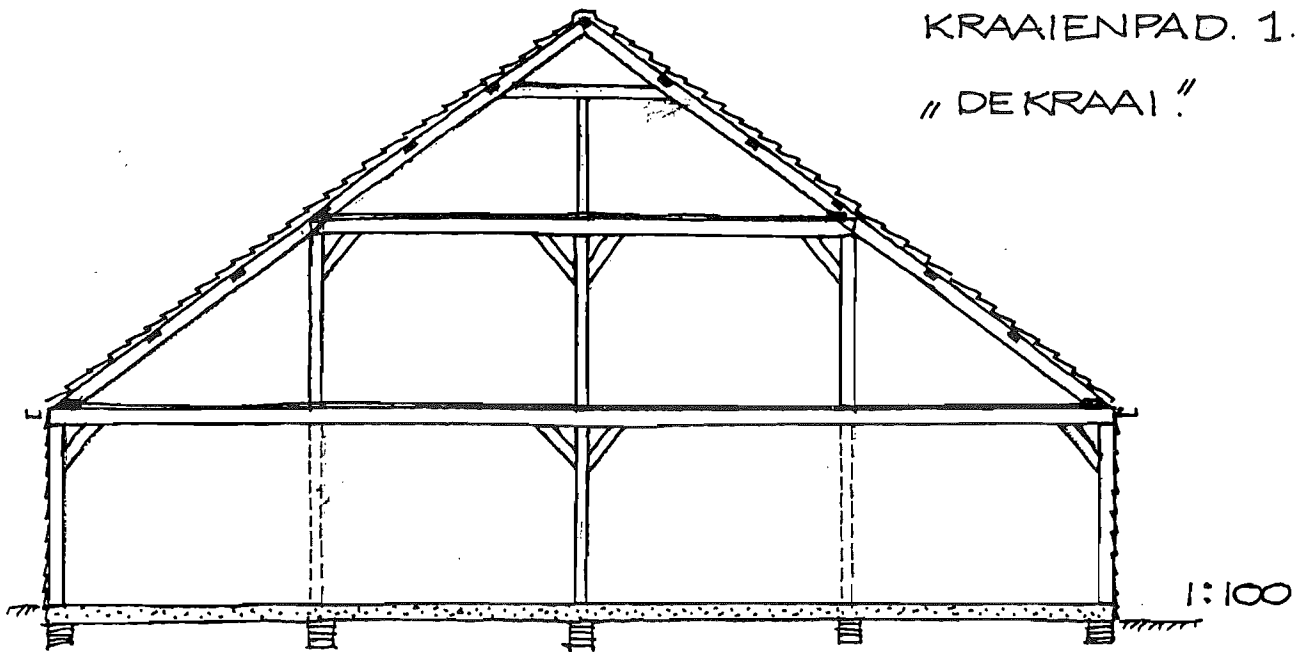
EERDER TE

WORMERVEER,

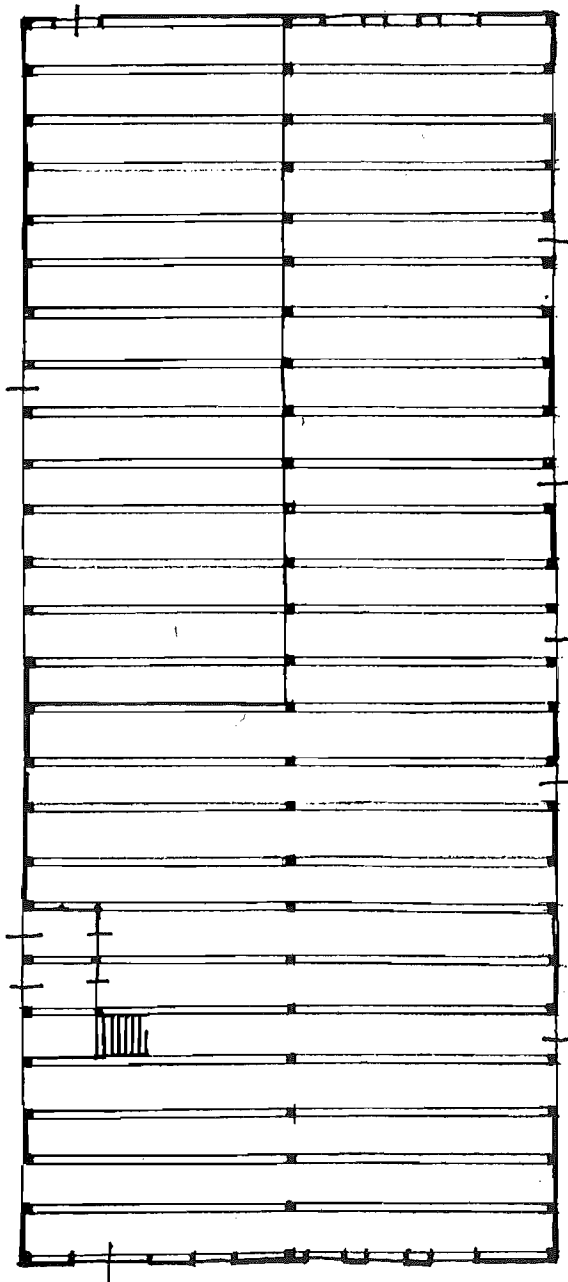

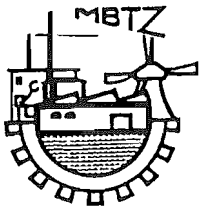
ZAANDAM
KRAAIENPAD. 1.

„DE KRAAI“

14. x 32,60.

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Kalverringdijk 15 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : A
nummer : 1237
Kadastrale tenaamstelling : Stichting Zaanse Schans te Zaandam

Beschrijving van het pand :

Houten vleethuis, groot 5,30 X 9,60 M, éénbeukig houtskelet met een overluiving op de beganegrond;
bestaande uit een beganegrond, een verdieping met een zolder;
het houtskelet rondom bekleed met getrapte weeg, gedekt met rode Hollandse pannen.

Het vleethuis is in 1965-66 gereconstrueerd naar het vleethuis, staande achter Hoogstraat 46 te Koog aan de Zaan.
Aangezien dit vleethuis geheel verwurmd was, kon het niet overgeplaatst worden.

In een vleethuis werd de "vleet", het gereedschap voor de walvisvangst tijdens de zomer opgeslagen. In de langsegevels waren de bekende ventilatieluiken aangebracht. Bij de reconstructie zijn onder de luiken ramen aangebracht, ten behoeve van het nieuwe gebruik.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuws.

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : vleethuis
Huidig gebruik : restaurant

Bouwtekeningen : bouwarchief bureau J.Schipper

Literatuur : Anno 1961

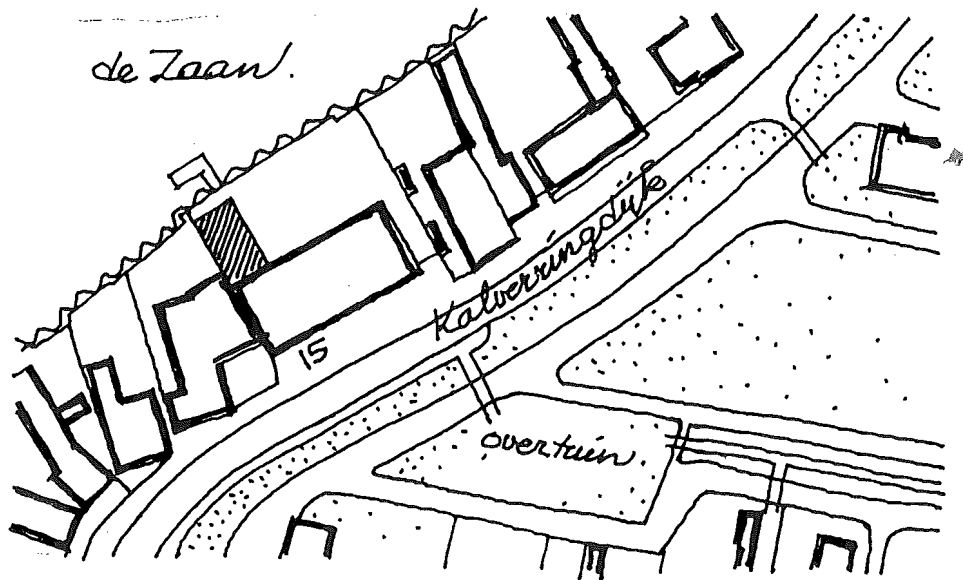
ZAANDAM

KALVERRINGDIJK 15

„VLEETHUIS“

EERDER HOOGSTR. 46

KOOG AAN DE ZAAAN.

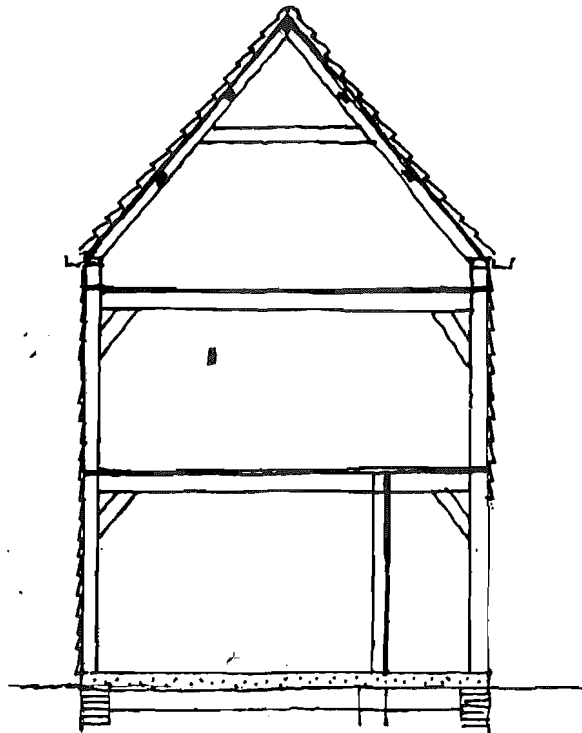
Schaal 1:1000

ZAANDAM,

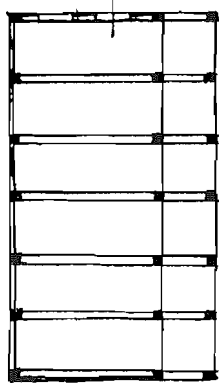
ACHTER HOOGSTR. 46

KALVERRINGDIJK 15

„VLEETHUIS“

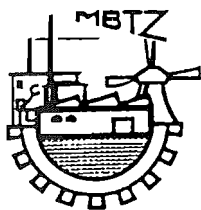

1:100.

5,30 x 9,60

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Kalverringdijk 41 te Zaandam
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandam
sectie : A
nummer : 1328

Kadastrale tenaamstelling : Vereniging de Zaanse Molen te
Zaandijk

Beschrijving van het pand :

De molen de Bonte Hen wordt voor het eerst genoemd op 27 jan. 1693, wanneer hij te koop wordt aangeboden. Sindsdien hebben op deze plek steeds oliemolens gestaan. Nadat de molen jarenlang zonder molenlijf heeft gestaan, werd in 1977 een nieuwe molen op de bestaande molenshuur gebouwd.

Nadien werd het oostelijk deel van de molenshuur wegens bouwvalligheid afgebroken en in de zelfde vorm herbouwd. Daar de nieuw gebouwde molen nog geen 50 jaar oud is, staat deze niet op de lijst van Rijks monumenten. Om deze reden is de molenshuur ook niet beschermd.

*Molenshuur 1328 zijn molens
niet op de lijst van
Rijksmonumenten geplaatst.*

Bouwdatum : in 1977 gerenoveerd

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : molenshuur
Huidig gebruik : molenshuur

Bouwtekeningen : dossier bureau Schipper

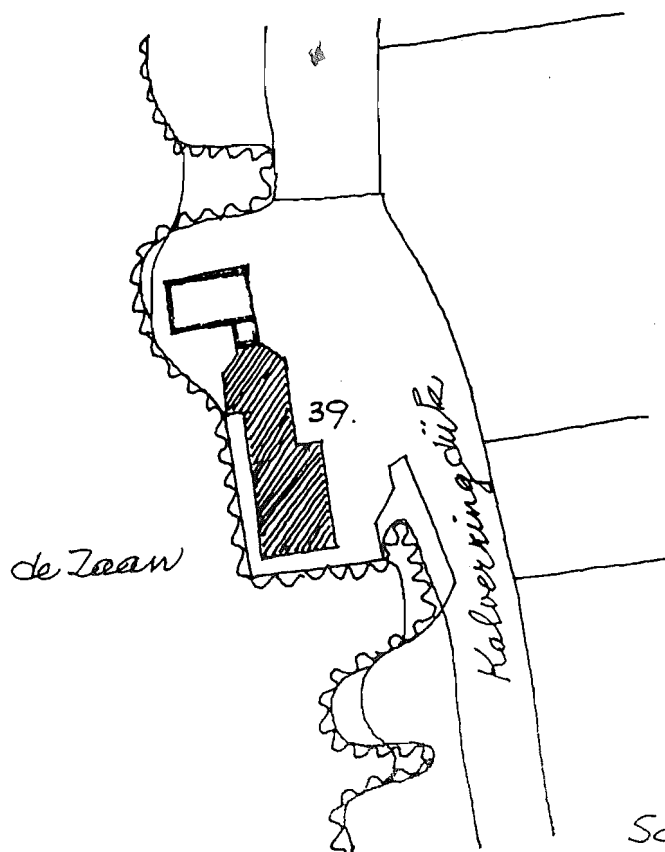
Literatuur : geen

ZAANDAM

KALVERRINGDUK 39.

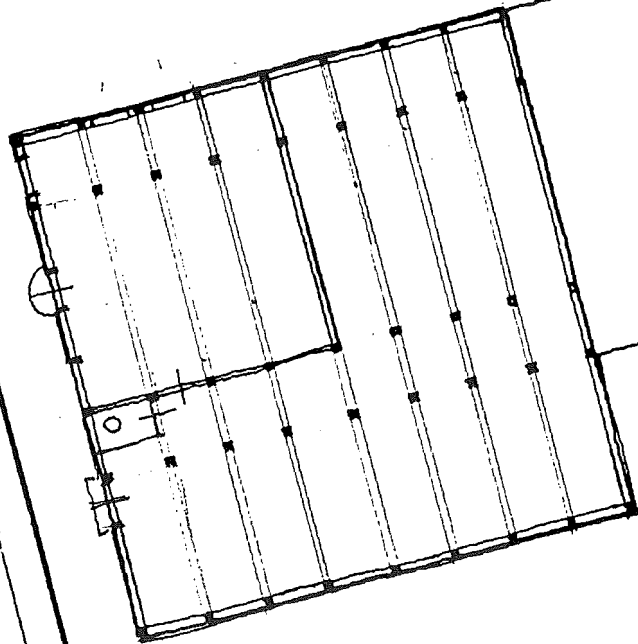
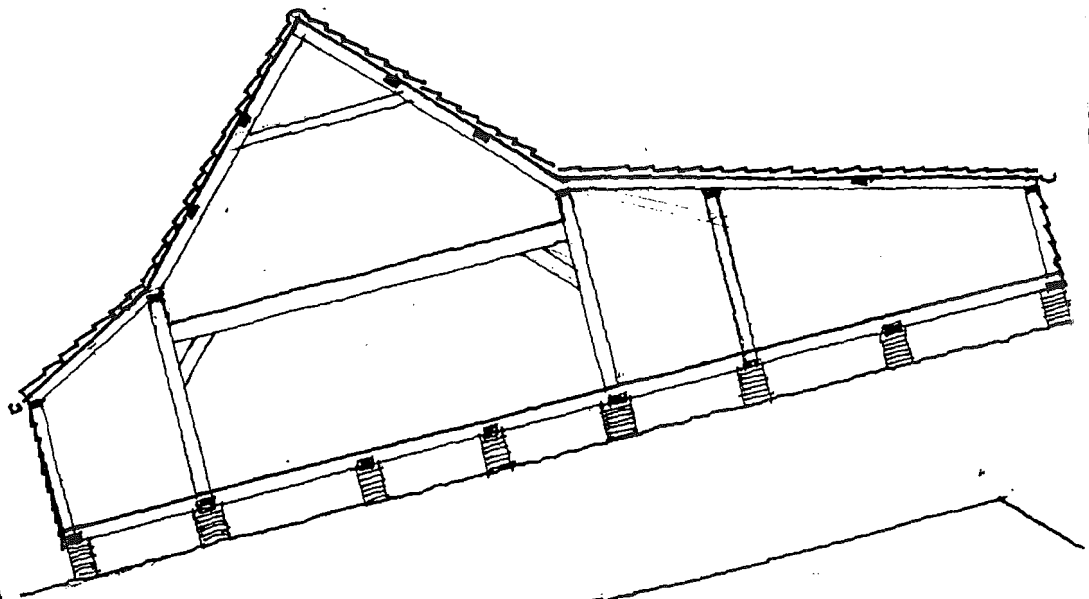
MOLENSCHUUR

„DE BONTE HEN“

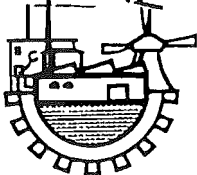

Schaal 1:1000

ZAANDAM.
KALVERRINGDIJK 3
MOLENSCHUUR
"DE BONTE HEN"

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Lagedijk 66 te Koog aan de Zaan
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Koog aan de Zaan
sectie : C
nummer : 3790
Kadastrale tenaamstelling : R.Ranshuysen, Lagedijk 66 te Koog.

Beschrijving van het pand :

Houten oliebak-pakhuis, genaamd "Asia", groot ca. 6 X 9 m, inwendig een zeer zwaar houtskelet; de lengte, breedte en verdiepinghoogte komen overeen met die van 17e eeuwse Amsterdamse pakhuizen; bestaande uit beganegrond, verdieping en zolder; de stutten onder de balken zijn niet meer aanwezig; op de verdieping bevond zich vroeger een kantoor, uitziende op de naastgelegen sluis en op de Zaan; het kantoor aan twee zijden voorzien van 18e eeuwse schuiframen, de wanden voorzien van ge-eikenhout binnenschotwerk. onder de vloer bevinden zich nog oliebakken.

Uit een acte in het Notarieel archief Westzaan blijkt, dat in 1766 het pakhuis "America en Asia" heette, maar dat het eerder pakhuis "De Spijker" werd genoemd, d.d. 1766.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 17e eeuw

Bouwkundige staat : matig

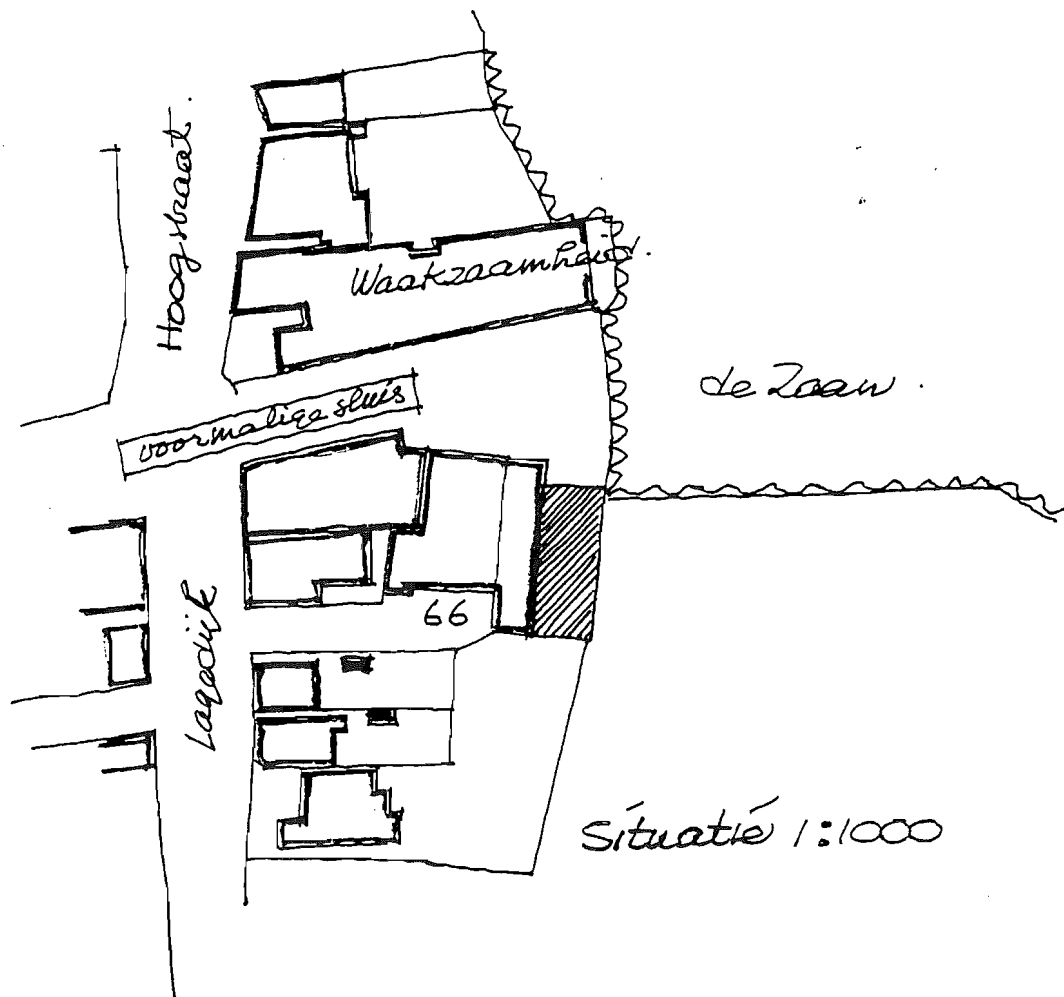
Vroeger gebruik : oliebak-pakhuis

Huidig gebruik : pakhuis van de zakkenhandel

Bouwtekeningen : geen

Literatuur : artikel i.h. blad Met Stoom, maart 1992

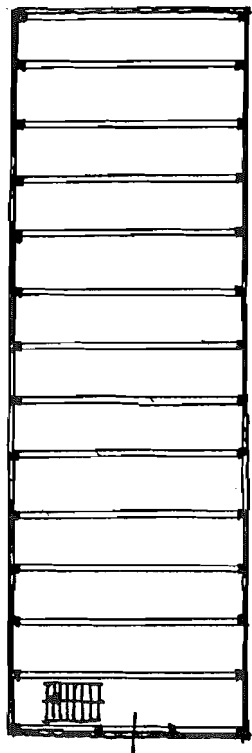
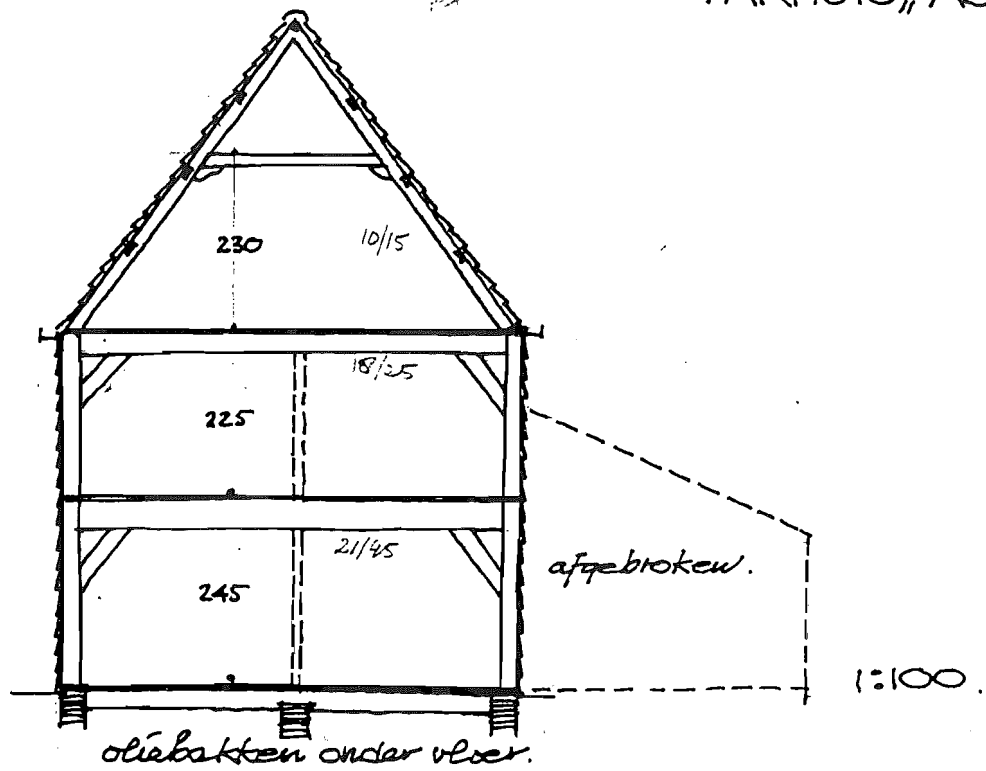
KOOG AAN DE ZAAW,
ACHTER LAGEDUK 66.
PAKHUIS „ASIA“

KOOG AAN DE ZAAK.

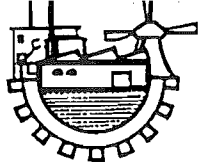
LAGEDUK 66.

PAKHUIS „ASIA“.

6,- x 19,- m.

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Zaagselpad 1.

Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandijk
sectie : A
nummer : 2964

Kadastrale tenaamstelling : Cacao de Zaan, Stationstr. 76 Koog

Beschrijving van het pand :

geheel houten bedrijfspand, groot ca. 8 X 10 M, met op de vier hoeken kleine uitbouwen voor entree, toiletten enz;
onder een zadeldak met aan voor- en achtergevel wolfseinden;
gedekt met gesmoorde kruispannen;
het houtskelet is bekleed met smalle rabatdelen, waarover witgeverfde sierlijsten, in de voorgevel in de vorm van een Tudorboog.

Nadat in 1896 terplaatse een aantal woningen was verbrand, werd in 1896/97 een houten bedrijfsgebouw opgericht voor de fa. P. Out, ontworpen door J. en D. Eilmann, aannemers-architecten te Zaandam. Hun rekening voor ontwerp, bestek en toezicht, grootfl 160,- d.d. 19 juli 1897 berust in familie-archief Honig.

Bouwdatum : 1896/97 ontwerp J. en D. Eilmann te Zaandam

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : drukkerij

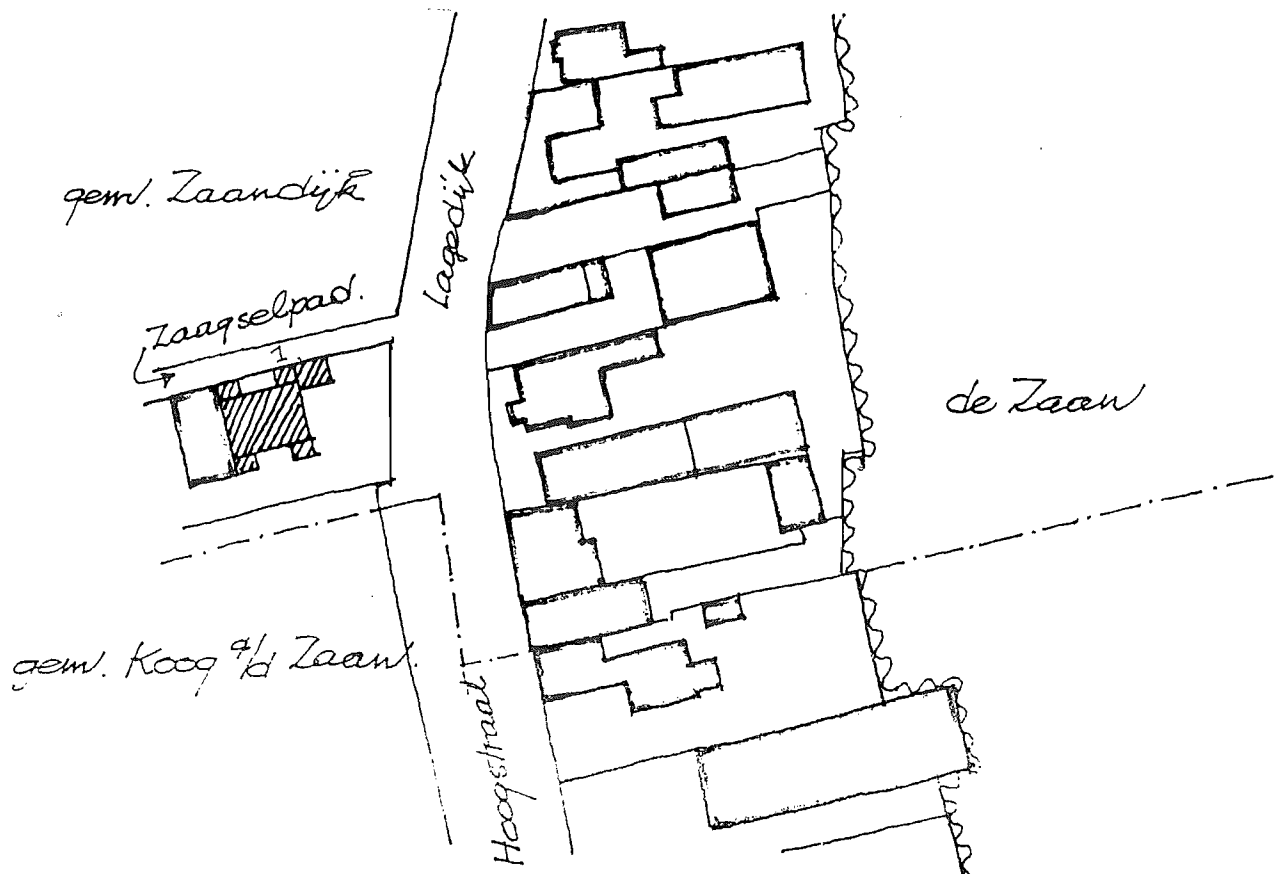
Huidig gebruik : personeelsgebouw Cacao De Zaan

Bouwtekeningen : bouwverg. voor uitbreiding 16.5.1960, GAZ

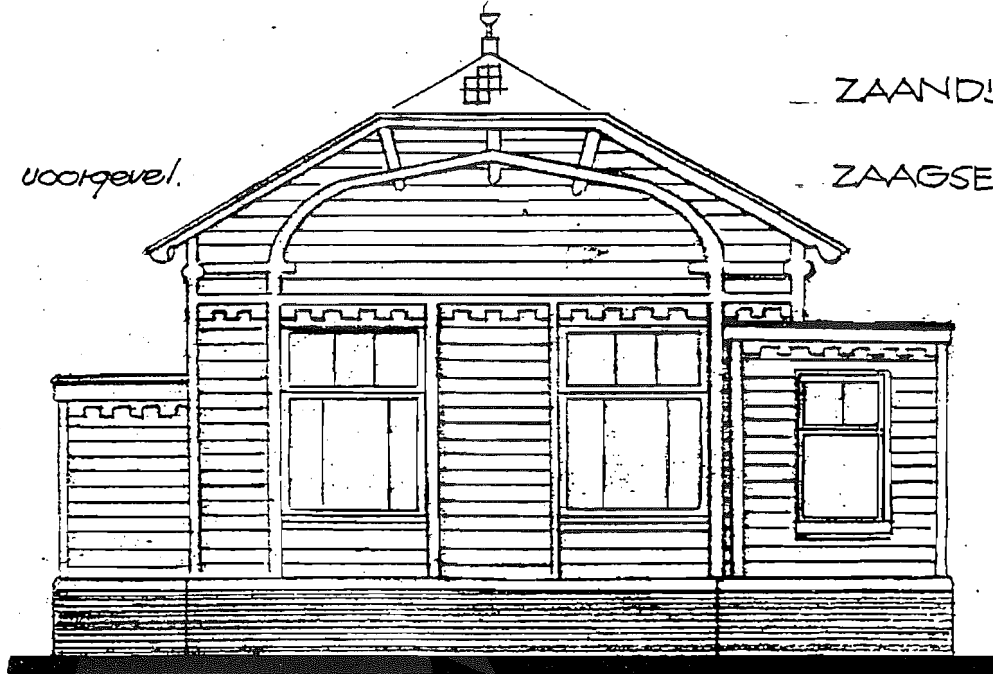
Literatuur : mededelingen door S. Honig uit familie-archief

ZAANDIJK

ZAAGSELPAD 1.

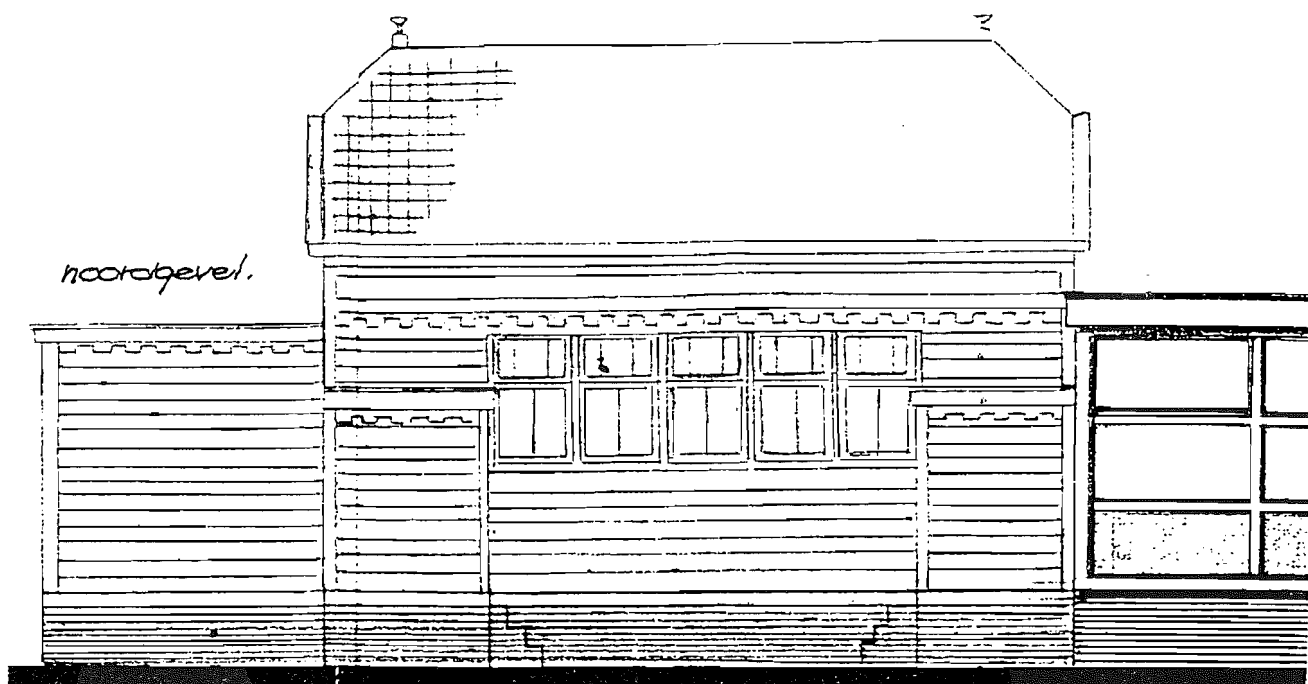
voorgevel.

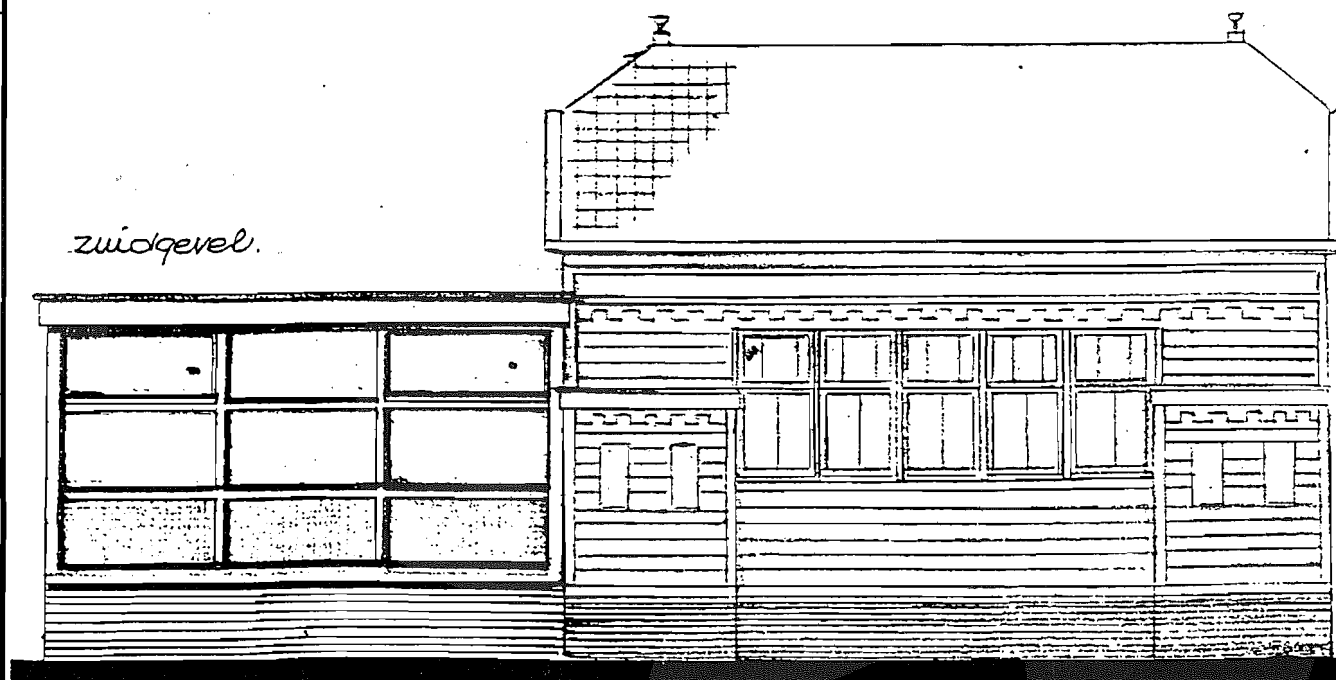
ZAANDUK.

ZAAGSELPAD 7.

noordgevel.

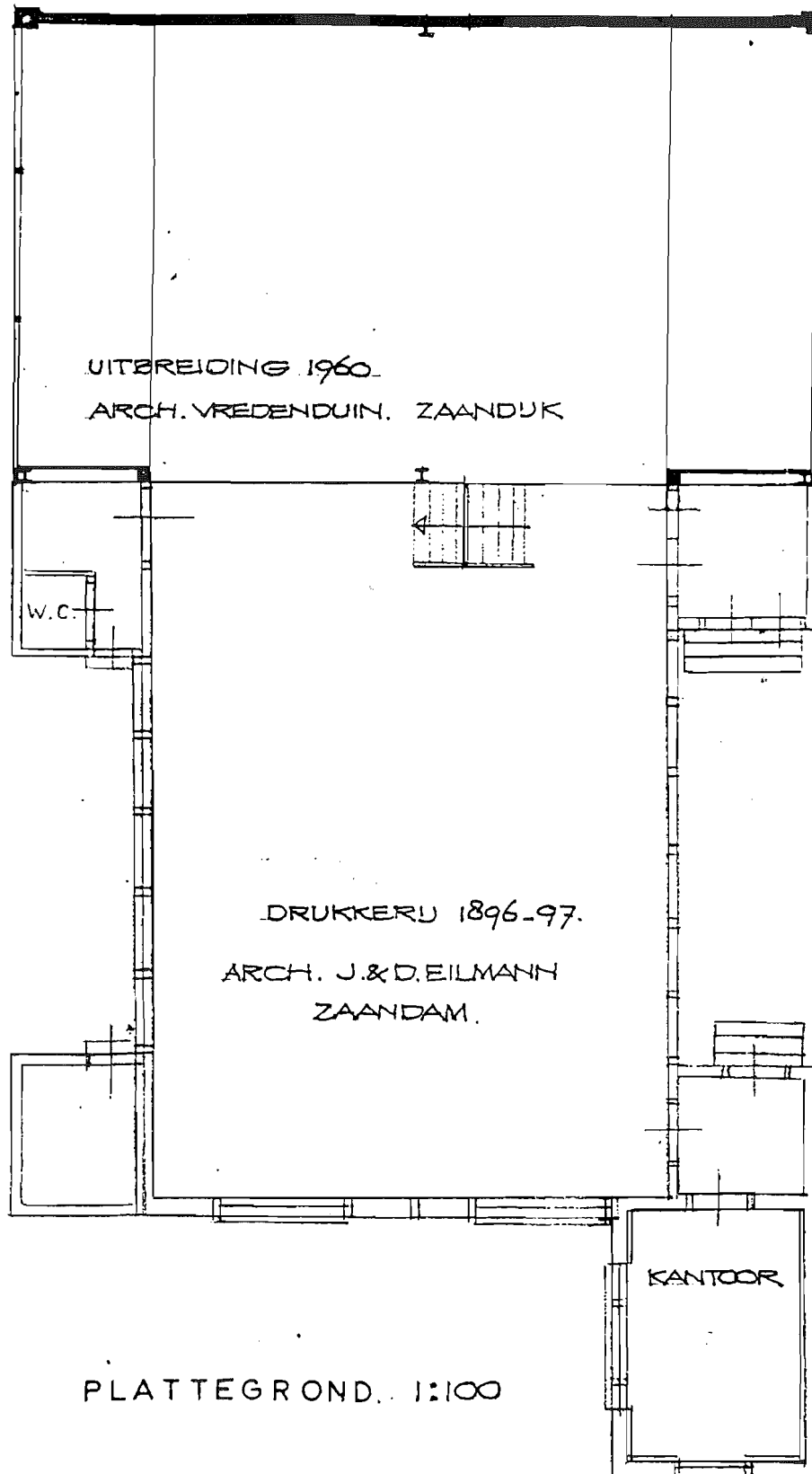

zuidgevel.

ZAANDUK

ZAAGSELPAD 1.

UITBREIDING 1960

ARCH. VREDENDUIN. ZAANDUK

W.C.

DRUKKERIJ 1896-97.

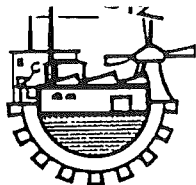
ARCH. J. & D. EILMANN
ZAANDAM.

KANTOOR

PLATTEGROND. 1:100

ZAAGSELPAD.

LAGEDUK

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: achter Lagedijk 8 te Zaandijk
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandijk
sectie : C
nummer : 4385
Kadastrale tenaamstelling : Cacao fabriek De Zaan te Koog

Beschrijving van het pand :

Geheel houten pakhuys, genaamd "De Haan", groot ca. 8 X 10 m, bestaande uit een beganegrond, verdieping, zolder en vliering; rondom bekleed met getrapte weeg, gedekt met rode Hollandse pannen.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 17e- vroeg 18e eeuw

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : onbekend

Huidig gebruik : opslag cacao producten

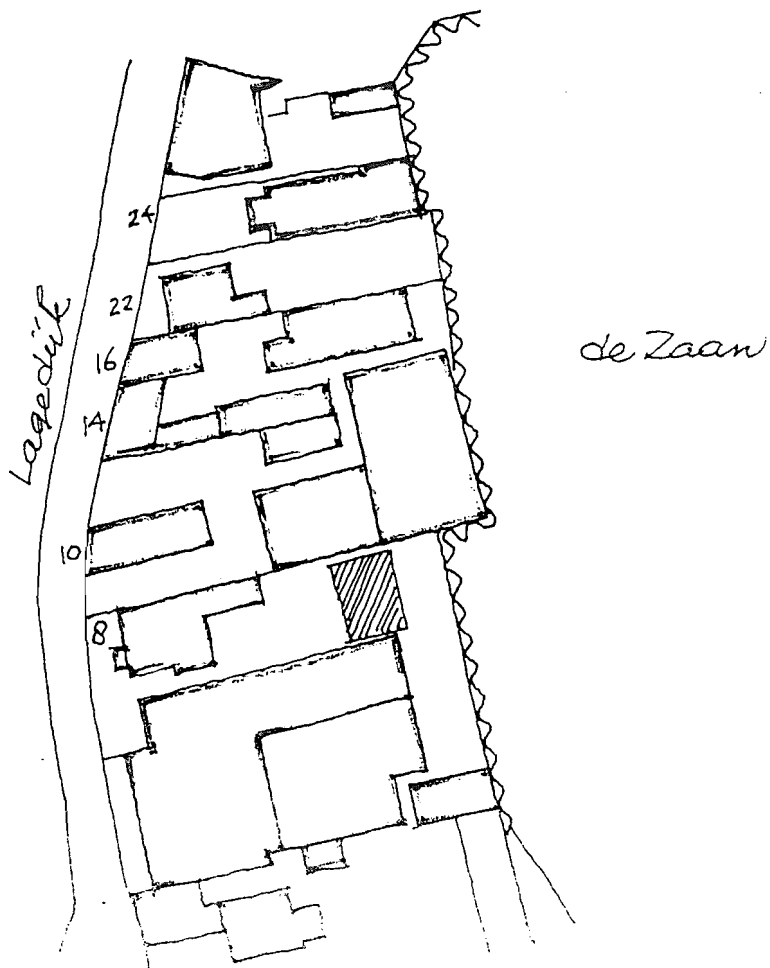
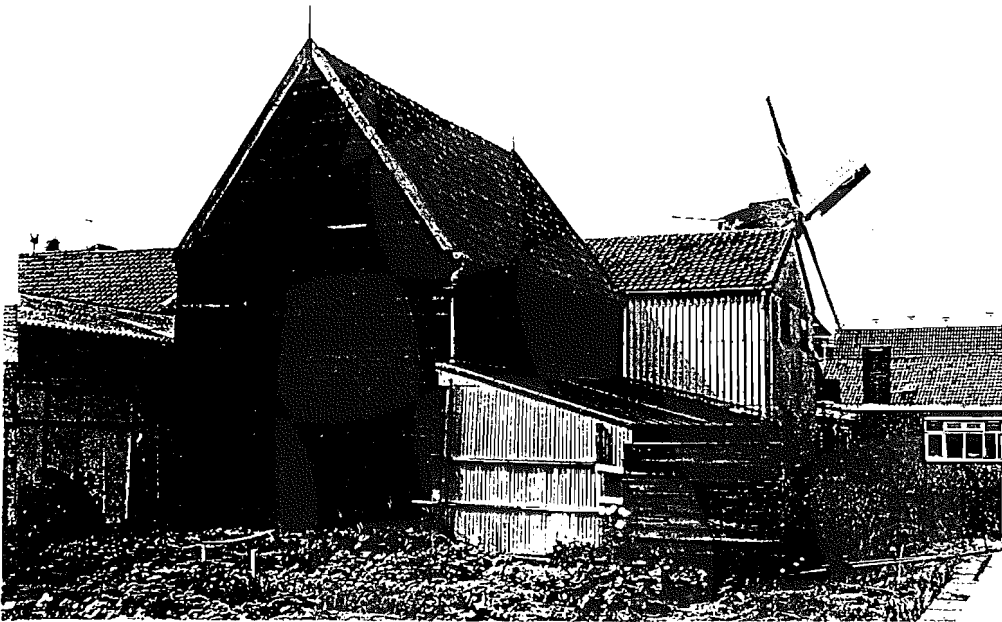
Bouwtekeningen : geen

Literatuur : geen

ZAANDUK

ACHTER LAGEDUK 8.

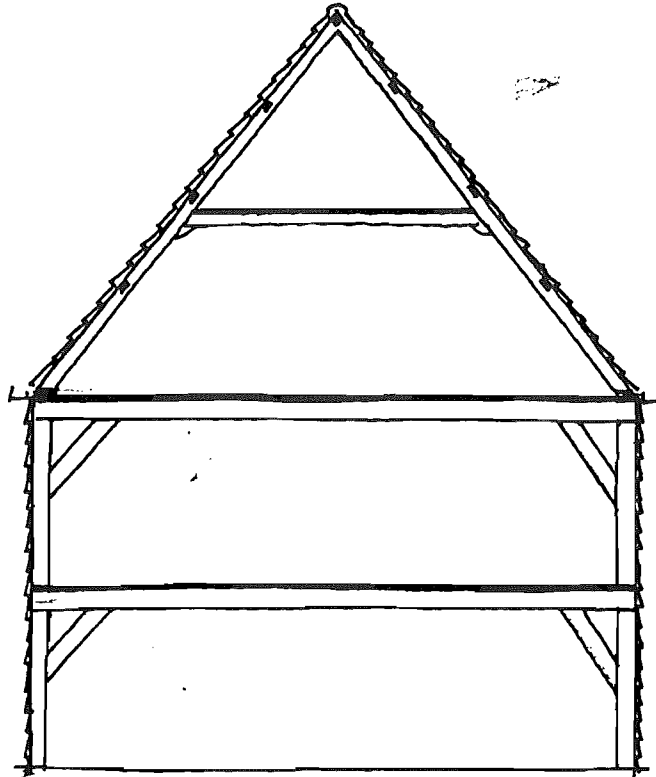
PAKHUIS „DE HAAN“.

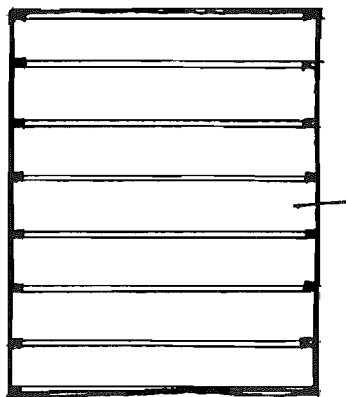
ZAANDUK.

ACHTER LAGEDUK 8.

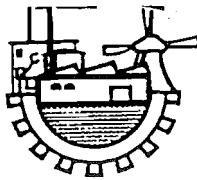
PAKHUIS „DE HAAN“

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: achter Lagedijk 16 te Zaandijk
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandijk
sectie : C
nummer : 4470

Kadastrale tenaamstelling : M.M.Enklaar, Hoogstraat 6-8 te Koog

Beschrijving van het pand :

Geheel houten zaadpakhuis, groot ca. 7,50 X 16 m, bestaande uit een beganegrond en verdieping; rondom bekleed met getrapte weeg en gedekt met rode Hollandse pannen.

het dak is tijdens de zware storm van januari 1992 ingestort.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk vroeg 18e eeuws

Bouwkundige staat : slecht, gedeeltelijk ingestort.

Vroeger gebruik : onbekend

Huidig gebruik : opslag rokerij

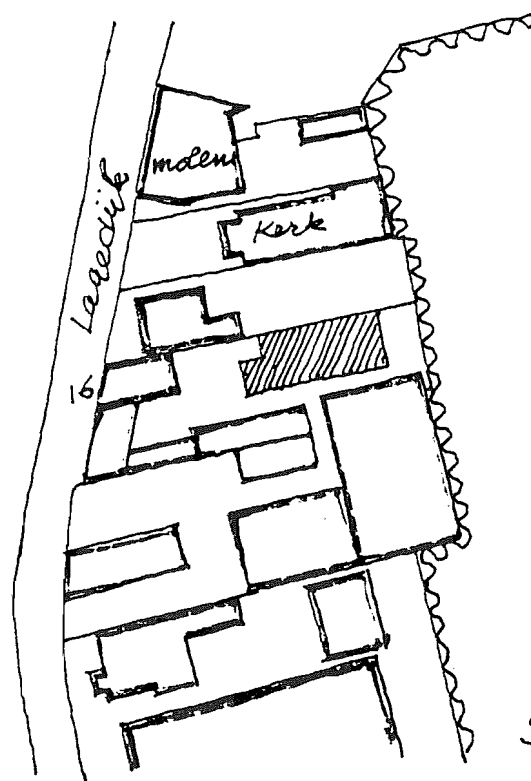
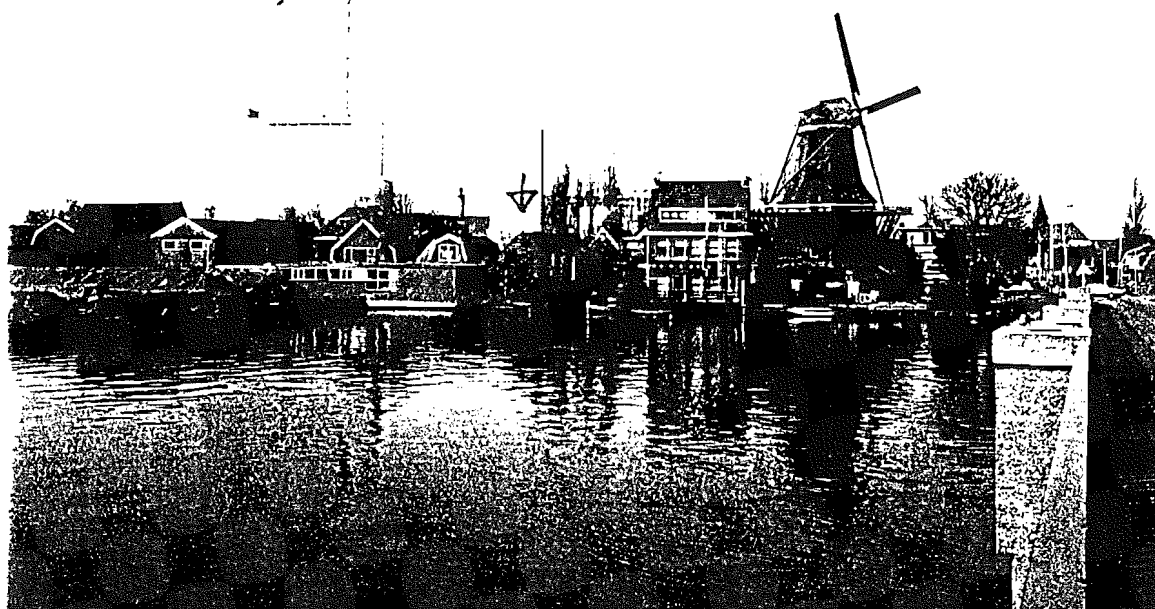
Bouwtekeningen : geen

Literatuur : geen

ZAANDUK

ACHTER LAGEDUK 16

ZAADPAKHUIS.

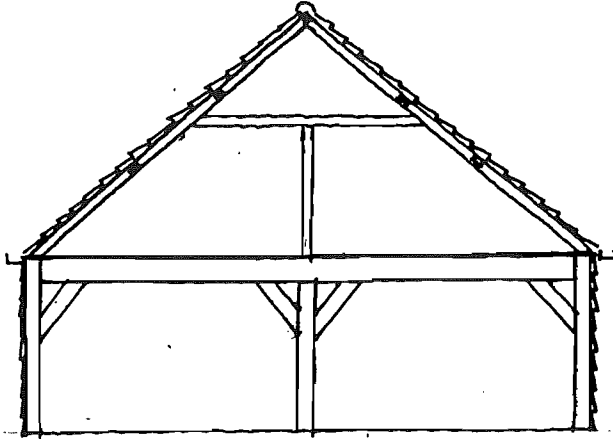
de Zeeuw.

Schaal 1:1000

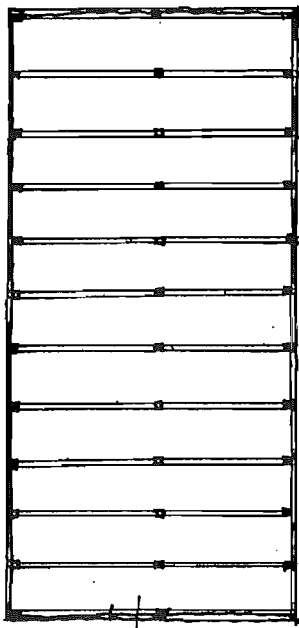
ZAANDUK

ACHTER LAGEDEUK 16

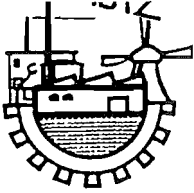
ZAAD PAKHUIS.

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Lagedijk 278 te Zaandijk
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandijk
sectie : A
nummer : 5361

Kadastrale tenaamstelling : N.van Exter, Paukenhof 189 Zaandijk

Beschrijving van het pand :
houten schuur, groot 10,97 X 14,30 M, éénbeukig met doorslag
in lengterichting;
bestaande uit beganegrond, zolder en vliering;
houtskelet bekleed met getrapte weeg; gedekt met rode Hollandse
pannen;
in 1977 verbouwd tot woonhuis, waarbij raamkozijnen met ramen
voorzien van roeden zijn aangebracht.

Het pakhuis is genaamd: "Zaandijk".

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuw

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : pakhuis
Huidig gebruik : woonhuis

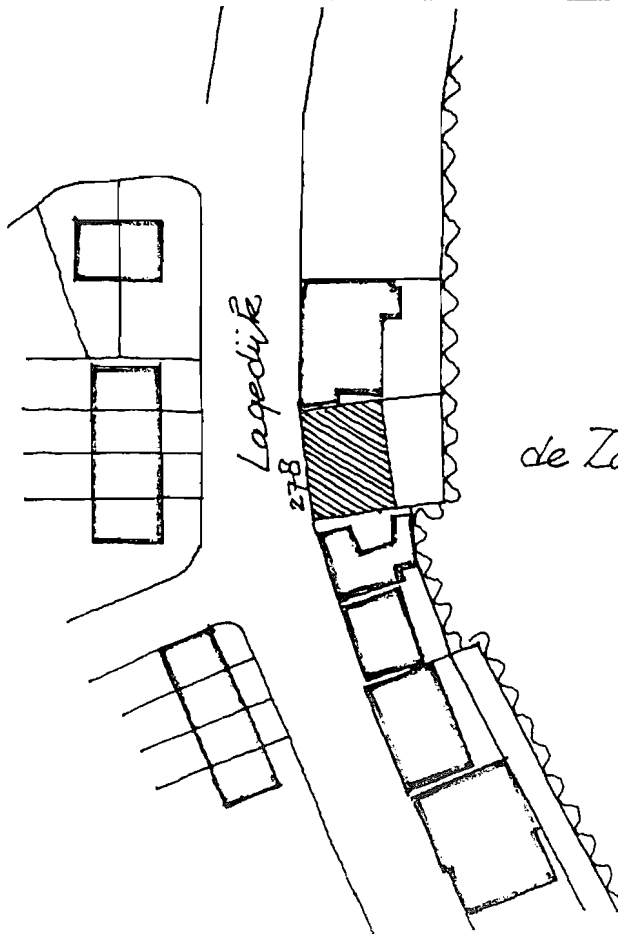
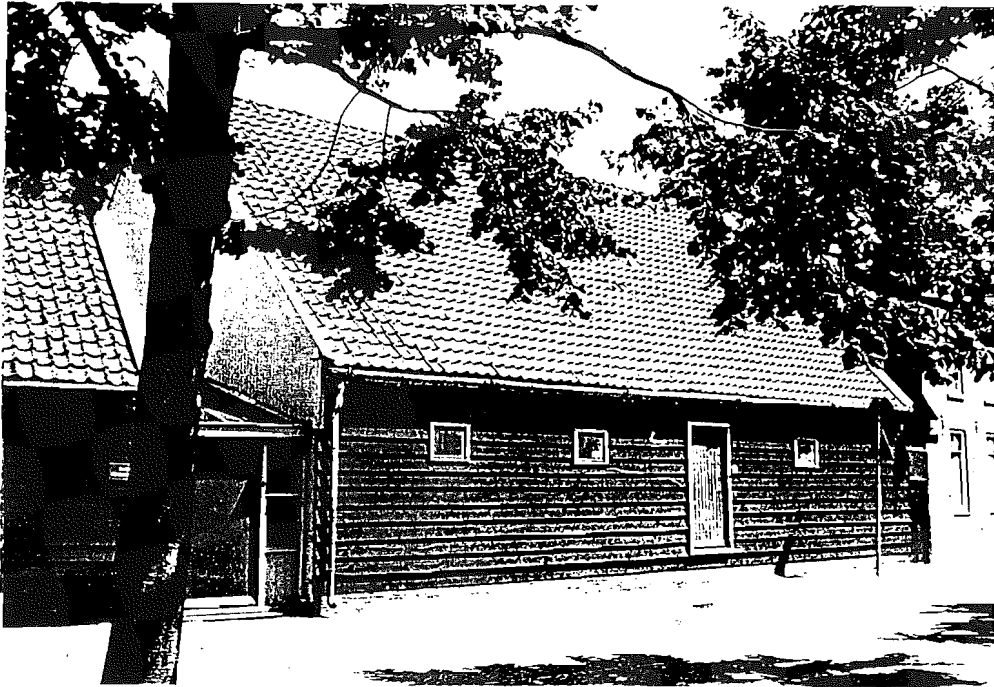
Bouwtekeningen : bouwaanvraag 21.8.1977, arch.Husslage/Blijenburg.

Literatuur : geen

ZAANDUK

LAGEDUK 278.

PAKHUIS.

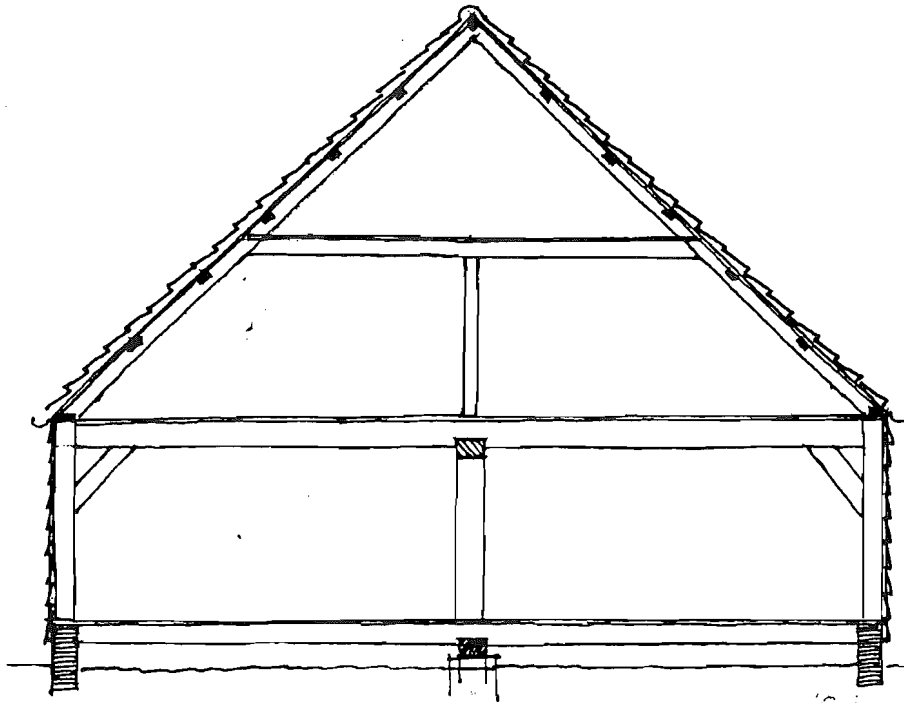

de Zaan.

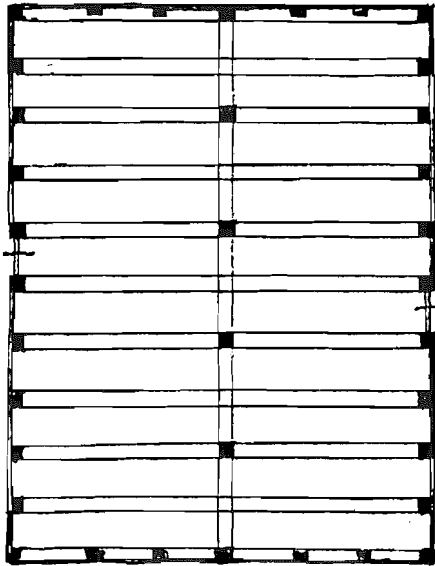
Schaal 1:1000

ZAANDUK .

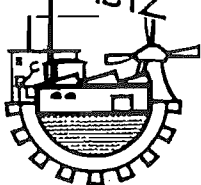
LAGEDUK 278 ,

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Lagedijk 280 te Zaandijk
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Zaandijk
sectie : A
nummer : 5360

Kadastrale tenaamstelling : L.Ritsma, Lagedijk 280 Zaandijk

Beschrijving van het pand :

Geheel houten pakhuys, groot ca. 10,90 X 14,60 M, bestaande uit een beganegrond, een verdieping en een vliering; zwaar houtskelet met onderslag in de lengterichting; gedekt met rode Hollandse pannen; rondom bekleed met getrapte weeg.
Het pakhuys is genaamd: "Het Vette Schaap".

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuw

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : onbekend, waarschijnlijk zaadpakhuys.
Huidig gebruik : woonhuys

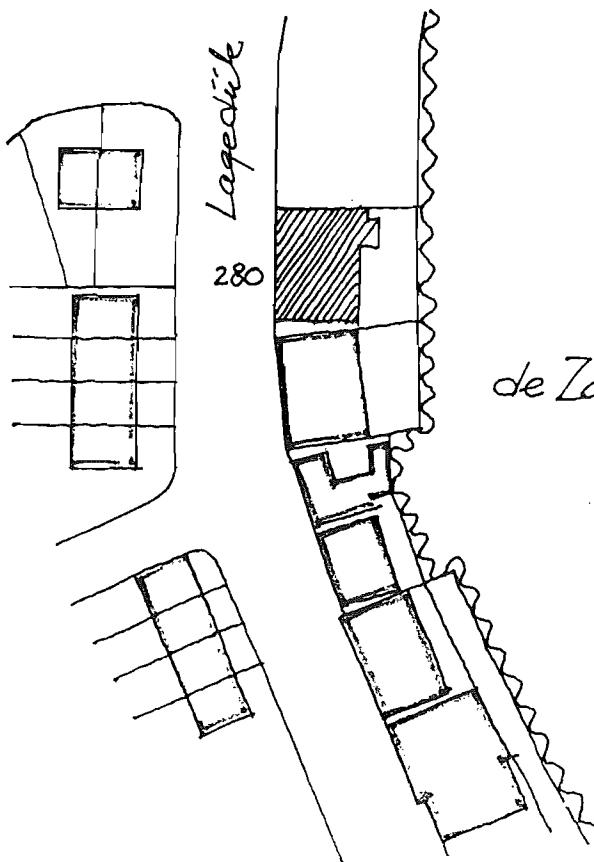
Bouwtekeningen : geen

Literatuur : geen

ZAANDUK

LAGEDUK 280

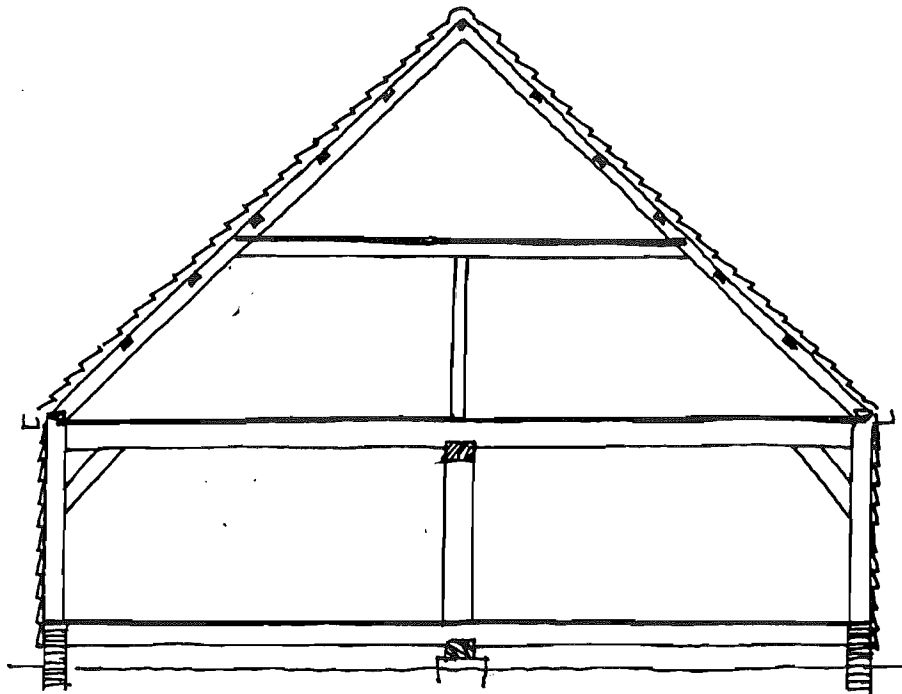
PAKHUIS

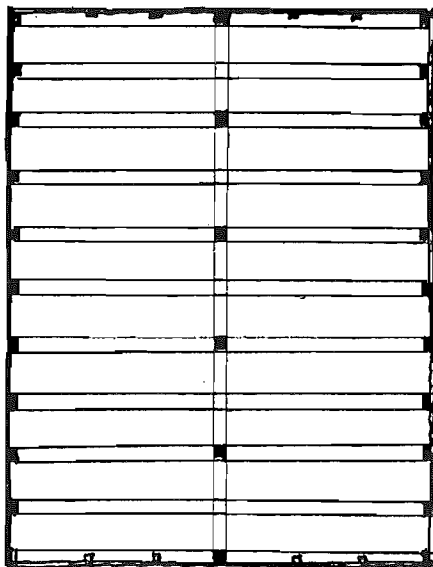
de Zaaw.

Schaal 1:1000

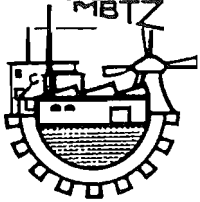
ZAANDUK ,
LAGEDUK 280.

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Relkepad te Westzaan
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Westzaan
sectie : B
nummer : 735
Kadastrale tenaamstelling : Schietsport vereniging Zaanstad

Beschrijving van het pand :

Houten graanpakhuis, genaamd "Zeeman", groot 10,50 X 21 m;
bestaande uit beganegrond, zolder en vliering;
driebeukig skelet, waarvan de middenbeuk met ankerbalken;
gedekt met rode Hollandse pannen;
gefundeerd op hoge gemetselde poeren.
houtskelet rondom voorzien van zwart geteerde getrapte weeg

Het pand wordt genoemd in het Notarieel archief van Westzaan,
d.d. 16.10.1749, 12.7.1787, 29.6.1801.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuws

Bouwkundige staat : inwendig in goede staat, weeghout en
poeren slecht.

Vroeger gebruik : graanpakhuis
Huidig gebruik : oefenlokaal van een schietvereniging

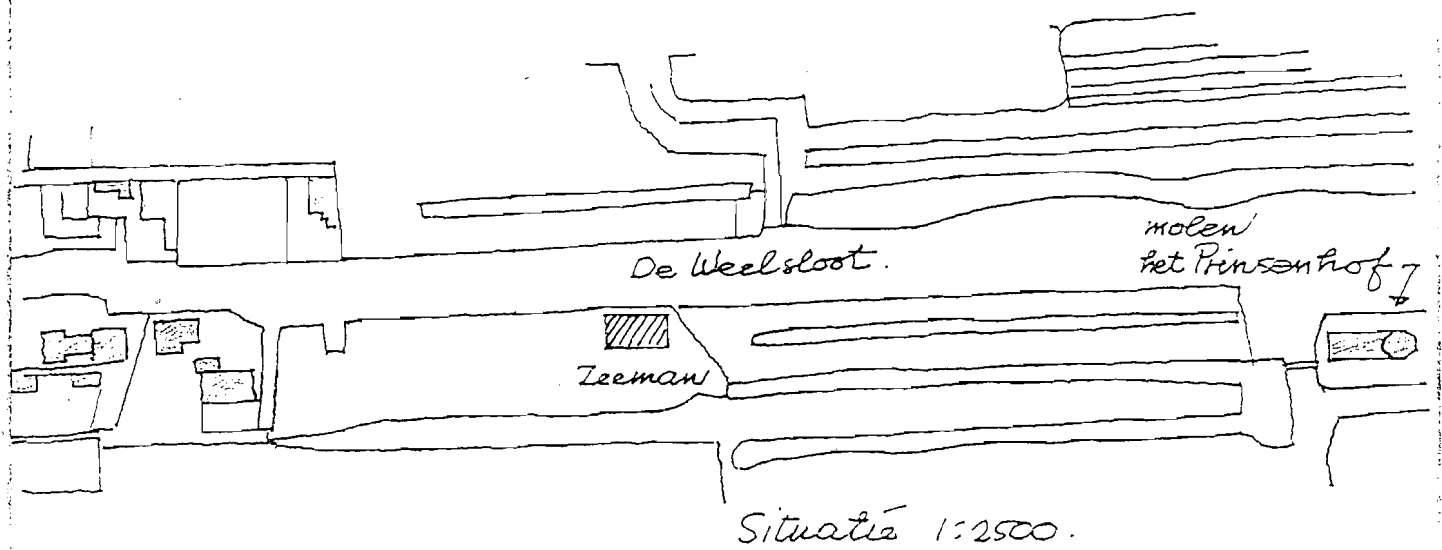
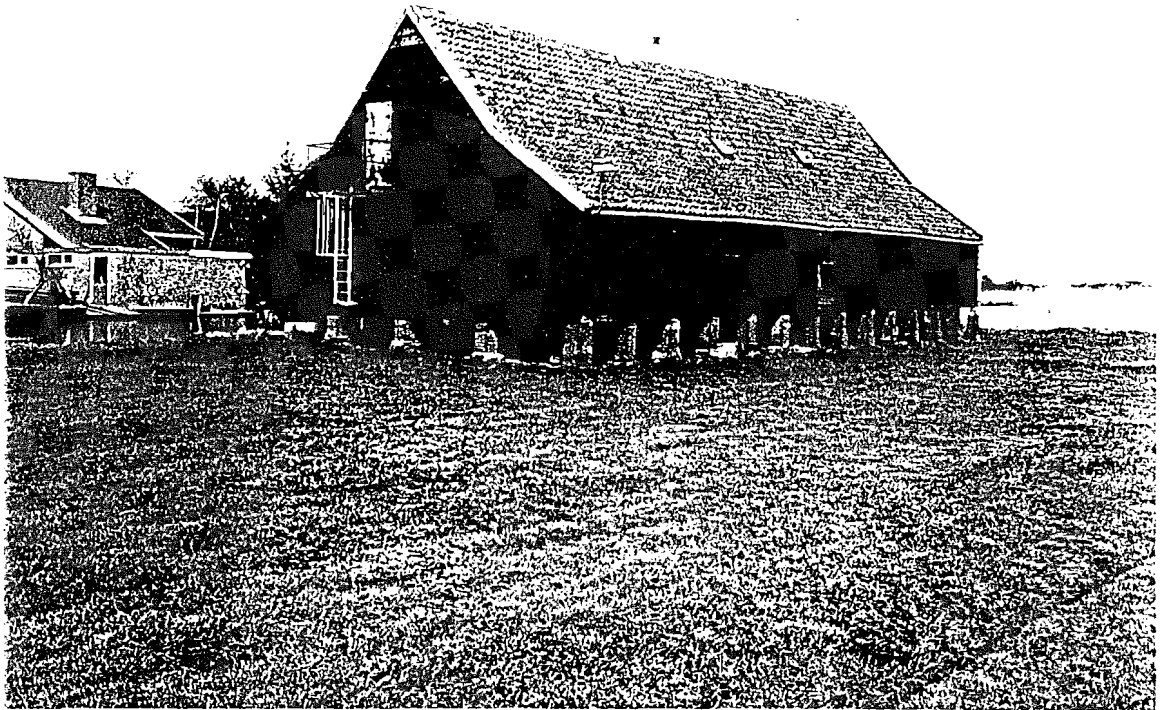
Bouwtekeningen : bouwvergunning 19 febr. 1974, GAZ

Literatuur : geen

WESTZAAN.

RELKEPAD

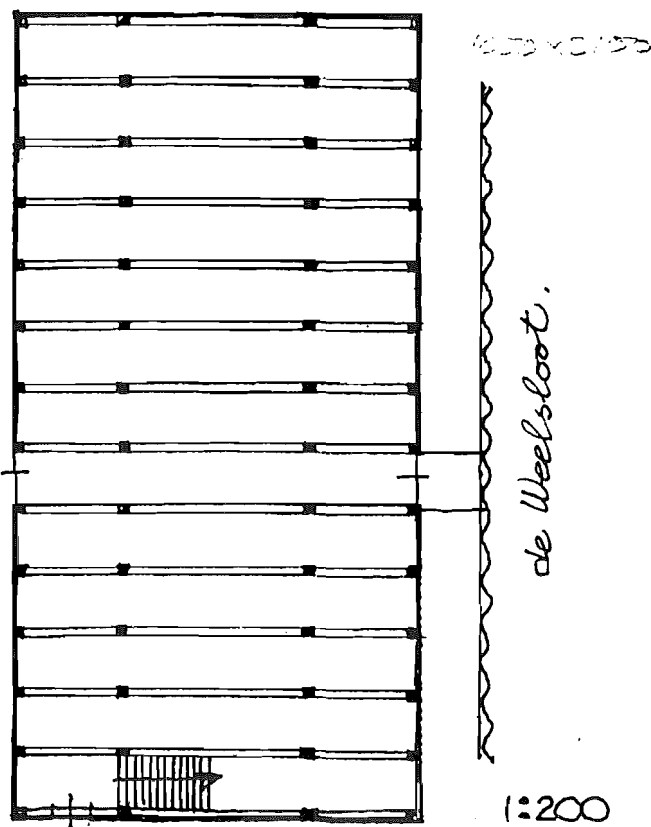
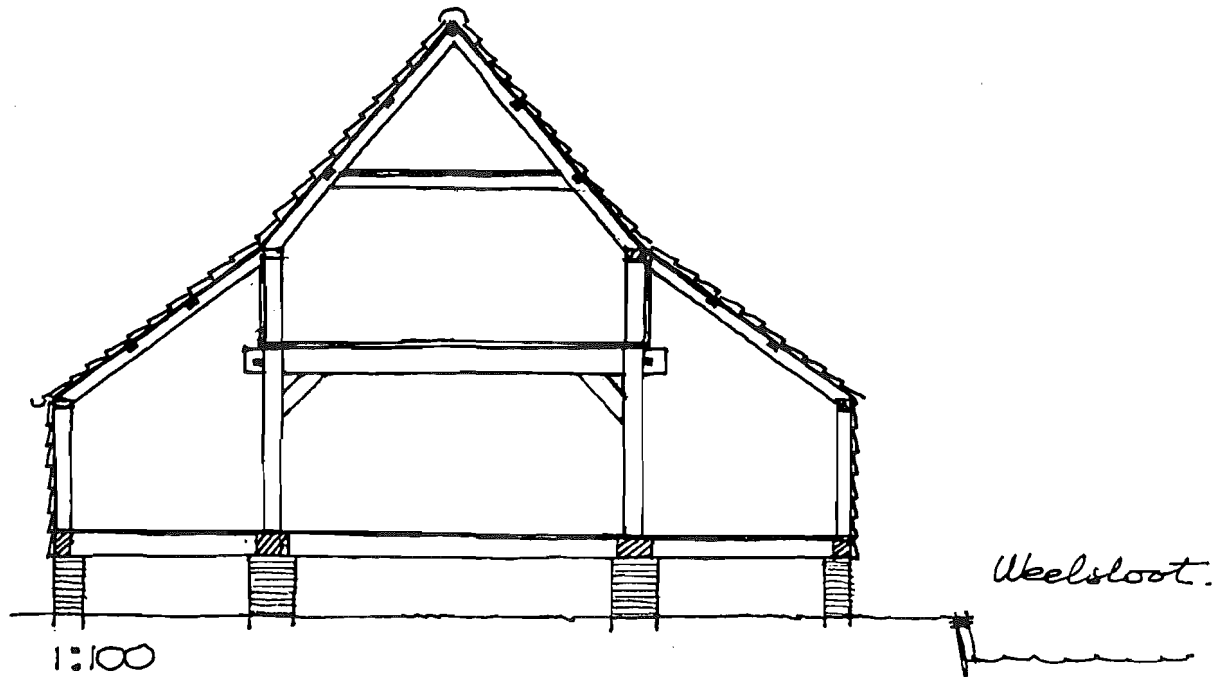
PAKHUIS „ZEEMAN“

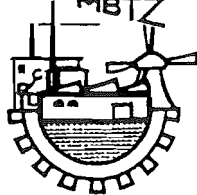

WESTZAAN.

RELKEPAD

PAKHUIS „ZEEMAN“

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: J.J.Allanstraat 453 te Westzaan

Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Westzaan

sectie : B

nummer : 2230

Kadastrale tenaamstelling : G.Volkers, J.J.Allanstr.453 te Westzaan
tel. 075-287867

Beschrijving van het pand :

Geheel houten pakhuis op hoge poeren(1,10 M boven het maaiveld);
drie-beukig type met ankerbintconstructie in de middenbeuk;
genaamd "Jagerslust";
gedekt met rode Hollandse pannen;
rondom voorzien van getrapte weeg, waarin deuren, ramen en
ventilatieluiken.

Bij de verbouwing tot scheepswerkplaats en woning zijn nieuwe
ramen aangebracht.

Het pand wordt genoemd in het Notarieel archief van Westzaan,
d.d. 26.8.1775.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuws

Bouwkundige staat : redelijk

Vroeger gebruik : onbekend

Huidig gebruik : werkplaats voor jachtwerf en woning.

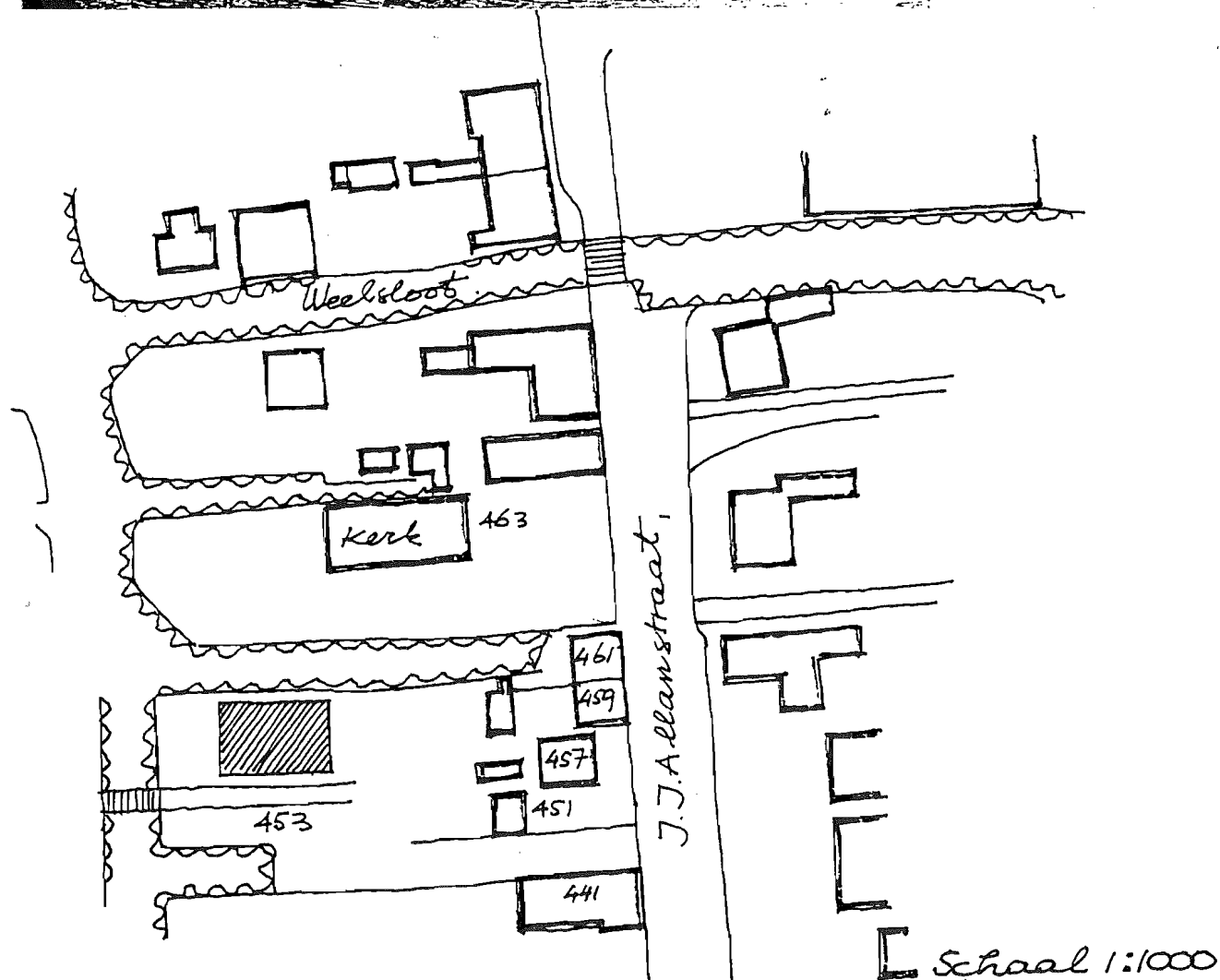
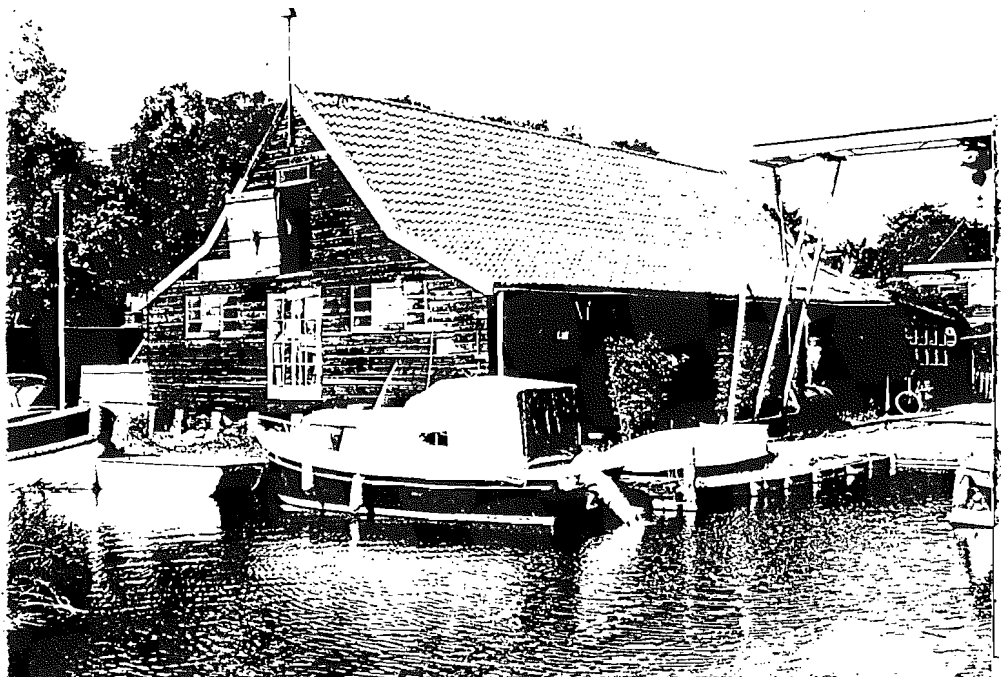
Bouwtekeningen : geen

Literatuur : geen

WESTZAAN

J.J. ALLANSTRAAT 453.

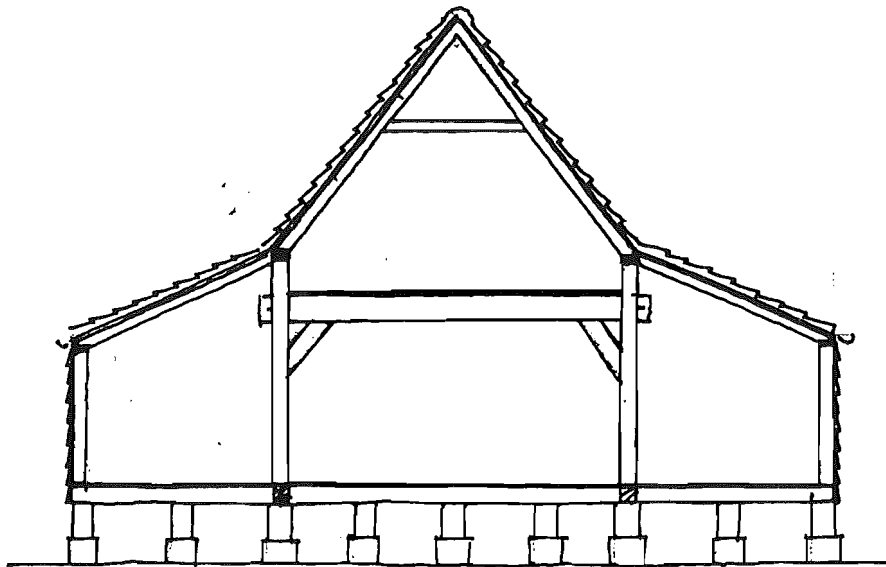
JACHTWERF „JAGERSLUST“

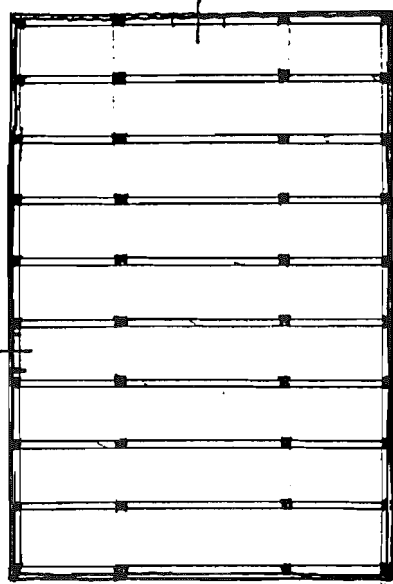
WESTZAAN.

J.J.ALLANSTRAAT 453.

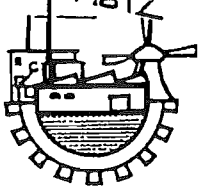
JACHTWERF „JAGERSLUST“.

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Zaanweg 4 te Wormerveer
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Wormerveer
sectie : B
nummer : 2540

Kadastrale tenaamstelling : G.J.Mol, Weverstraat 29 te W'veer.

Beschrijving van het pand :

Houten pakhuis met stenen voorgevel, genaamd "De Ruiter", groot ca. 5,80 X 14 M;
bestaande uit beganegrond, twee verdiepingen en een zolder, voorzien van een Mansardekap, gedekt met gesmoorde pannen;
ten zuiden ervan bevindt zich een aanbouw, ter breedte van 2,80 M, bestaande uit twee bouwlagen en plat afgedekt.

Het pakhuis is ca. 1841 door de fabrikant Pieter Ruyter Dzn.; gebouwd voor de opslag van blauwsel en cacao.

De fraaie aanbouw is afgebroken.

Bouwdatum : ca. 1841

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : opslag van handelsgoederen
Huidig gebruik : winkel

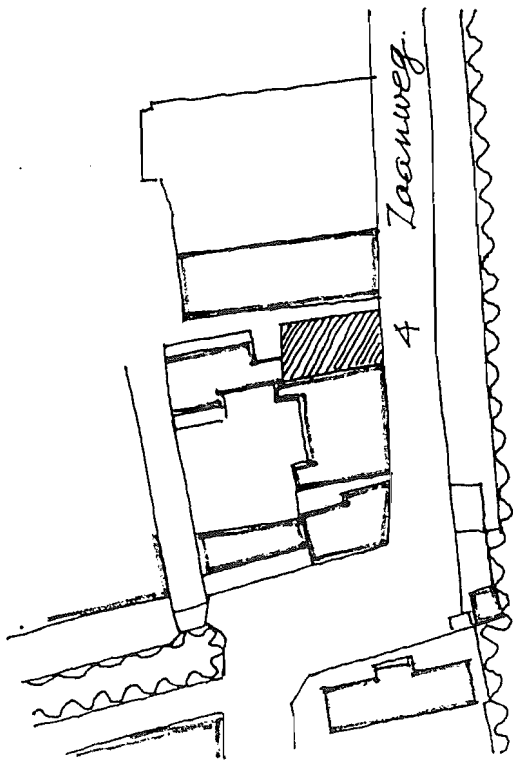
Bouwtekeningen : voorgeveltekening d.d. dec.1946, GAZ

Literatuur : Wormerveer, langs weg en Zaan, Jan Aten, 1967,
blz. 203-204

WORMERVEER ,

ZAANWEG 4.

PAKHUIS „DE RUITER“.

de Zaan

Schaal 1:1000

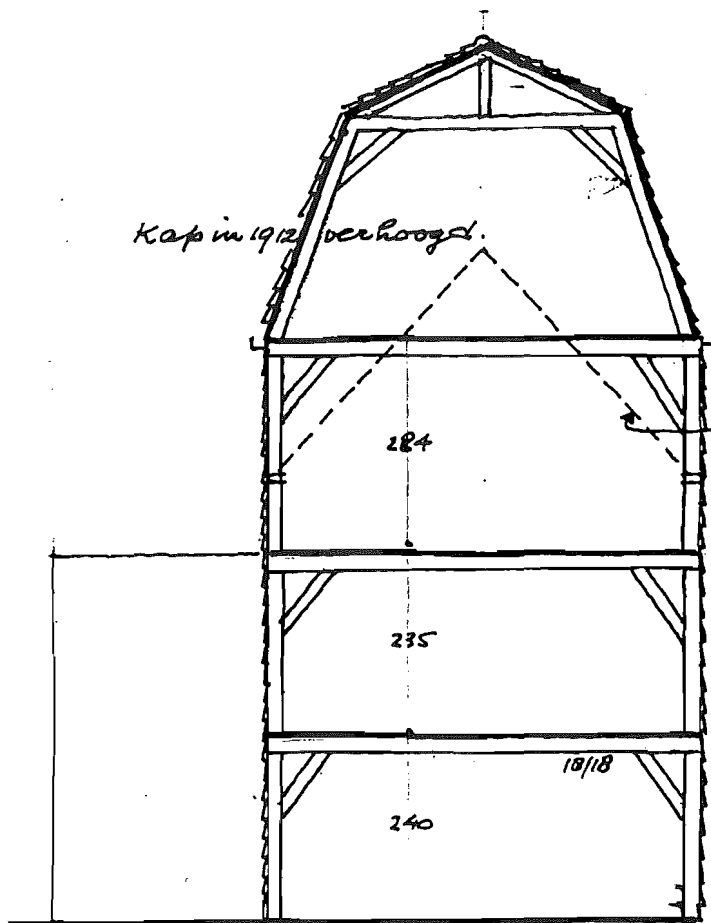
WORMERVEER.

ZAANWEG 4.

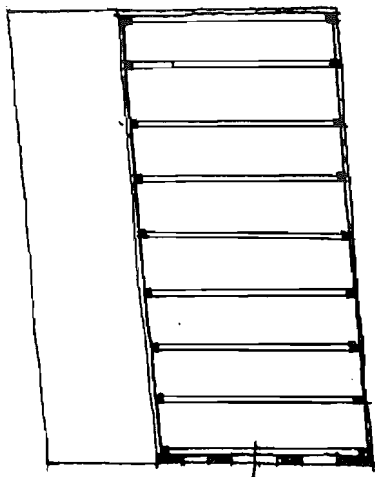
„DE RUITER“.

Kap in 1912 verhoogd.

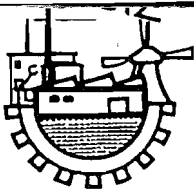
oorspronkelijke kap.

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Zaanweg 11a te Wormerveer
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Wormerveer
sectie : B
nummer : 6106
Kadastrale tenaamstelling : N.de Groot, P.Heinstraat 39 te W'veer

Beschrijving van het pand :

Houten pakhuis met stenen voorgevel, groot 13,50 X 14 M;
genaamd "Amsterdam", bestaande uit beganegrond, twee verdiepin-
gen en een zolder;
vierbeukig houtskelet met standvinken, waarvan één rij kolommen
is verwijderd.

In 1884 gebouwd door J.M.van Gelder, bestemd voor de opslag
van fijne zaden en peulvruchten. In 1896 werd het pand verkocht
aan de firma Wessanen en Laan, die het in 1917 overdeden aan
de firma Keyzer en Stolp, cacaofabrikanten. In 1937 werd het
pand aan G.L.Fust te Amsterdam, koopman in granen. Na een brand
werd het pand in 1942 eigendom van Drukkerij Meyer b.v., die in
1962 op het achtererf een papierpakhuis in één bouwlaag bouwde.

Bouwdatum : 1884

Bouwkundige staat : goed

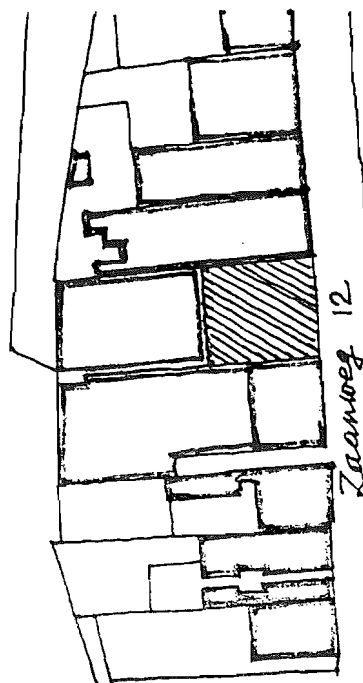
Vroeger gebruik : opslag voor zaden en cacao
Huidig gebruik : opslag van meubelen, verhuisinrichting.

Bouwtekeningen : bouwverg. febr.1938, plaasen deuren in voor-
gevel arch.P.Engel; bouwverg.1.5.1962, fa.Gebr.Gorter, GAZ
Literatuur : W'veer langs weg en Zaan, blz. 196-197

WORMERVEER

ZAANWEG 12

PAKHUIS „AMSTERDAM“

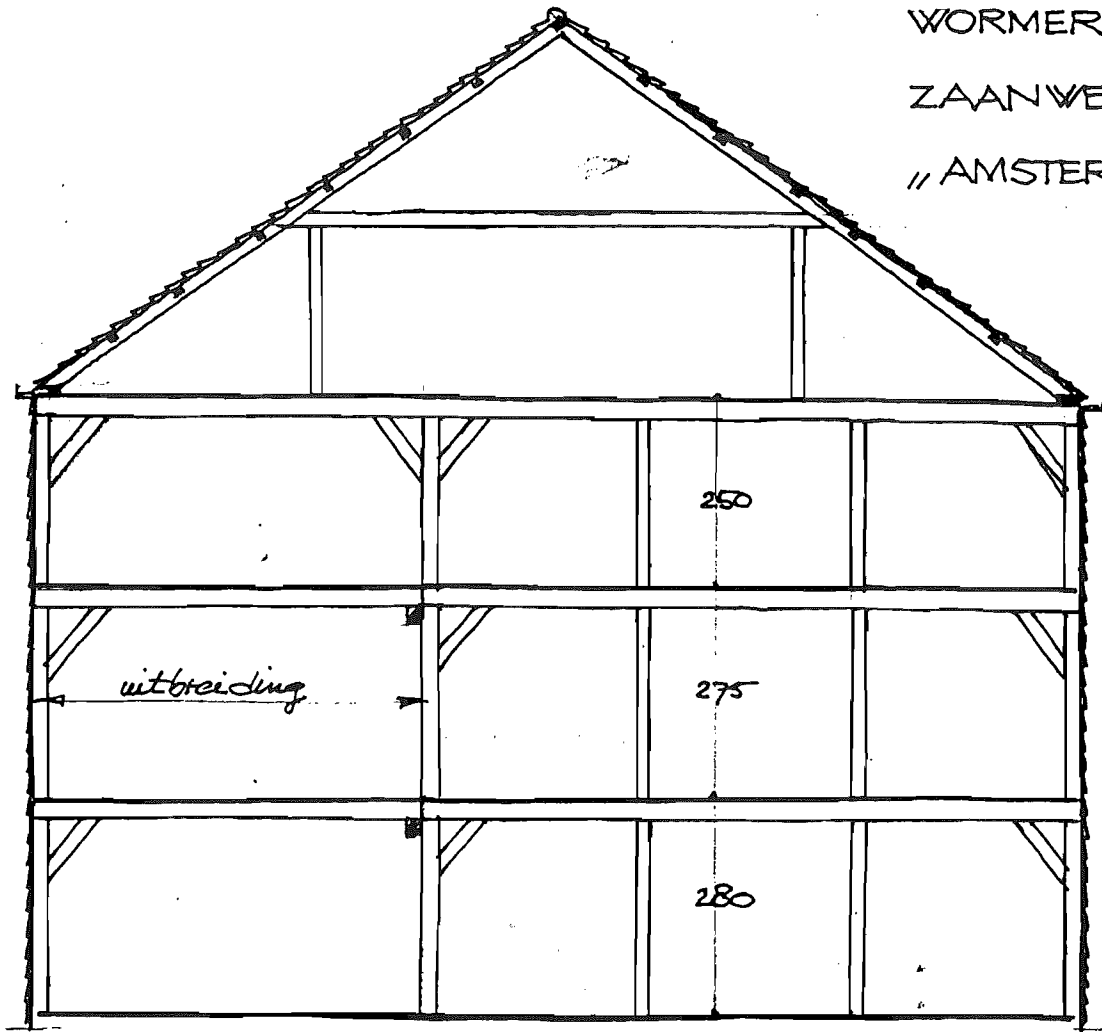
de Zaan

schaal 1:1000

WORMERVEER

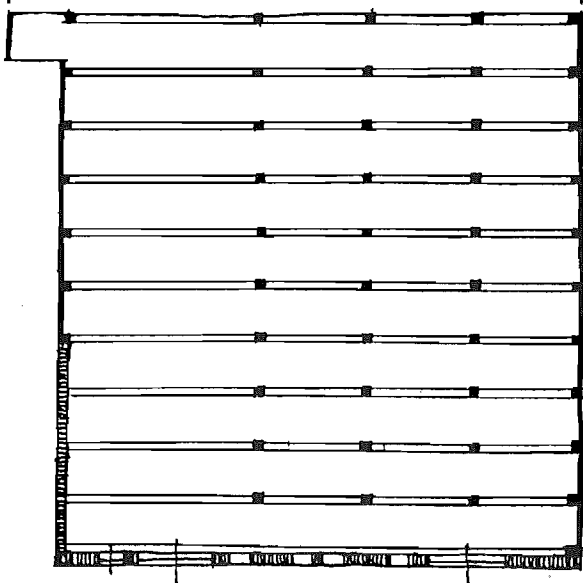
ZAANWEG 12

"AMSTERDAM"

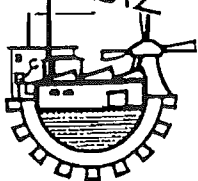
1:100

latere stenen aanbouw

1380x1410

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Zaanweg 13 te Wormerveer
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Wormerveer
sectie : B
nummer : 1772
Kadastrale tenaamstelling : Gorters Houthandel b.v.

Beschrijving van het pand :

Geheel houten kaaspakhuis, genaamd "De Dissel", groot 8,50 X 16 M; bestaande uit beganegrond, verdieping en zolder; éénbeukig houtskelet, rondom bekleed met getrapte weeg, de kap gedekt met rode Hollandse pannen.

Werd waarschijnlijk in 1785 door de kaaskoper Engel Kuyper gebouwd; in 1823 verkocht aan de fa. Haantjes & Schermer; in 1837 aan de fa. Wessanen en Laan, eveneens kaaskopers; daarna vererfd aan Remmert Laan en Dr. Pieter Cornelis Korteweg; in 1902 verkocht aan timmerman en aannemer Albert Kok; in 1906 verkocht aan de Coöp. Aankoopvereniging "Vooruitgang", die een malerij in het pand aanbracht; in 1935 verkocht aan Wouter Gorter, die in het pand een handel in hout en houtwaren drijft.

Bouwdatum : waarschijnlijk 1785

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : kaaspakhuis
Huidig gebruik : houthandel

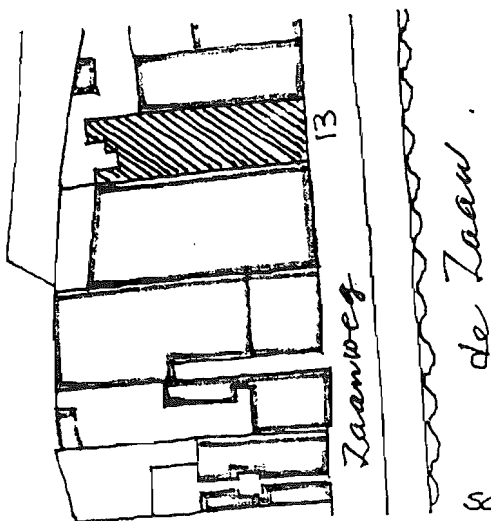
Bouwtekeningen : bouwverg. 14.4.1947, inbouw woning, GAZ.

Literatuur : Wormerveer langs weg en Zaan, blz. 195-196

WORMERVEER

ZAANWEG 13

PAKHUIS „DISSEL“.

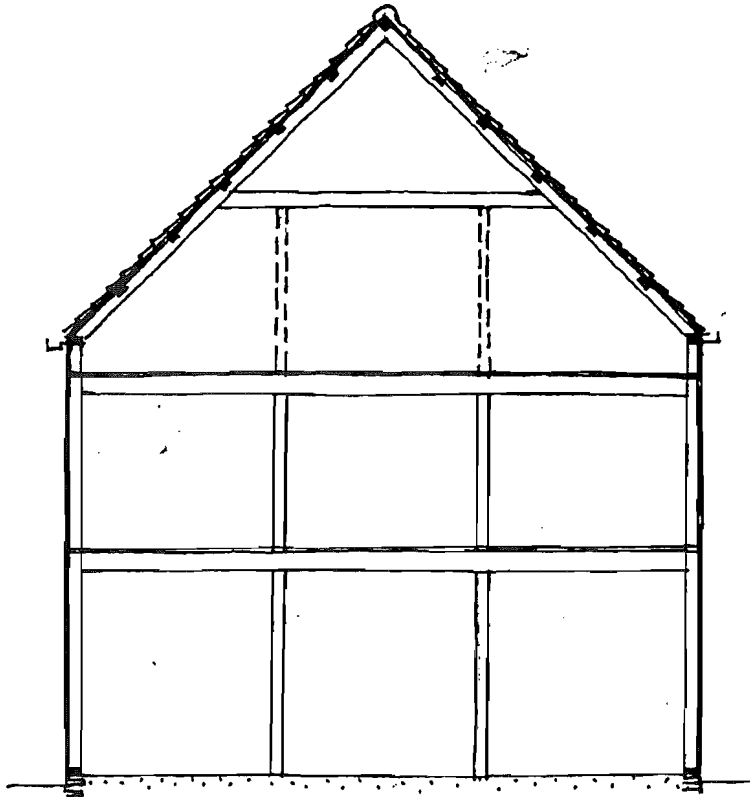

schaal 1:1000

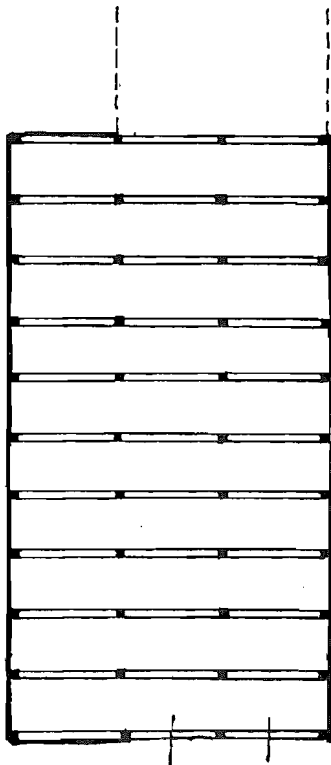
WORMERVEER.

ZAANWEG 13.

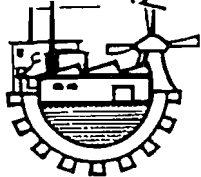
„DE DISSEL“.

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Zaanweg 19 te Wormerveer
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Wormerveer
sectie : B
nummer : 2860

Kadastrale tenaamstelling : W.v.d.Woude, b.v., Zaanweg 20 W'veer.

Beschrijving van het pand :

Gedeeltelijk houten kaaspakhuis, genaamd "Gouda", groot 6,60 X 15 m.; bestaande uit een beganegrond, verdieping en zolder; de voorgevel en de rechter zijgevel zijn van baksteen, dik 22cm.; de overige buitenwanden zijn bekleed met getrapte weeg; het dak is gedekt met rode Hollandse pannen en is aan de voorzijde afgewolfd.

Reeds in het laatste kwart van de 17e eeuw werd hier door Jan Brandenburgh een houten woonhuis met twee kaaszolders gebouwd; het pand werd in 1699 verkocht aan de kaaskoper D.J.Kipper, daarna in 1735 aan J.G.Schenk; het is in 1851 eigendom van de kaaskoper Pieter Prins; in 1868 van de kaaskopers Wessanen en Laan; in 1901 verkocht aan de verfhandelaar Cornelis Hekelaar; vervolgens in 1921 aan Johan de Boer Dzn. handelaar in chemicaliën; in 1937 aan Pieter Paarsberg; in 1942 aan de groentehandelaar Gerrit Beets; in 19... aan W.v.d.Woude.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 19e eeuws.

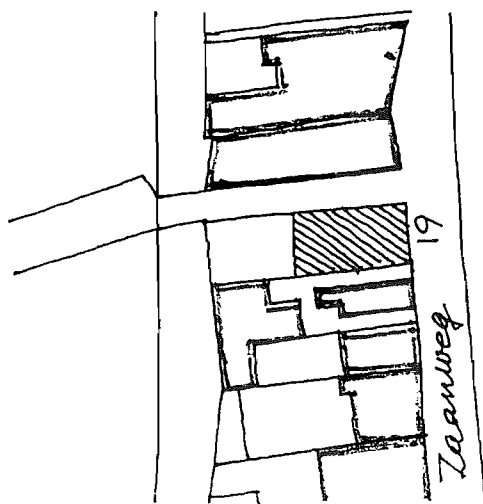
Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : kaaspakhuis
Huidig gebruik : magazijn verlichtingsartikelen.

Bouwtekeningen : bouwaanvraag voor installatie smederij, GAZ

Literatuur : Wormerveer langs weg en Zaan, blz. 191-192

WORMERVEER
ZAANWEG 19.
KAASPAKHUIS
"GOUDA"

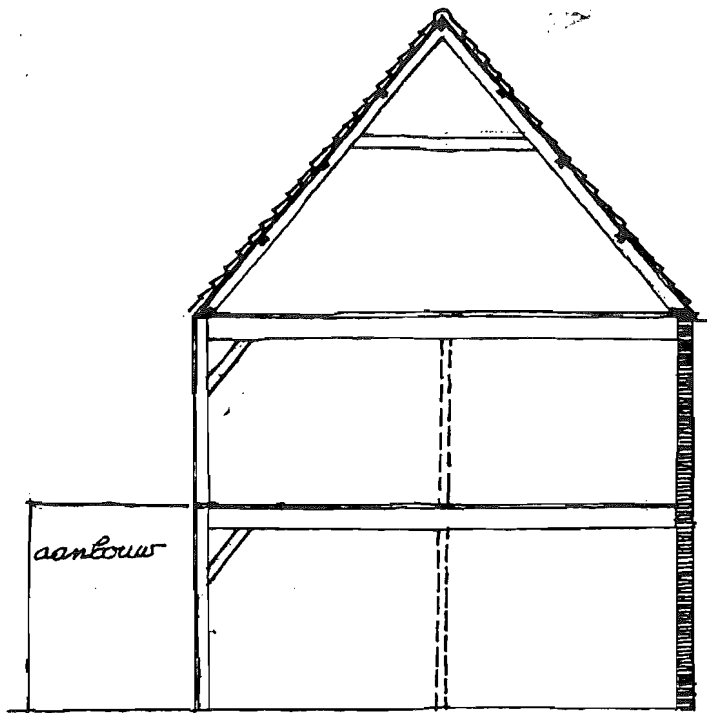
de Zaan

schaal 1:1000

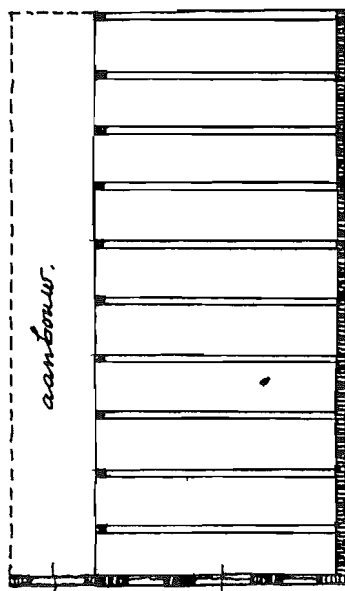
WORMERVEER.

ZAANWEG 19.

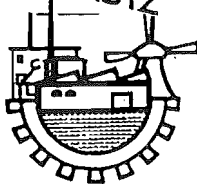
"GOUDA."

1:100

1:200

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Karnemelkspad 16 te Wormerveer

Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Wormerveer
sectie : B
nummer : 6095

Kadastrale tenaamstelling : R.Pool, Goudastraat 15 te Wormerveer

Beschrijving van het pand :

Geheel houten zaadpakhuis, genaamd "Nieuwe sluis", groot 9 X 15 M;
bestaande uit een beganegrond, een verdieping, een zolder en een
vliering;

het houtskelet is rondom bekleed met getrapte weeg, in alle
wanden ventilatieluiken; het skelet is twee-beukig met tussen-
stijlen; het pand was voorzien van een rondgaande voetingmuur;
het dak is gedekt met rode eterniet golfplaten

Bij de verbouwing tot fabriek voor fijnmechanica, atelier en
woning, is een betonnen beganegrondvloer ter hoogte van het maai-
veld aangebracht; ten behoeve van de verlichting van kantoor-
ruimten is de noordgevel sterk aangetast.

Het pand wordt genoemd in het Notarieel archief Westzaan,
d.d. 19.2.1739, 12.7.1758

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuws

Bouwkundige staat : inwendig goed, uitwendig matig.

Vroeger gebruik : zaadpakhuis

Huidig gebruik : machinefabriek , atelier en woning.

Bouwtekeningen : geen

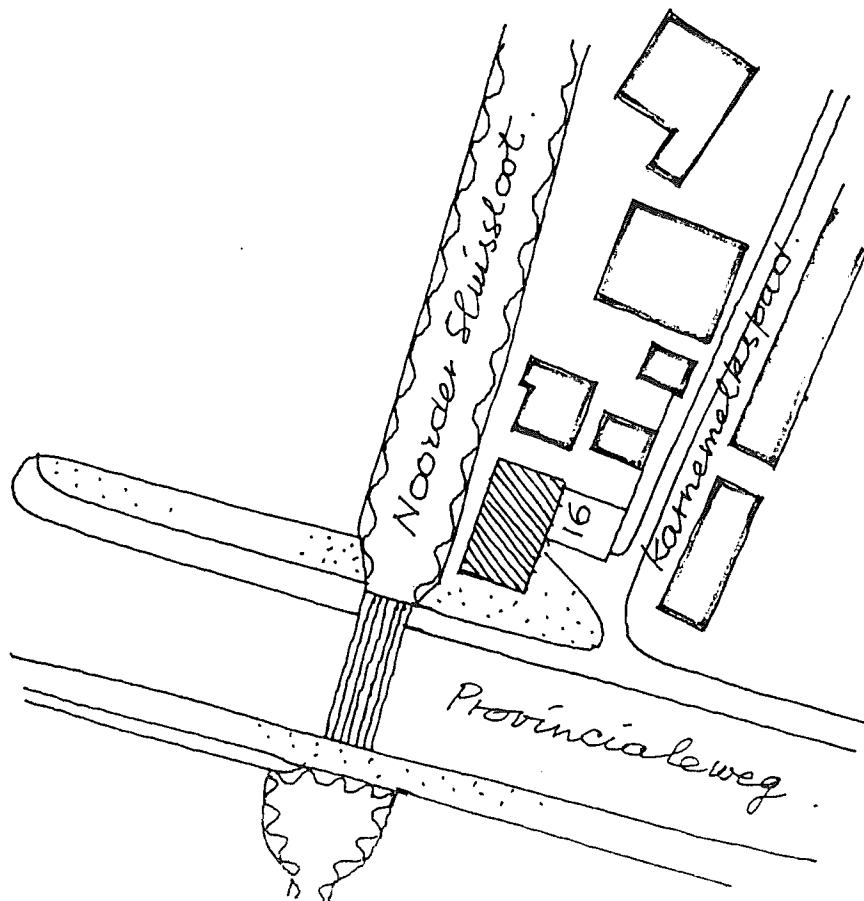
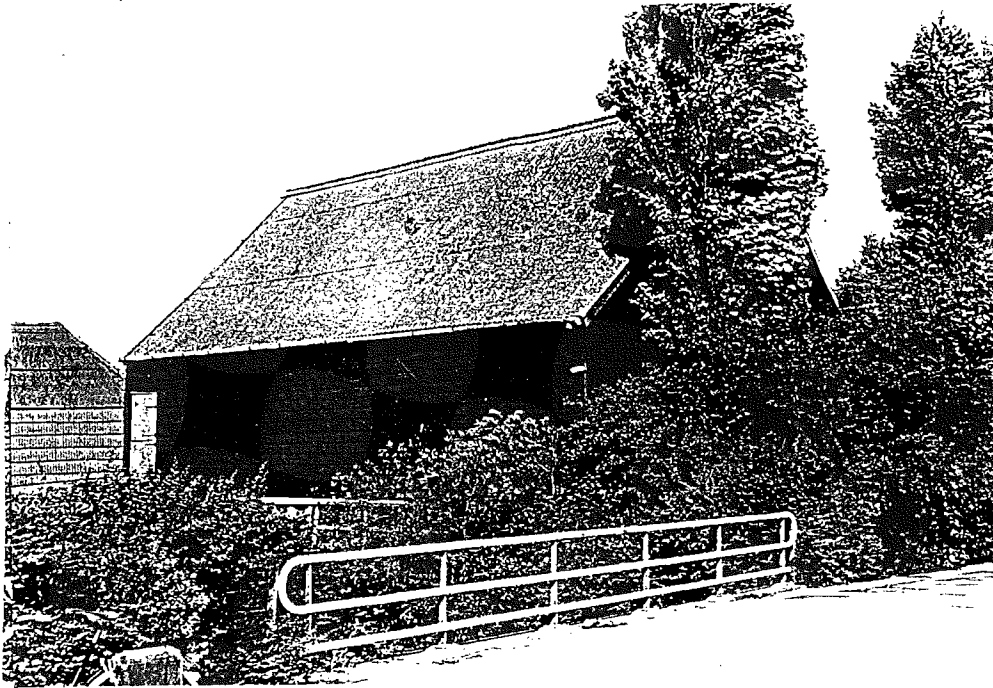
Literatuur : geen

WORMERVEER

KARNEMELKSPAD 16

ZAADPAKHUIS

„DE NIEUWE SLUIS“

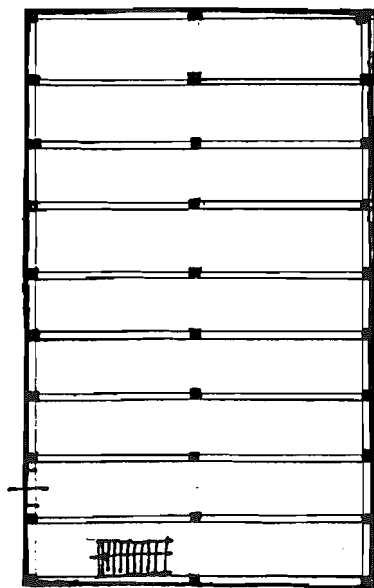
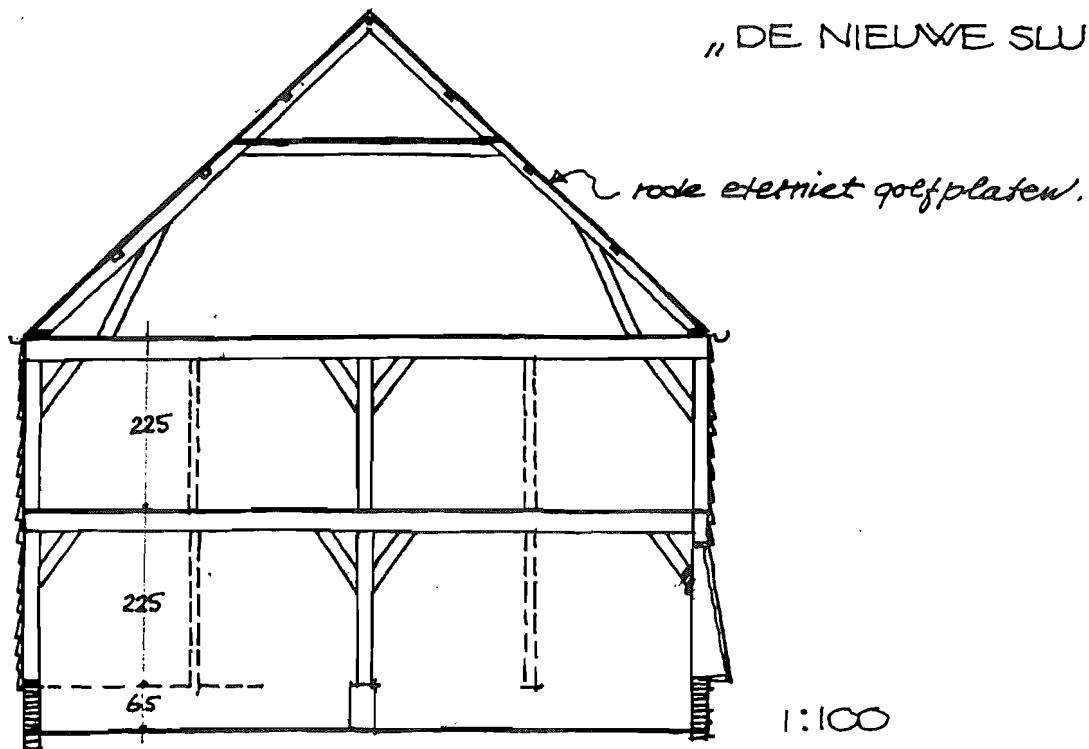
Schaal 1:1000

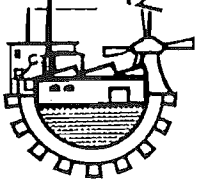
WORMERVEER

KARNEMELKSPAD 16

ZAADPAKHUIS

"DE NIEUWE SLUIS".

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Zaanstad

Plaatselijke aanduiding: Sluispad 15 te Wormerveer
Kadastrale aanduiding : kad. gemeente : Wormerveer
sectie : A
nummer : 6553

Kadastrale tenaamstelling : A.Heijne, Sluispad 15 te Wormerveer
tel. 285301

Beschrijving van het pand :

Geheel houten kaaspakhuis, genaamd "Purmerend", groot 9,30 X 13,20 M, driebeukig met tussenstijlen; bestaande uit een beganegrond, twee verdiepingen en een vliering; het houtskelet is rondom bekleed met getrapte weeg, in de zijgevels ventilatieluiken; het dak is gedekt met rode Hollandse pannen.

In 1977 door de aannemer Maarten de Wit te Zaandam verbouwd tot woning met bedrijfsruimte; hierbij zijn de tussenstijlen en een groot aantal kolommen gesloopt, tevens werd de verdiepingsvloer voor een deel verhoogd, evenals de vlieringvloer. de ventilatieluiken werden vervangen door ramen, in voor en achtergevel werden nieuwe ramen en deuren aangebracht.

Bouwdatum : onbekend, waarschijnlijk 18e eeuws

Bouwkundige staat : goed

Vroeger gebruik : kaaspakhuis
Huidig gebruik : woonhuis

Bouwtekeningen : bouwaanvraag dec.1977 voor verbouwing, GAZ

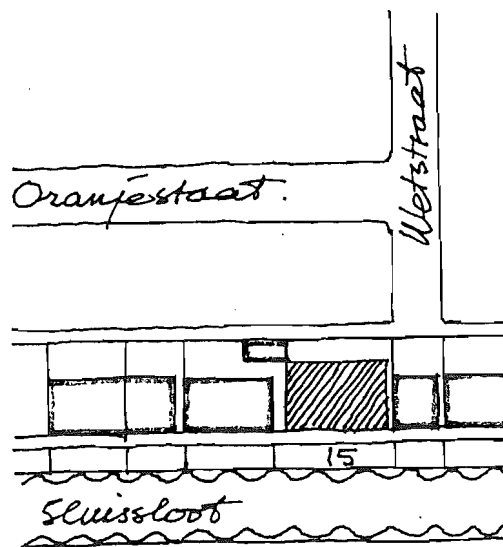
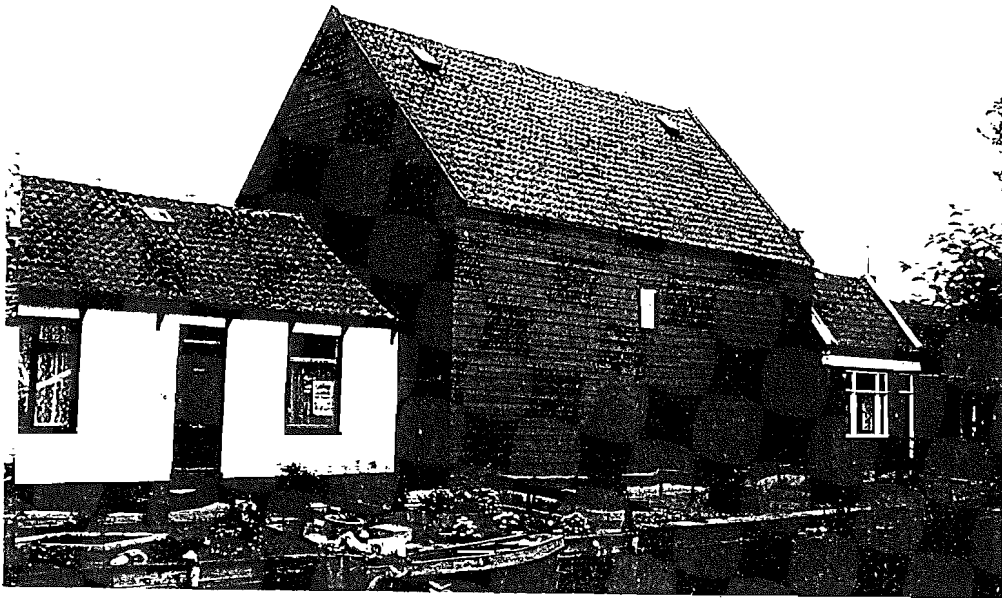
Literatuur : zie Zaanse Encyclopedie, Kaashandel blz. 372

WORMERVEER,

SLUISPAD 15

KAASPAKHUIS

„PURMEREND“

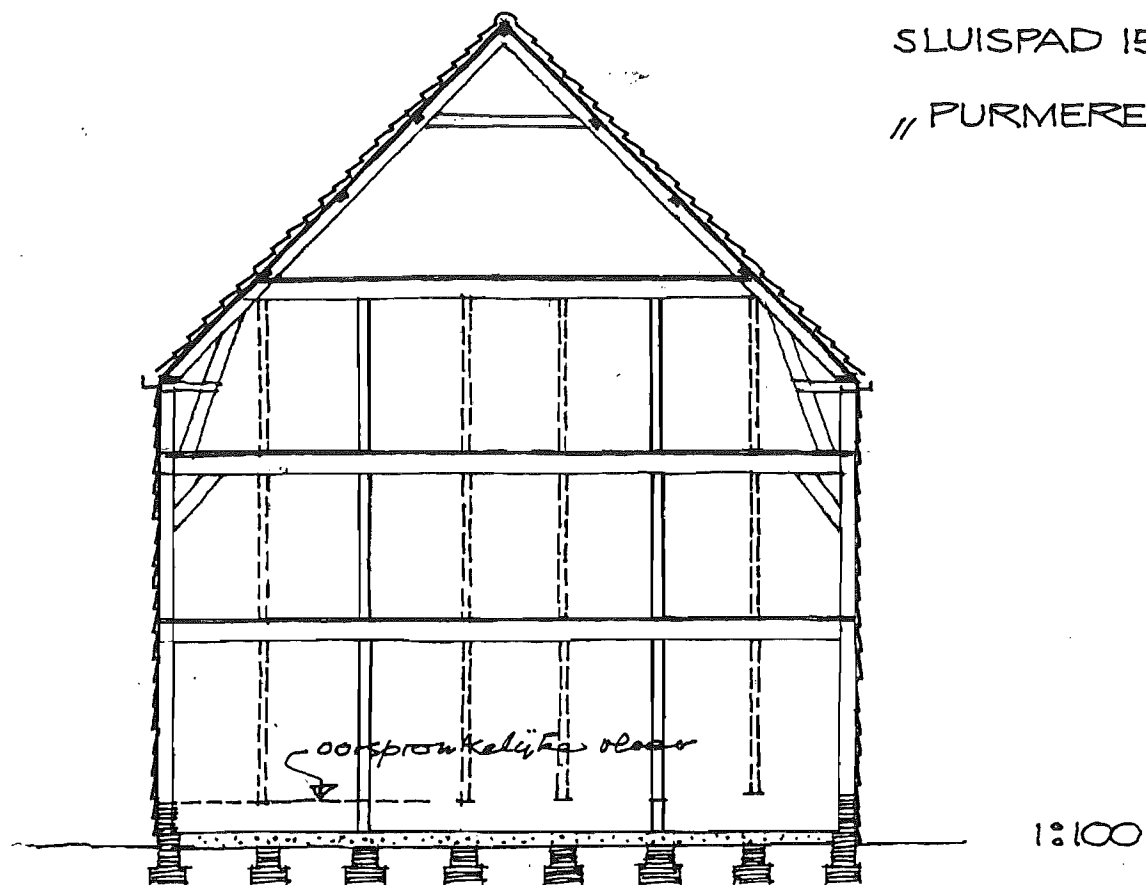
sluispad.

schaal 1:1000

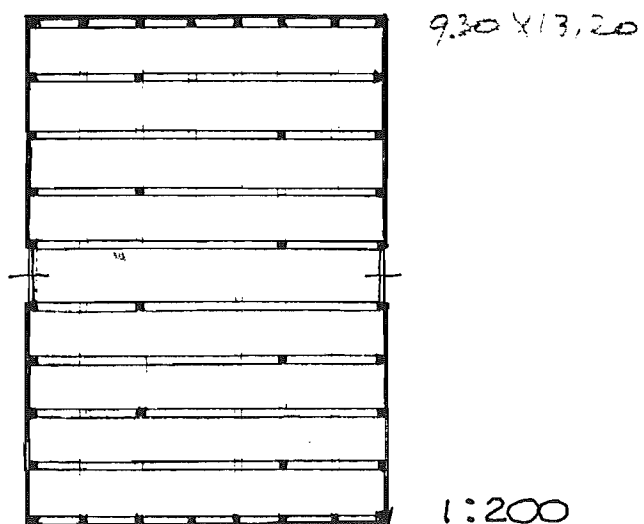
WORMERVEER.

SLUISPAD 15.

// "PURMEREND"

TOESTAND VOOR DE VERBOUWING.

SPARREN: Rechte dunne stammen van naald-hout.

SPORENKAP: Kapconstructie, bestaande uit een reeks tot een driehoek samengevoegde sporen of sparren (dunne stammen), de z.g. gespannen die de dakbedekking (riet of pannen) draagt.

STANDVINK: 1. Tussenstijl van een (meestal) in de lengterichting van het gebouw lopende steunconstructie.

2. Hangstijl of schoor in de kap van een gebouw (huis); de schuingeplaatste stijl tussen de stijlen en de spanten (krommers). Andere benamingen: moerstijl, stand-vincke.

3. In West-Vlaanderen werden stand-vincken gebruikt als de zijmuurtjes die de mantel van een schouw ondersteunden en daarmee de (voor- uitstekende) hoeken van een haard uitmaakten.

4. Ook gebruikt voor: de stijlen van een (hemel) bed en voor de hoofdpijler (-baluster) van een trapleuning.

TREKBALK: Balk aan de voet van een kap-constructie die de zijdelingse trekkrachten opvangt.

VERPONDINGSREGISTER: Register (in de tijd van de Republiek, tot 1795) waarin de belasting op onroerend goed staat geregistreerd.

VOETING: Funderingsmuur vanaf de (houten) (paal)funderingsaanleg tot even boven het maai-veld.

WATERBORD: Plank over de naad tussen het pannendak en de (top)gevel.

WEEG: In het algemeen de (buiten)wand van een huis. Meer speciaal de constructie waarbij de weegdelen dakpansgewijs over elkaar en tegen de constructiestijlen werden gebracht.

WINDVEER: De schuine plank tegen de drie-hoekige topgevel. Kende in Noord-Holland en vooral in de Zaanstreek vele versieringsvormen. Oorspronkelijk was deze de knelplank tegen de onderzijde van een overstekend rieten dak om het opwaaien van het riet te voorkomen: wind-vering.

WURMT: Balk over de skeletstijlen, aange-bracht in de lengterichting van het gebouw of huis. Op het wurmt werden de kapspanten of de daksparren geplaatst. Komt ook voor bij vier-kanten in stolpboerderijen en was eveneens de benaming voor de bovenste plaat van een luif of uitlaat, waartegen de bovenste weegdeel werd bevestigd.

Bron:

S. de Jong, Zaanse bouwkundig alfabet. Stichting Uitgeverij Noord Holland, 1991.

NOG AANWEZIGE HOUTEN PAKHUIZEN IN DE ZAANSTREEK

Zaandam

		aantal beuken	
1. De Zeug	Ameland 18	3	
2. houtloods	Oostzijde 319	2	
3. De Tulp	De Hemmes	2	
4. vleethuis De Walvis	Kalverringdijk 15	1	
5. De Bonte Kraai	Kraaiepad 1	2	
6. scheepmakersschuur Brouwer	Kraaiepad 2	1	
7. De Lelie	Zeilemakerspad 7	3	
8. De Vrede	Zeilemakerspad	4	P
9. schuur De Bezem	Kraaiennest 1-2-3	1	
10. De Vrede (De Klomp)	Kraaiennest 4	3	

Koog aan de Zaan

11. De Bonte Kieft	Breedweer 41	4	P
12. Memel	Zuideinde 42 A	5	P
13. Reus	Zuideinde 42 A	5	P
14. Suez	Zuideinde 42 F	3	P
15. Asia	Lagedijk 66	1	

Zaandijk

16. De Haan	Lagedijk 8	2	
17. Zaandijk	Lagedijk 278	2	
18. Het Vette Schaap	Lagedijk 280	4	
19. De Schans	Hazepad 39	4	

Westzaan

20. Zeeman	Relkepad	3	
21. Jagerslust	J.J.Allanstraat 453	3	

Wormerveer

22. De Wildeboer	Dubbele Buurt 19	2	G
23. De Ruiter	Zaanweg 4	1	
24. Amsterdam	Zaanweg 12	4	
25. De Dissel	Zaanweg 13	3	
26. Gouda	Zaanweg 19	1	
27. Nieuwe Sluis	Kaarnemelksepad 16	2	
28. Purmerend	Sluispad 15	3	

Wormer

29. Schepel	Veerdijk 22	3	P
30. Maas	Veerdijk 23	3	P
31. Waal	Veerdijk 24	4	P
32. Riga	Veerdijk 62	3	
33. Koningsbergen	Dorpsstraat 45	3	
	Oost Knollendam		P

Nauerna

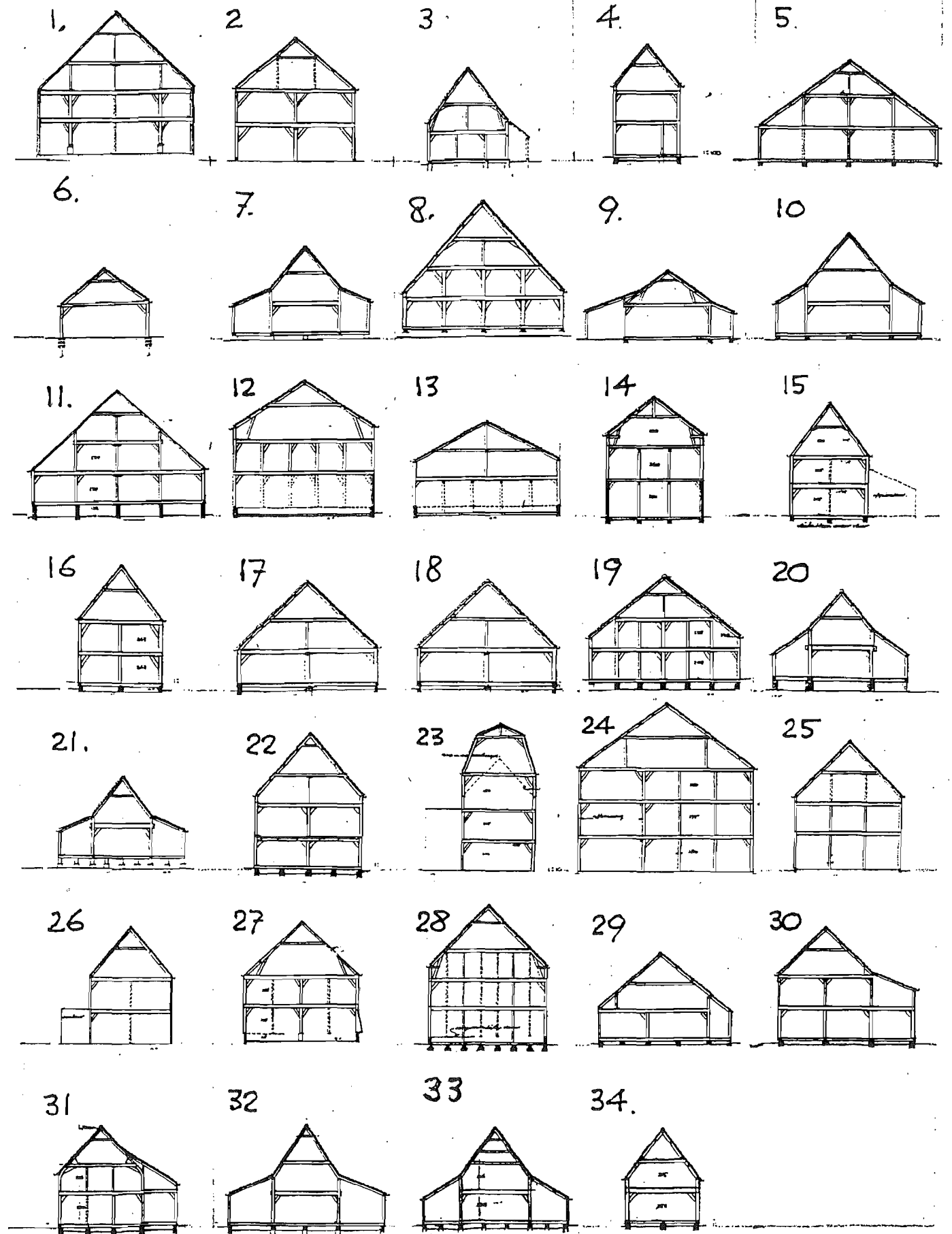
34. Archangel	Nauerna 40	1	P
---------------	------------	---	---

P = Provinciaal monument

G = monument gemeente Zaanstad

Inventarisatie en tekeningen J. Schipper, architect BNA.

Doorsneden van alle bestaande houten pakhuizen.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

AANLUIVING: Buitenstijl-ruimte van een huis. Het dak van een 'luif' is meestal geknikt t.o.v. het dak van het hoofdhuis, hetgeen verband houdt met de breedte.

AFLEGERING: Synoniem van aanbouw of aanluiving.

ANKERBALKCONSTRUCTIE: Constructie met tussenbalken waarvan de pennen door de stijlen heen steken en met wiggen aan de achterzijde zijn verankerd.

BADDINGHOUT: Balkhout van bepaalde afmetingen ($6\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{2}$ of $6\frac{1}{2} \times 18$) uit het machinale tijdperk.

BESCHOT: Vlak van houten planken, zoals gevels, binnenwanden en daken.

BEUK: Bij pakhuizen met meerdere beuken geldt een aantal zaken. Afhankelijk van het aantal standvinken (ondersteuning) spreken we van tweebeukig (bij één ondersteuning), driebeukig (bij twee ondersteuning), enz. Die ondersteuning heten pas standvinken wanneer ze met schoren of korbelen aan de bovenliggende balk zijn verbonden. Ook moeten ze de vloerbelasting van de vloeren erboven rechtstreeks doorgeven aan de fundering. Tenslotte geldt hiervoor dat het dak (de daklijn) over het geheel ongebroken (zonder knik) doorloopt.

DOORSLAG: Balk die (op de platte kant) op de gemetselde pilaren, penanten of poeren onder een gebouw rust waarover de vloerbalken of -richels worden gelegd. Rust meestal op een 'peulu' of peluw hout. Ook wel onderslagbalk genoemd.

GEBINT: Het stelsel van houten stijlen, balken en korbelen. Meerdere gebinten vormden het houtskelet van een (Zaans) houten huis. Er waren verschillende soorten gebinten:

- Dekbalkgebinten, waarbij de balk op de stijlen rust, een pen aan de stijl past in het gat in de balk. Pen en gatverbinding. Toepassing veelal bij boerderij-vierkanten.
- Trekbalkgebinten, waarbij de balk tussen de stijlen is aangebracht. Toepassing in de houtskeletbouw. Een bijzondere vorm van een trekbalkgebint is het
- Ankerbalkgebint. Hierbij steekt de pen door de stijl heen. De extra verankering geschiedt door het aanbrengen van houten wiggen aan de achterkant van de stijlen. Toepassing daar waar de stijlen niet in de buitenwand stonden, zoals bij twee- en driebeukige (kalle)huizen. Bij de Zaanse houtbouw staan de gebinten op en met een kleine pen in de vloer. Gebouwen

met een verdieping hadden soms doorlopende stijlen en soms twee gebinten op elkaar gezet.

GORDING: Horizontale richel in de lengterichting van het dak om het dakhout op te spijkeren. Het aanbrengen ervan werd in de 17e- en 18e-eeuwse bestekken 'righelen' genoemd, vanwege de gebruikte soort balkjes, z.g. righels.

HAAKANKER: Smeedijzeren anker met dwarsstuk om het uitwijken van constructies te verhinderen.

JUK: Is hetzelfde als een gebint (balk + stijlen); ook spantjuk of kapgebint (spantbenen + hanebalk).

KANTRECHTEN: Het vierkant behakken van een ronde stijl met behulp van een kerfbijl.

KORBEEL (KARBIEL): Verstijvingsbalk, schuin aangebracht tussen skeletstijl en gebintbalk. Korbelen zijn soms dateerbaar door hun vorm en versieringen.

OJIEF- (OGIEF-) VORM: Veel gebruikt profiel van een in- en uitzwinkende lijn (hol en bol). Afkomstig uit de gothiek. Er zijn diverse gebruiksvormen van.

ONDERSLAG: Houten balk waarop de vloerichels of -balken worden gelegd. Ook: doorslag.

OVERNAADS: Getrapte weeg.

OVERSTEK (=OVERLUIVING): Horizontale overbouw of voorsprong van een (ge)bouwdeel, zoals bij een verdieping, pui of lijst, t.o.v. het eronder aanwezige bouwonderdeel. Komt met name voor bij vakwerkbouw en houtskeletbouw.

PANLAT: De horizontale latten op een dak, waaraan de dakpannen met een nokje hangen. Bij rieten daken spreken we van rietlatten. Dak-tengels zijn de verticale latten over (de naden van) het dakbeschot.

POER: Gemetselde funderingskolom onder de houten gevels en balklagen. Andere namen: penant, pinant, pilaer, stiep.

RONDHOUT: Soms wordt er stam mee bedoeld, soms ook hout voor masten, ra's enz.

SLAG: 1. Planken en borden die neergeklapt werden (b.v. slagtafel).
2. Horizontaal draaiende luiken van pakhuizen, stijfhuizen e.d. Ook genoemd slagluik.